

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politicke
ZATVORENIK

Godina XXXI. - listopad/studeni/prosinac

BROJ **285**

Sretan Božić i Nova godina!

politički

ZATVORENIK

GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Anđelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433
e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***
IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb
***
Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***
Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***
Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.
***
ISSN 1331-4688
***
Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

Slika na naslovnoj stranici:
Raffael (1483.-1520.), Madona Tempi (oko 1506.)

“SOKOL NAS NIJE VOLIO”

Prije nekoliko dana je iz Hrvatskog sabora prema vlasti Republike Hrvatske išao prijedlog da se za projekte našega društva, u prvom redu za Leksikon političkih zatvorenika i Memorijalni centar žrtava komunističkog režima, iz proračuna izdvoji 600.000 kuna, jer je riječ o projektima od nacionalne važnosti. No, kao što je poznato, taj amandman na proračun nije prihvaćen. Uzaludan je bio opširniji dopis s objašnjenjem potreba, poslan i ranije na adrese onih “u vlasti”, za koje smo mislili da će nam biti potpora, no oni su se oglušili ne samo u pogledu potpore, nego su nam uskratili čak i pristojan, utješni odgovor.

Istdobno je prihvaćeno financiranje “Novosti” Srpskoga narodnog vijeća s 3,5 milijuna kuna, čiji član savjeta Dejan Jović i kroz taj list, o trošku hrvatske države, a i drugdje, potvrđuje tezu književnika Pere Kvesića da je hrvatska država “propali projekt”. Isti taj Dejan Jović, za čije misli i rad se pronašlo sredstava u hrvatskom proračunu, poslužio se je lažima o hrvatskom referendumu iz 1991.godine, za koji je u časopisu *Politička misao* ustvrdio kako nije bio “liberalan”, u prijevodu da je plod nekakve prisile, a ne izraz slobodne volje naroda. Štoviše, izrazio se i brojkom, da je tada za hrvatsku samostalnost bilo ne više od 11% hrvatskog stanovništva...

Teško je inače o financijama pisati na ovoj stranici namijenjenoj uvodniku, naročito u predbožićno vrijeme, ali mazohizam koji prema Hrvatskoj provode vladajuće strukture, na granici je subverzivne djelatnosti i dotiče dostojanstvo svih nas koji se više ne smijemo samo čuditi, nego smo dužni i reagirati!

O pandemiji COVIDA-19 sve je poznato, tj. poznato je da i dalje ništa ne znamo. Puno više ne zna ni znanstvena skupina vladinih savjetnika, ali postoji začuđujuća, apsurdna preporuka u obliku javnog poziva građanstvu na “cinkarenje” susjeda koji su prekršili mjere (samoizolacije i sl.), tj. poziva na najnemoralniji čin. Cinkati svoje susjede? Kako to ozbiljnu čovjeku uopće može pasti na pamet? Mi, koji se dobro sjećamo zatvoreničkih dana, znademo da je i u takvome, zatvorskem okruženju, gdje moral i nije na osobitoj visini, sve se je moglo oprostiti osim cinkarenja i podkazivanja. Zato je poziv dvojice ministara na cinkarenje dokaz i potvrda da je naše društvo u dubokoj duševnoj i moralnoj krizi.

Zadovoljan pojedinac preduvjet je zdravoga i zadovoljnog društva. To što smo se našli na zadnjem mjestu po rješavanju problema pandemije u Europskoj uniji, potvrđuje činjenicu da nam državu vode nesposobni, ali i takve političke elite koji nemaju suosjećanja prema pojedincu.

Danas je upaljena još jedna svijeća, kroz Došašće sve smo bliži Badnjaku i Božiću. Približavamo se Božiću kroz neobične dane, dane koji prolaze i odnose naše supatnike, naše članove i drage osobe koje su bile dijelom povijesti našega Društva. Iza njihova odlaska ostaje sve veća praznina. Imali smo različitih okolnosti i uvjeta dočekivanja blagdana Isusova rođenja, ali ovo je nešto novo, nešto drugačije. Još mi u ušima odzvanja lavež lepoglavljskih pasa u zimskim noćima umjesto crkvenih zvona. Ali bio sam mlađ, zdrav i dobro se podnosilo.

Ipak, kako sam uvijek optimist, uvjerenja sam da ćemo uz oprez i iskrenu molitvu dobiti i ovu bitku te prebroditi ovo krizno razdoblje. Drage hrvatske političke zatvorenice i zatvorenici, poštovani junaci “onog vremena”, od srca vam želim svako dobro, mir, sreću te blagoslovjen Božić vama i vašim cijenjenim obiteljima!

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

SLUGANSKI MENTALITET

Nije sigurno, ali se čini da su američki predsjednički izbori ipak završeni i u Hrvatskoj, gdje su proteklih tjedana – lako je točnost te tvrdnje provjeriti pregledom novinskih stranica i osobito mrežnih portala – Hrvati oko Trumpa i Bidena vodili bitke jednako žestoke kao da je Zagreb kakav grad u Arkansasu ili u Minnesoti, i kao da je sADBINA Hrvatske i hrvatskih građana Trumpu i Bidenu prva briga.

Ništa u toj borbi nije značila činjenica da ni jedan od te dvojice predsjedničkih kandidata, razumljivo, nije Hrvate ni Hrvatsku ni spomenuo, a ne bi bilo nikakvo čudo da im nisu ni na um pali.

Nije mi, naravno, ni na kraj pameti tvrditi da su nama američki predsjednički izbori nebitni, i da prema njihovu rezultatu trebamo biti ravnodušni. Naprotiv: položaj našega naroda i snaga naše države takvi su, da nama nisu irelevantni ni izbori u Portugalu ili u Meksiku, a kamoli u najvećoj svjetskoj velesili, koja se je i u daljoj i u bližoj prošlosti znala posve izravno umiješati – pa se i sad miješa – u ono što bismo ne samo nazvali nego doista jest naš vitalni, životni interes. Zato nas američki predsjednički izbori moraju itekako zanimati, zato je logično, pa i poželjno, da na tim izborima imamo svoje simpatije i makar prikrivene nade i očekivanja.

Nije, dakle, problem u tome.

Problem je u onome *što* je iz tih izbora doista polariziralo i dijelilo hrvatsku javnost, i problem je *način* na koji nas je to polariziralo i dijelilo.

Jer, hrvatski – jamačno neplaćeni, dakle, dragovoljni i do zapanjujuće mjere fanatizirani – aktivisti Donalda Trumpa i Josepha Bidena nisu se bavili jednim što bi nama trebalo biti bitno: odnosom sadašnje i buduće američke politike prema Hrvatima i hrvatskoj državi (što znači: i prema Bosni i Hercegovini!), nego su, karikaturalnom ambicioznošću i već odavno poslovičnom površnošću, prežvakavali i preživali kojekakve tuđe i tuđinske fraze, želje i dojmova, svejedno potjecali oni od američkih kršćanskih fundamentalista ili od homoseksualnih prvoboraca, od ocvalih maoista ili od kvaziekoloških aktivista, od amoralnog polusvjeta s Wall Streeta, holivudskih duhovnih siromaha s hrpmama novca ili od koga trećega.

A dodatnu nevolju predstavlja činjenica da su se i ti i takvi tuđi i tuđinski razlozi opet pokazali kadrima mobilizirati i u velikoj mjeri fanatizirati nemale dijelove hrvatske javnosti.

Čovjek i nehotice posegne za povijesnim usporedbama, pa se prisjeti kako su nas u tridesetim godinama XX. stoljeća polarizirali europski i svjetski ideološki sukobi, kako smo usred Zagreba, na stranicama katoličkoga i komunističkog tiska, vodili sve glavne bitke iz Španjolskoga građanskog rata, posrtali i padali, ustajali i ginuli, neki za Berlin (ili bar za „posljednjeg viteza Europe, generala Francisca Franca“), neki za Moskvu, a mnogi bogme za London i Pariz, s neminovnom posljedicom da se taj satelitski, idolopoklonički mentalitet uskoro razbije upravo o našu glavu.

Ovogodišnji su američki predsjednički izbori još jednom posvjedočili uporno opstajanje tog mentaliteta, a samo onaj koji malo vidi i slabo pamti, previdjet će da smo vrlo slične hrvatske polemike i hrvatske podjele vidjeli i ranije, ne samo onda kad su birani George W. Bush i Barack Obama. Jer, taj satelitski, idolopoklonički, sluganski mentalitet u svojoj povijesti gledamo neprekidno: i onda kad smo htjeli biti predgrađem Beča, i onda kad smo svoju kljusad pripinjali u beogradskoj kasabi, i onda kad smo bili spremni platiti svaku cijenu da svoju sADBINU predamo u ruke Bruxellesa.

A intimno je najstrašnije od svega kad čovjek shvati koliko su usamljeni oni koji – posve svjesni posljedica – odbijaju zavijati s tim čoporima...

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

O GOSPOĐICI KOJA U KNJIŽEVNOSTI
IPAK JOŠ NI DOSEGALA SVOJ ZENIT 2

Miroslav KLEMM

BOSNA I HERCEGOVINA –
PRISPODOBA O POŠTENOM I
NEPOŠTENOM HRVATU.....3

Zvonimir JONJIĆ

ZA JUGOSLAVIJE SE PUNO
LAKŠE ZADOVOLJAVA POHOTA
(ILI: TUGOVANJE JEDNOG
PRAKSISOVCA).....7

Miroslav KLEMM

HRVATSKO DRUŠTVO POLITIČKIH
ZATVORENIKA SPAŠAVA DRŽAVNI
PRORAČUN 8

Alfred OBRANIĆ

NAŠ NUTARNJI SVIJET (47.) 11
Maja RUNJE, prof.

OTOK BRAČ U DRUGOME
SVJETSKOM RATU 12

Dr. sc. Nikica BARIĆ

BIJELO ILI USTAŠKO ILITI
RASPRAVE IZVAN PAMETI O
NAVODNOM USTAŠTVU
HRVATSKOGA ŠAHIRANOGA
GRBA S POČETNIM BIJELIM
POLJEM (3).....22

Dr. sc. Mario JAREB

ŠIROJ JAVNOSTI NEPOZNATI BIJEG
IZ JUGOSLAVIJE U „POSUĐENOM“
ZRAKOPLOVU 1952. 33

Dr. sc. Ante ČUVALO

MOJ PUT OD FOLKLORNOGA
VJERNIKA DO KRISTOVA
SLJEDBENIKA 39

Ivan VUKIĆ

IN DIESER AUSGABE 51

IN THIS ISSUE 52

O GOSPOĐICI KOJA U KNJIŽEVNOSTI IPAK JOŠ NI DOSEGLA SVOJ ZENIT

Nova zvezda sjaji na hrvatskom književnom nebu. Več nagrađivana od istomišljenika! Najnovija njezina knjiga je *moćna i na trenutke go-to mučna isповijest koja nam pruža ne-posredan i intimni uvid u živote troje ljudi od kojih svako nosi svoj križ u hladnom i zatvorenom društvu*, kak to lepo piše poznata novinarka Tia Špero (ak ste za nju čuli). Radi se o novom romanu gospodice (prepostavljam) Ivane Bodrožić.

Iz celog novinskog napisa tiskanog na dve stranice nedeljnog *Večernjaka* moglo bi se naslutiti da je spomenuta gospodica, koja se tak uspešno bavi književnošću, vrlo slobodoumna osoba z osobitim simpatijama prema hrvatskoj radničkoj klasi. Ali, kak veliju: *slika govori više od tisuću reči*.

Fotografije dotične spisateljice, priložene uz novinski tekst, pokazuju mladicu prepunu života, daleko od sumorne svakodnevnice hrvatskog radništva (da zemljoradnike ni ne spominjemo). Odjevena u plave traperice podfrknute pri gležnjevima i beloj košljici od (očito) fine tkanine, nehajno sedi u lepo oblikovanoj fotelji. Krajnje je predražestan mali pesek imena Lili, Lara, Lou, ili možda čak Leticia. Kak se sad već takvi gospocki pesek zoveju. Predivna slika čovjeka i njegovog najboljeg prijatelja!

Ganc buržoaski!

Da je gospodica Bodrožić jedna fina i obrazovana osoba koja može z toliko nadahnuta pisati o nesretnim Hrvatima, sve doči i detalj njezina stana vidljiv na jednoj od priloženih fotografija. Nagrađivana spisateljica v trenutku opuštanja od teških životnih tema našeg napačenog naroda sedi v fotelji z dražesno prepletenim no-

Piše:

Miroslav KLEMM

žicama. Pogled prema fotoaparatu otkriva njezinu opijenost životom. Njoj ono Ministarstvo sreće koje je napačenim Hrvatima obećaval Škoro ni potrebno.

Ivana Bodrožić u pozicijskoj karakterističnoj za borce za radnička prava

Dakle, koji je to detalj na slici njezinog lepo uređenog stana. Na zidu visi uokviren letak koji promovira Zenit, internacionalnu reviju za umjetnost i kulturu, koju je između dva svetska rata izdaval barbarogenij Ljubomir Micić, inače rodom iz Sošica v Žumberku. Tam su na bregeu dve crkve, jedna do druge, Jedna grko-ka-

tolička, druga rimo-katolička. On je isel v jednu od njih.

Evo kaj o tom Zenitu piše Antun Branko Šimić:

Predan nam je na oglašenje jedan list koji se nazivlje - ZENIT, internacionalna revija za umjetnost i kulturu. Šta je zapravo taj ZENIT i kakova je to pojava, o tom će još biti u ovom listu govora. (Zasad je dosta da se naveže: u tom ZENITU se veli da među dramskim piscima ima i neki „imaginarni i brbljavi Shakespeare“. Da se tako nešto može da napiše, svakako je potrebno da drskost jednog literarnog komisa dosegne svoj – zenit.

Još nešto Šimićevo o barbarogeniju Miciću:

Ima u rječniku kritika za jednu naročitu vrstu pjesnika jedan naročit naziv: retor. To bi se na naš jezik prevelo riječju: praznoslovac. No u ovo vrijeme naše t.zv. literature ta se riječ može još bolje prevesti, naprimjer, imenom Ljubomir Micić.

Kad Šimić spominje drskost jednog Ljubomira Micića, vezanu uz Shakespeare, setil sam se drskosti srpskog predsednika Tadića u onom posetu Josipoviću na Pantovčaku prije nekoliko godina. Pa valjda se sečate da smo imali Josipovića za predsednika!

Tadić je onda, na tom prijateljskom susretu dvaju predsednika, tam pred svima daroval, ni manje ni više nego, reprint Micićeva Zenita. A u njemu je ona znamenita barbarogenijeva ocena hrvatske kulture kao: *deteta rođenog u nenaravnoj braku papige i majmuna*.

I sad mi ta Bodrožička prodaje mudrost pod slikom Zenita.

ISKRICE

- Ateisti su zapravo zimogrozna čeljad, koja usto ni nema sluha. Pa im je privlačnija toplina pakla, od pjevanja anđela u raju.
- Hrvatska je na čelu Europe, hvale se naši političari, iako to zasigurno nije njihova zasluga. Istodobno je po svemu i na začelju Europe, što zasigurno jest njihova zasluga!

Vlado JURCAN

BOSNA I HERCEGOVINA – PRISPODOBA O POŠTENOM I NEPOŠTENOM HRVATU

Nedavni susreti Zorana Milanovića i Andreja Plenkovića s Miloradom Dodikom, srpskim članom Predsjedništva Bosne i Hercegovine, izazvali su, sasvim očekivano, mnoštvo negativnih reakcija na bošnjačkoj strani, jer, eto, Hrvati i Srbi ponovno šuruju na štetu Bošnjaka i države BiH. Nedugo nakon toga, izbor novog američkog predsjednika Bidena kod Bošnjaka budi nadu da će nova američka administracija čvrsto staja-

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

na besplodno koketiranje s Miloradom Dodikom i bosanskim Srbima, dok istodobno političkom Sarajevu prigodno nudi izlizanu fazu o podršci cijelovitoj Bosni i Hercegovini (unatoč tome što takvim pristupom ne uspijeva istrgovati ništa što bi dugoročno bilo značajno, dok istodobno

lirati političke i nacionalne ciljeve. Proteklo je stoljeće svjedočilo raspodu velikih carstava u ime načela nacionalnog samoodređenja, kao i raspodu brojnih disfunkcionalnih višenacionalnih država. Nisu u krivu oni koji tvrde da nacionalizam stvara naciju, a ne obrnuto, pa smo tako u 20. stoljeću doživjeli stvaranje novih nacija i brojne izmjene državnih granica u Europi.

Pritom je zanimljivo primjetiti kako se, na različitim stranama, nonšalantno zaključuje – Bosna je Jugoslavija u malom. Kažu to i oni kojima je cijelovitost sadašnje države Bosne i Hercegovine navodno glavni postulat političkog djelovanja, kao i oni koji navodno jedva čekaju raspod susjedne države. Prvi očito zaboravljaju da se je Jugoslavija dva puta raspala u kratkome vremenskom razdoblju, dok drugi možda namjerno previđaju da se ta Jugoslavija nijednom nije srušila bez žrtava i bez rušenja – jer lakše je čekati raspod, nego rušiti.

Danas, jedno stoljeće kasnije, kada je nacionalna svijest dopuštena u iznimnim prigodama, i kada sudbinu svijeta kroje liberali koji preziru slobodu, i demokrati koji preziru narod, nije lako crtati grane po nacionalnim linijama, posebice u sredinama koje se hvale navodnim multikulturalizmom. Ipak, ako je to ono čemu težimo, postavlja se pitanje, tko bi i kako bi utvrdio te granice? Uostalom, gdje se uopće treba odlučivati o hrvatskoj politici prema Bosni i Hercegovini – u Zagrebu, Mostaru, ili negdje drugdje?

U nezavidnoj situaciji, s neodgovorenim pitanjima, Hrvati se nadaju pomoći Zapada (jer, eto, mi smo „predzide kršćanstva“, a drugi nisu), unatoč tomu što su svjesni da je to kršćanstvo danas prezreno, da je EU politički patuljak zabavljen samim sobom, te da na američku pomoć ne mogu računati. Imajući u vidu da im intervencije dužnosnika Republike Hrvatske češće odmažu nego što pomažu, opravdano je reći da bosansko-hercegovački Hrvati stoje sami nasuprot druga dva bosansko-hercegovačka naroda i nasuprot međunarodne zajednice, koja se ne zamara činjenicom da demokratski ideal u višenacionalnoj državi, uspostavljenoj nakon agresije i građanskog rata, zahtijeva puno više truda i razumijevanja za specifičnosti nego negdje drugdje.

Mostar

ti uz njih nasuprot separatističkim tendencijama Republike Srpske. S druge strane, Hrvati, izgleda, ni sami ne znaju što da očekuju, niti čemu se nadaju.

Unatoč tome što nam mediji u Republici Hrvatskoj, zauzeti estetskim zahvatima pripadnika srpske estrade, tradicionalno ne daju dovoljno informacija o političkom i društvenom stanju u Bosni i Hercegovini, i površni poznavatelj bosansko-hercegovačkih (i hrvatskih) prilika s pravom bi mogao zaključiti da je problem upravo u tome – Republika Hrvatska ne zna što bi s bosansko-hercegovačkim Hrvatima, koji pak sami ne znaju što bi s Bosnom i Hercegovinom kao državom koja ne čini puno da sprječi njihovu marginalizaciju.

Hrvatska politika, koja dopušta da bude uškopljena davno iskonstruiranom hipotekom ustašta i tobožnjom agresijom na Bosnu i Hercegovinu, svodi se

kod Bošnjaka stvara nepovjerenje i povećava pritisak bošnjačkog nacionalizma na bosansko-hercegovačke Hrvate).

Međutim, neovisno o toj nesretnoj strategiji, čini se da Hrvati ne znaju koji je njihov stvarni politički i nacionalni cilj u Bosni i Hercegovini. Jasno je da ne smatraju prihvatljivim svoj aktualni položaj u toj zemlji, ali nije sasvim jasno što se želi postići. Želimo li podjelu Bosne i Hercegovine i pripajanje dijelova susjedne države Republici Hrvatskoj, želimo li hrvatski entitet, ili možda bolju zaštitu hrvatskih nacionalnih prava u postojećim okvirima Bosne i Hercegovine, ili pak nešto četvrtog?

Naravno, u 21. stoljeću, u vremenu kad se svakakve politike mogu prodati ako su zamotane u građanski liberalno-demokratički celofan (makar u svojoj biti bile protivne slobodarskim načelima i načelima demokracije), nije uvijek lako artiku-

Povijest je mnogo puta pokazala da je realno političko razmišljanje, vođeno interesima, a ne emocijama, ključno za uspješno vođenje politike. Uspjeh se ne može temeljiti na mitovima, zabludama i maštanjima. S obzirom na to, ne trebamo imati iluzije da bi srpska strana ikada učinila bilo kakav ustupak koji bi doveo do relaksacije hrvatsko-bošnjačkih odnosa, a upravo su ti hrvatsko-bošnjački odnosi ključni za daljnji razvitak Bosne i Hercegovine. Također, ne trebamo imati iluzija da je nemoguće bošnjačko-srpski sporazum u onom trenutku kada Hrvati zbog bioloških i demografskih razloga prestanu biti važan politički faktor u susjednoj nam državi. Drugim riječima, ne treba vjerovati izljevima ljubavi koji prema Hrvatima dolaze iz Republike Srpske, niti treba vjerovati u bošnjačku mantru o jednoj, jedinstvenoj i nedjeljivoj Bosni i Hercegovini. U suprotstavljanju triju nacionalizama, svaki želi ostvariti najveću korist uz najmanje žrtava.

Gledajući u prošlost, sasvim je jasno da je vjeroispovijest odredila nacionalni identitet u dijelu jugoistočne Europe u kojem Hrvati žive i (iz)umiru. Povijesna je ironija da je pravašku postavku o hrvatskom narodu kao narodu triju vjera pregazio jedan bravar sa svojom jugoslavenskom armijom (i – što je zanimljivo – pod parolom da je vjera *opijum za mase*), a zatim i srpska agresija odnosno Domovinski rat u okviru kojega se je odvio i hrvatsko-bošnjački sukob.

Iako sa žaljenjem moramo načelno konstatirati da se radi o ireverzibilnom povijesnom procesu, nacionalna koncepcija hrvatskog naroda mora ostati slobodarska i pravaška, kakva je i bila prije nasilnoga komunističkog zahvata u tijek povijesti – univerzalnu katoličku vjeru ne smijemo poistovjetiti s nacionalnim hrvatskim identitetom. Drugim riječima, hrvatski muslimani i hrvatski pravoslavci imaju svoje mjesto u hrvatskome nacionalnom korpusu, baš kao i hrvatski katolici. Međutim, to nam ne daje pravo drugima uskraćivati da budu Srbi ili Bošnjaci, niti nam to daje pravo na samooibmanu.

Oduvijek je bila prisutna svijest da rijeka Drina može biti istočnom hrvatskom granicom samo ukoliko se bosanskohercegovačke muslimane pridobijje za hrvatsku nacionalnu ideju. Nismo se kroz povijest zavaravali da je drugačije, pa se ne trebamo zavaravati ni danas, kad sve jasnije osjećamo jačanje bošnjačkog nacionalizma. Taj je nacionalizam u međuvremenu razvio svoj ideal-tip „poštenog Hrvata“,

Sarajevo

koji za sitan novac zanemaruje nacionalne zahtjeve naroda iz kojega proističe, i politički narativ iz kojega proizlazi da „nepošteni Hrvat“ smije živjeti u Bosni i Hercegovini jedino u stanju vječnog kajanja, jer je (možda zbog stockholmskog sindroma i mazohističkih navika) dogovorio rat u kojemu je sam teško stradao, a sve s ciljem da izda i Bošnjake i Bosnu i Hercegovinu.

Nepovoljan razvitak povijesnih događaja i rastući hrvatsko-bošnjački animozitet okrenuli su Hrvate Srbima. Međutim, povijest je pokazala, a i dnevna politika to neprestano potvrđuje – Hrvati i Srbi nisu prirodni saveznici. Riječ je o dvama narodima bitno različite tradicije i vanjsko-političke orientacije, koji nemaju isti stav o neovisnosti Crne Gore ili Kosova, pa je teško vjerovati da mogu imati iste poglede na Bosnu i Hercegovinu. Ipak, politička je povijest prepuna neprirodnih savezništava. U ljubavi i ratu, sve je dopušteno, a stanje u susjednoj nam državi ionako na trenutke djeluje kao primirje, a ne kao mir.

Hrvati su i previše puta osjetili oštricu srpskog nacionalizma da bi s druge strane Save i Une iskreno priželjkivali suverenu srpsku državu. Međutim, načelo reciprociteta ili uzajamnosti legitimira one Hrvate koji sugovornike traže u Banja Luci, a ne u Sarajevu – odnos Hrvata prema Bo-

sni i Hercegovini ovisan je o hrvatskom položaju u toj državi. Drugim riječima, odnos Hrvata prema Bošnjacima ovisan je o položaju Hrvata u Federaciji BiH.

No, budući da se bit problema nalazi u hrvatsko-bošnjačkim odnosima, ključ za rješenje toga problema prvenstveno se nalazi u rukama Hrvata i Bošnjaka, a ne u Banja Luci ili Beogradu. Hrvatima je i Bošnjacima u interesu, unatoč turbulentnoj prošlosti, da kao ravnopravni narodi raščiste i urede svoje odnose – kompromisnim povlačenjem međusobnih granica, vodeći računa o nacionalnom kriteriju, ali i o ljudskim i nacionalnim pravima „onih drugih“, ili pak osiguranjem stvarne ravnopravnosti oba naroda u svim dijelovima i na svim razinama Federacije BiH, odnosno Bosne i Hercegovine. Možda je forma manje važna od sadržaja, koji bi se trebao očitovati u slobodi, ravnopravnosti i suživotu.

Na kraju, imajući na umu da narodi nadživljaju i države i državna uredenja, pa i međunarodne pravno-političke poretke, odgovorna bošnjačka politika trebala bi biti svjesna svoje uloge u hrvatsko-bošnjačkim odnosima, jer upravo ona ima moć da Hrvate privuče kao saveznike i prijatelje bošnjačkog naroda i Bosne i Hercegovine, odnosno da od tih istih Hrvata sebi stvoriti trajne neprijatelje.

DR. FRANJO TUĐMAN (1922. – 1990. – 1999. – 2020.) (Fragmenti Osobnog dnevnika)

Nedjelja, 7. rujna 1975. – (...) Listanje literature ponovno me podsjetilo na činjenicu: u svjetskoj si povijesti prisutan samo kao samostalan čimbenik. Npr. u 'DTV-Atlas zur Weltgeschichte. Karten und chronologischer Abriss' (1-2, München, 1964.-1966.). Hrvatska se na zemljopisnim kartama pojavljuje kao samostalna srednjovjekovna država, a onda tek kao Jelačićeva Hrvatska 1848. i kao posebna država u II SR [Drugome svjetskom ratu]!"

*

Subota, 28. siječnja 1978. – Jučer sam od odvjetnika Berta Črnje uzeo spis – tužbu Upravnom sudu Hrvatske. Misli da će rješenje biti negativno. Sreo je – veli – predsjednicu tog suda Almu Sremac, koja mu reče da je sve to u rukama policije, a sud mora samo potvrditi.

*

Nedjelja, 11. studenog 1979. – (...) Navečer: Turopoljci, Bazlovske [Žarko Dolar] i Maija. Bazlovske se nije javlja gotovo punu godinu. U međuvremenu opet proputovao svijetom. Priča povjesne zanimljivosti iz razgovora sa suprugama Mačeka i Pernara: Luburić u Jasenovcu dao Mačeku da si sam kopa grob. Pavelić drugi dan po dolasku u Zagreb posjetio Pernara i ponudio mu da uđe u prvu vladu NDH. ('Ti Ivo nosiš srpsku kuglu u svom tijelu i mjesto ti je u Hrvatskoj vladit'), a kad je ovaj odbio, rekao mu je da ne jamči za njegovu sigurnost!"

*

Ponedjeljak, 26. studenoga 1979. – (...) Po Zagrebu se priča da je Šagi-Bunića za JAZU predložio sam Bakarić. Naplaćivanje zasluga i produbljivanje razdora.

Teološki fakultet izabrao Šagi-Bunića ponovno za dekana, ali je to Kuharić poništio, jer da bi to navodno učinio sam Vatikan.

Inače u izboru za Akademiju iznenade je bilo i Frane i Ksenija. Jer, kao što grad zna, tako sigurno zna i Bakarić, da

se oni igraju Gotovčevih roditelja i da su svakodnevno zajedno.

*

Srijeda, 2. travnja 1980. – (...) JAZU preuzeila prostorije Matice hrvatske, koja je – vele – brisana iz spiska organizacija ili društava!! Riječ protiv grobarske uloge JAZU digao samo Šegedin!"

*

Četvrtak, 3. travnja 1980. – (...) Prisjetimo se: J. B. Tito dao se izabrati ne samo za člana svih akademija u SFRJ, nego je proglašen i za 'doktora povjesnih znanosti'!

Slijedili su ga – nešto skromnije – Kardelj i Bakarić, a kakvu si ulogu pripisuju i cijenu prisvajaju 'klasni' prvaci, svjedoči davanje imena sveučilištima: u Osijeku – Veljka Vlahovića, u Mostaru – Džemala Bijedića, pa čak i Đure Pucara-Starog (tog nepismenog dogmatika!) u Sarajevu!!

*

Utorak, 4. svibnja 1982. – (...) Zaklinjanja i poricanja. U Beogradu otpočeli detitoizaciju pod nazivom defaraonizacije ne zbog onog poročno-komunističko-totalitarističkog, već zbog – bitnog: federalizma.

Ako stignem: Tito – kao političar i državnik, Tito u Hrvatskoj, jugoslavenskoj i svjetskoj (komunističkoj) povijesti...

Ne zato, što vjerojatno ne bih bio tu [uz zatvor, op. prir.] da je živ, već nasuprot apologetskoj i negatorskoj literaturi...

*

Srijeda, 5. svibnja 1982. – (...) Da je Josip Broz Tito bio prije svega hrvatski političar, a onda komunistički i jugoslavenski, kakva bi danas bila naša povijest i situacija?

*

Subota, 18. rujna 1982. – (...) Nije nimalo čudno da su se na čelo katedri za hrvatsku povijest našli ljudi činovničkog mentaliteta i stranog podrijetla (Jaroslav Šidak i Mirjana Gross) što o bitnim pitanjima pišu 'neutralistički'. A prava povijesna književnost ne može se, jamačno, pisati bez osjećaja (i poistovjećivanja) kao uostalom ni bilo koja druga književnost.

*

Srijeda, 3. kolovoza 1983. – (...) Joso Šentija. O stanju u Enciklopediji. Sprema se u mirovinu. Odgovaram ga, da to ne čini. Može se i pored toga posvetiti svom naumu oko knjige. Njegova je ocjena da

je moje preuzimanje golemog tereta na svoja leđa zapravo nastavak povijesnog konstituiranja hrvatstva iz brodoloma drugog svjetskog rata – Banovine i NDH, a konstituiranja SRH na podlozi programa KPH, kao nastavka lijeve radičevštine.

U tom smislu – on misli da u svim mjestima knjigama ima mnogo ocjena trajne vrijednosti.

*

Ponedjeljak, 21. studenoga 1983. – (...) Razgovor s D. H. [Dragutin Haramija, op. prir.] Na moju ocjenu, da u obranu avnjevskih načela federalivnog poretka moramo braniti i Tita jer se baš u tome ogleda i povijesna činjenica da bijaše hrvatski političar, bez obzira koliko on to htio ili ne htio iskazivati (što je već Meštrović jako dobro uočio), Drago je i sam iznio jedan veoma karakterističan detalj. Kad su 1970-te (?) razgovarali u Splitu o ustavnim promjenama, Tito je sam po prilici rekao: treba pokrajinama dati u praksi status federalnih jedinica, makar će formalno ostati u sastavu Srbije; treba ih u praksi svesti na ono što im pripada, a suzbiti njihov hegemonizam...

Pragmatističko traženje rješenja i stvaranje ravnoteže; na toj crti i poticaj ili dopuštanje stvaranja muslimanske nacije...

Pomanjkanje povijesne vizije da je na svom tlu osnovno rješenje srpsko-hrvatskih odnosa; stvaranje uvjeta jednom i drugom narodu za suživot u konfederaciji ili zasebno.

*

Subota, 22. siječnja 1984. – (...) Savka. Sama. I ona je tek ovih dana doznala da je Mikina 'mlada' potpredsjednica Skupštine SR Srbije. Sada.

Zgodno. Povijesno gledano ništa čudno – uvijek je bilo takvih što su brakove sklapali na političkim ili poslovnim vezama...

Priča Savka da se Mike kosnulo kad je čuo da je Smoje u Slobodnoj Dalmaciji napisao o 'nacionalističkim pizdunima' Savke i Mike...

Ta što bi htjeli da još učini? Zaboravlja da zetovi ipak nisu prava svojta...

A taj Smoje jest orjunaškog podrijetla, a za vrijeme okupacije bio je u Splitu priпадnik fašističke mladeži – nosio je crnu odoru fašija. To je svima poznato.

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA (Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svećenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Žadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logaraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilače i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crmoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADIČEVIĆ: Tri za dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i proš. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: „Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GOVDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama – Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupičeva, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupičeva, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupičeva, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je v peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

ZA JUGOSLAVIJE SE PUNO LAKŠE ZADOVOLJAVA LA POHOTA (ILI: TUGOVANJE JEDNOG PRAKSISOVCA)

Uvek sam si mislil, kaj to treba značit pojma *istraživalačko novinarstvo*. Konačno sam svatil tek nakon objavljenog razgovora s starim praxisovcem (kak se pohvalil, misleći se usporediti z Vranickim, Kangrgom i njihovim prijatelima koji su po letu na Korčuli o državnom trošku filozofirali o grandioznoj misli onog poznatog šovinista Drageca /Karla/ Marxa koji je puntal proletere na svetsku revoluciju, a sam bil njihov „klasni neprijatel“).

Reč je o razgovoru z Perom Kvesićem objavljenim u *Večernjem listu*.

Kaj je tu istraživalačko? Pa to da ga je, ko zna zakaj, odnekud spuknul onaj Nedžad Haznad, inače poznati novinar. Da ga samo našel? To je zbiljam bil posel vredan divlenja, dostojan angažmana jednog Indiane Jonesa (ak razmete kaj mislim).

Daklem, taj je našel tog Peru Kvesića na kojeg smo svi zaboravili. Valda se i sam Pero iznenadil kad mu se taj pojavil na kućnim vratima.

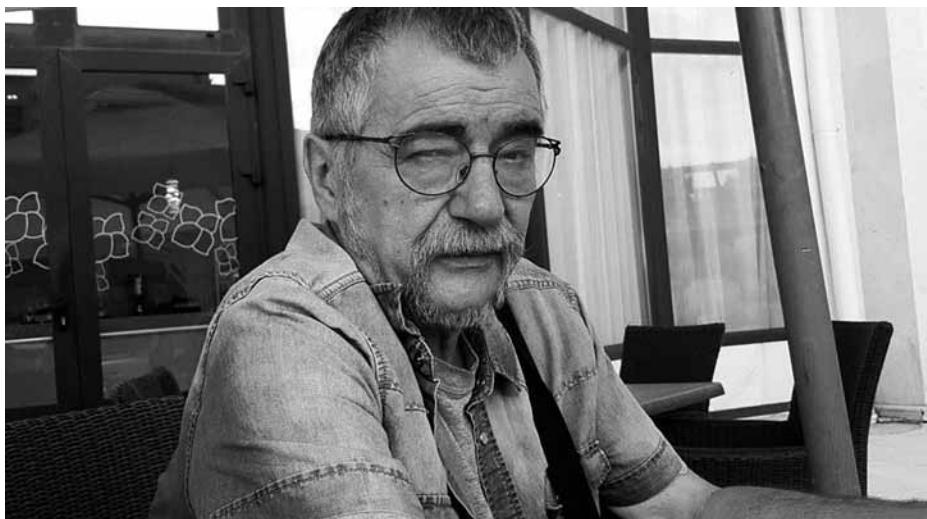
Pročital sam taj intervju. I o čemu se najviše govori!? Pa zna se! *O polnim odnosima u bivšoj Jugoslaviji* (kak bi se to reklo na srpskom). O tome Pero raspreda na skoro trećini napisa. I kaj veli?

Veli da je spolni život radnika, seljaka i poštene inteligencije u bivšoj Jugoslaviji bil puno razvijeniji nego v demokratskoj Hrvatskoj. Pogotovo v onim šezdesetim godinama kad je i on tome pridonosil koliko je mogel više. Nije se niš drugo niti

Piše:

Miroslav KLEMM

delalo. Valda je zato socijalizam i propal, jer su se ljudi mesto na radnim mestima trošili u krevetima.

Pero Kvesić, bez Šavarove sjene

Zato sad i proklinjeju propast socijalizma i osnutak hrvatske države.

I ja o tome imam dokaze. Poznam par starih Varaždinaca, nekadašnjih članova Saveza komunista i Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske, inače sve poštenih Zagoraca, već v sedamdesetima i osamdesetima. Penzionere iz Varteksa, Bobića, Kalnika i VIS-a, sve znamenitih varaždinskih poduzeća. Sastajemo se na

sajmištu automobila nedeljom. To njima dojde ko kakav izlet!

I onda slušam njihove uspomene iz vremena samoupravljanja. Zna se, sve se svodi na priče o tom kak su po magazinima pritiskali puke koje su došle sa sela raditi u fabriku. Posebno su opširni i opisi

sindikalnih izleta na Trakoščan i Ptuj. Imo se kaj za čuti (makar se često ponavljaju).

I koji je zaključak?

Pa sigurno da sad mislju kak je v Jugoslaviji seks bil na višoj ceni. Bili su u punoj snagi. Mogli su (kad su mogli) kad su šteli. A sad su starček i više nemreju!

P. s. Svi su inače uvereni da je za sve kriv Franjo Tuđman. Da je ostala Jugoslavija mogli bi i danas.

PREŠUĆENA PETOPROSINAČKA POBUNA

Jedna od malobrojnih emisija Hrvatske televizije koje vrijedi pogledati, svakodnevni „TV kalendar“ – usprkos svomu domobranskom karakteru (pri čemu taj atribut, naravno, ne treba povezivati s Hrvatskim domobranstvom, nego s onim u što ga se je pokušavalo pretvoriti) – u nekoliko je navrata oštros napadnut s antifašističkih i humanističkih pozicija (čitaj: s Istoka).

Je li to razlog da ovogodišnjega petoga prosinca, na dan kad je bilo prijestojno bar spomenuti petoprosinački pokolj iz 1918., u toj emisiji o tome nije bilo ni slova, čak ni u onome kratkom nizanju događaja i nadnevnaka? No, što će nam „TV kalendar“ u kojem se takvi događaji prešućuju ili zaboravljuju? (C. N.)

HRVATSKO DRUŠTVO POLITIČKIH ZATVORENIKA SPAŠAVA DRŽAVNI PRORAČUN

Zbog epidemije koja nas iscrpljuje čitavu tekuću godinu, a izgleda da je baš ovih dana na vrhuncu, država treba osigurati novac i za one potrebe koje inače nisu sadržane u Državnom proračunu. Na primjer, tvrtkama i poduzetnicima kojima je zabranjen rad, država će samo za prosinac nadoknaditi glavninu fiksnih troškova u iznosu od oko 250 milijuna kuna, te 470 milijuna kuna za plaće i doprinose oko 80.000 radnika.

To su dakle izvanredni izdatci koje treba podmiriti zaduživanjem ili uzeti s drugih stavki postojećeg proračuna. Radi se o ogromnu novcu, a država ga nema jer su i oni koji pune Državni proračun u „gabuli“. Zna se, da se za podmirenje te velike „crne rupe“, ne bi smjelo dodatno zadužiti državu, jer bi time poništili dobre rezultate prethodnih godina, pa bi nas MMF i razne agencije – Fitch, Moodys, Standard&Poor's – koje bđiju nad našim financijama, odmah vratili u tzv. „smeće“, otkud smo se nedavno jedva iskobeljali, držeći jedva koji milimetar glavu iznad granične razine.

Nisam menadžer niti imam ekonomsko obrazovanje, no svejedno nudim ministru finančija Zdravku Mariću rješenje, koje može olakšati, ublažiti problem. Ne izmišljam, već na primjeru naše udruge, Hrvatskoga društva političkih zatvorenika (HDPZ) predlažem ministru kako premostiti nedostatak novca nužno potrebnog za vitalne djelatnosti bez kojih bi zamro život u čitavoj Hrvatskoj.

Recept je jednostavan kao i kod svih dobrih rješenja. HDPZ dobiva iz Državnoga proračuna svake godine 80.000,00

Piše:

Alfred OBRANIĆ

kuna potpore za izdavanje časopisa *Politički zatvorenik*, te za ostale manje programe i potrebe. Stoga zbog iznimno teške situacije predlažem, da HDPZ financira izdavanje *Političkog zatvorenika* novcem pretplatnika i donatora, a ostale potrebe

pada da se za financiranje udruga godišnje troši 4 milijarde kuna, što je za državu veličine i gospodarske snage kao što je Hrvatska – veliki novac.

Razvijam recept korak dalje. Izdvojio bih udruge koje se bave humanitarnim radom, koje pružaju pomoć i podršku invalidnim osobama, koji su na usluzi i pomažu siromašne: neka za svoj rad zadrže financiranje iz Državnog proračuna.

Ministar financija Zdravko Marić

udruge da se financiraju iz članarine i dobrovoljnih priloga, kako bi se novac predviđen u Državnom proračunu iskoristio za potrebe koje sam naznačio u uvodnom dijelu teksta.

Odmaknimo se od naše udruge, jedne od njih oko 50.000 trenutačno registriranih u Hrvatskoj, a koje se mahom finančiraju iz Državnog proračuna, proračuna jedinica lokalne i područne samouprave i donacija. Uzmimo da je potpora kakvu dobiva HDPZ prosjek svih udruga, pa is-

Sve ostale udruge – koje se pretežito bave beskonačnim raspravama, organiziranjem brojnih skupova od kojih nitko ne osjeća boljitet, tiskanjem na tisuće stranica nekakvih analiza pojava i događaja bez kojih se može – isključio bih iz Državnog proračuna, neka čekaju bolje dane, a do onda neka se financiraju iz proračuna svojih članova i simpatizera. Mislim da sam bio jasan.

Financiranjem udruga bavio sam se prije desetak godina, kada smo nekoliko

godina zaredom prijavljivali projekt „Mesta sjećanja na komunističke diktature u Europi 20. stoljeća“ Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva, putem koje su se financirali projekti udruga od nacionalne važnosti i gdje su bila koncentrirana sva sredstva za takve namjene. Na europskoj razini projekt je pokrenula i razvijala Zaklada za svladanje posljedica komunističke diktature u bivšoj DDR iz Berlina. U ostvarivanju projekta partneri su bili nacionalne udruge bivših političkih uznika, a u povjesnoj valorizaciji znanstvene institucije. Projekt su usuglasile i prihvatile sve udruge bivših političkih zatvorenika iz bivših europskih komunističkih zemalja i obvezale se na provedbu svaka u svojoj državi.

Međutim prema ocjeni Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva, projekt je postao upitan jedino u Hrvatskoj, dok je kvalitetom zadovoljio Mađare, Čehe, Slovake, Estonce, Letonce, Litavce, Rumunje, Bugare, Albance, Slovence, Poljake i Nijemce.

No, da ne prepričavam citirat ću obrazloženje odbijenice:

„Projekt jasno opisuje ciljeve i aktivnosti koje će se provoditi tijekom jedne godine i predstavlja šireg okvira suočavanja s prošlošću koji, u novom, demokratskom okružju pridonose rasvjetljavanju tragičnih razdoblja iz povijesti. Ipak, opisani projekt ima suviše naglašenu istraživačku komponentu. Rezultati projekta i korisnici projekta nisu čvrsto povezani, a metode evaluacije nedovoljno su jasno prikazane. Zbog ograničenog broja potpora, te u usporedbi kvalitete s ostalim prijavama projekt nije ušao u nujuži izbor.“

Čitajući ovo obrazloženje vjerljatno se pitate – što je pjesnik htio reći? Odgovor je jasan: pošto-poto spriječiti preispitivanje zločina iz jugoslavenskog, komunističkog razdoblja, ne dirajući u već dobrano učvršćenu famu o tzv. socijalizmu s ljudskim licem. Kako se radi o europskom projektu uz sudjelovanje svih bivših komunističkih zemalja, Nacionalna zaklada je ocijenila da nije poželjno istraživati, obilježavati krvave

tragove komunističkoga jugoslavenskog režima.

Napominjem, da je HDPZ kao nositelj projekta za Hrvatsku bio u to doba brojna udruga s vrsnim kadrom svih profila, i kao takvi mogli smo realizirati i taj projekt, kao što su to učinile odgovarajuće udruge bivših političkih zatvorenika u drugim zemljama. Mi smo spriječeni s obrazloženjem koje ste imali prilike pročitati. Da je kojim slučajem projekt realiziran i u Hrvatskoj, bilo bi doista teško objasniti, uspoređujući Slovačku i Hrvatsku, dvije podjednako velike zemlje i sličnom povijesti u vrijeme Drugoga svjetskog rata, kada je u Slovačkoj ubijeno 14 svećenika, redovnika i časnih sestara, a u Hrvatskoj 660. Svaki Europejac sa zrnom soli u glavi pita se zašto onda Slovačku u vrijeme komunizma nisu okitili atribucijom „s ljudskim licem“.

Navedena usporedba je samo jedna od mogućih, jer stotinu drugih imale bi otprilike isti odnos. Razočaran, više od desetljeća nisam više zavirio na stranice Nacionalne zaklade za razvoj civilnog društva, tako da ne mogu suditi je li situacija i danas nešto bolja. Samo sam primjetio da je stanovit broj onih koji su nas prije desetak godina spriječili, preselio u drugu instituciju sa sličnim ovlastima – Ured za udruge pri Vladi Republike Hrvatske.

Upozorio bih ministra Marića na još jednu rezervu u Državnom proračunu, otkud bi se moglo pozajmiti pozamšan iznos sredstava, kako bi se premostila trenutno teška situacija zbog epidemije. Radi se o nacionalnim manjinama, čiji programi odnose veliki dio proračuna, a duboko sam uvjeren da se njihova realizacija također može odgoditi za bolja vremena, kakva je upravo najavila agencija Fitch. Pretpostavljam da zastupnici nacionalnih manjina ne bi imali ništa protiv, a pogotovo da to ne bi uvjetovali dizanjem ruku u Hrvatskom saboru. Ili se ipak varam?

P. s. Ovo moje razmišljanje o spašavanju Državnog proračuna šaljem i izravno ministru financija, Zdravku Mariću.

IVANU VUKOVARSKOM

U Vukovaru su ubili Ivana.

Otar je izrekao strašnu kletvu.

Mati molitvu.

Brat osvetu.

Sestra sonetni vijenac.

A žena je začeto sjeme
iznijela iz plamena.

U Novigradu ispod masline
objesila mu očev križ
i krstila ga njegovim imenom.

Na škrtoj zemlji,
vična gromovima i pohari,
predajući usađene riječi
ljubavi i vjere
stiskala je i previjala
preostalu nadu u pelenama.

Na obali usidrenih brodova
kružeći za galebom,
vičnim oceanskim pratnjama,
ustajala bi iz crnih slutnji,
korakom čvrstim,
poput plime,
nagonom ili
sjenom anđela čuvara
grabila prema dalekoj,
zamagljenoj pučini
vukovarskih ravnica.

Nada POMPER

JOŠ MRTVIH SVJEDOKA...

Uviše navrata je na ovim stranicama skrenuta pozornost na to u kakvu sve napast čovjek može doći kad ima velike ambicije i bujnu maštu, a mrtvih je svjedoka i inače u izobilju. Da takvoj napasti desetljećima ne odolijava nekadašnji naš ministar vanjskih poslova – a sad i formalno tuđi lobist – **dr. Mate Granić**, također nije tajna (i to smo pisali). No, nedavno je Granić nadmašio samoga sebe, tvrdeći kako ga je na jednom intimnom druženju u uskome, obiteljskom krugu, **Tuđman** pozvao na stranu – jer konspirativnost je majka mudrosti, zar ne? – pa se onda okomio na takozvanu hrvatsku desnicu kao leglo kratkovidnih nesposobnjaka.

Učenik s mentorom: Anto Đapić i Mate Granić

Dvije su stvari nepobitne, bez obzira na te tvrdnje. Prva, da je ono što se predstavlja i predstavlja kao hrvatska desnica (ma što to značilo, a zapravo nitko ne zna, što zapravo znači, jer ono što se misli da znači, s desnicom uglavnom nema nikakve veze), doista jest pokazalo političku i organizacijsku sposobnost biblijskih razmjera. O tome bjelodano govore činjenice, o tome svjedoči bezidejnlost, imitatorstvo i razmrvljenost onoga što se naziva nacionalističkim i državotvornim.

Zvjezdani trenutci tzv. pravaštva: Ruža Tomašić i Slaven Letica u saborskim klupama

I drugo je nepobitno, naime da je Tuđman tijekom cijele svoje vladavine pokazivao naglašene simpatije prema personalnim rješenjima koja ne dolaze iz redova tih mutikaša i smutljivaca, nego je svoje izabranike volio pronalaziti među prokušanim drugovima, poput **Josipa Boljkovca, Josipa Manolića, Mate Laušića, Vjekе Brajovića, Josipa Perkovića** i njima sličnima – zbog čega njegovu *kadrovsку politiku* i danas, na ponos zemlje i naroda, smatramo najsjajnijim dijelom njegove politike.

No, da se je baš isповijedao Mati Graniću, inače poznatomu i ozbiljnom političkom misliocu i ideologu, teško nam je povjerovati. Osim ako je Granić baš zbog toga – a ne zbog nekih drugih, prozaičnih razloga – u

svoje vrijeme preuzeo upravljanje **Antom Đapićem**, a i još nekim nazovi „pravašima“ (i „pravašicama“, dakako), koji su se prsili svojim tobžnjim „desničarenjem“ (kao krpe i zakrpe). Zato nestručivo čekamo da nam Đapić objasni što je pjesnik Granić htio reći: je li ga Granić pod svoje skute prigrlio zato što je bio nesposoban, ili zato što je bio *perspektivan*.

I usput, je li zahvaljujući toj i takvoj *perspektivnosti* pravaškim zastupnikom u Hrvatskome saboru postao nedavno umrli **Slaven Letica**, čovjek koji je, kako znamo, svojedobno naširoko teoretizirao o „četvrtoj Jugoslaviji“, a onda je – nakon onih znamenitih operacija s **Marinkom Božićem**, čika **Jovom Raškovićem** i **Slobodnim tjednikom** – godinama kapacitirao protutuđmanovske jurišnike u *Globusu* i oko njega? (**B. M.**)

Granić i Đapić: čakanje o lijepim zajedničkim uspomenama

NAŠ NUTARNJI SVIJET (47.)

SUKOBLJAVANJA U BRAKU

Na početku zajedničkoga života žena i muž redovito zamišljaju da će njihov odnos biti vrlo harmoničan. Mnogima i uspije, premda vjerojatno nikome u potpunosti. I ondje gdje je puno blizine i iskrenosti, pojave se kraća ili dulja razdoblja sukobljavanja.

Načelno, sukobljavanja su normalan dio bračne dinamike, vode do prilike da se ovo ili ono razjasni, da se očekivanja usklade. Loše je postanu li ona masivnima pa suodnos više uzima negoli daje.

U red vrlo nepoželjnih sukobljavanja idu ona koja su popraćena nasiljem. U takvim slučajevima napadnuti treba svoju sudbinu smjesta uzeti u svoje ruke. Ali crveno bi se svjetlo trebalo upaliti i u slučajevima tzv. mikro nasilja, kad se pojave ponižavanja, vrijedanja ili izljevi gnjeva. U područje nepoželjnoga pripadaju i ljubomora i kontroliranje, primjerice pregledavanje mobitela i računala. Ali također i učestalo započinjanje borbi za moć, posebno onih uz pomoć dugih šutnji i prekidanja razgovora, da se pokaže emocijonalno distanciranje.

Znatna destruktivna konfliktnost pojavljuje se srećom u malom broju brakova.

Piše:

Maja RUNJE, prof.

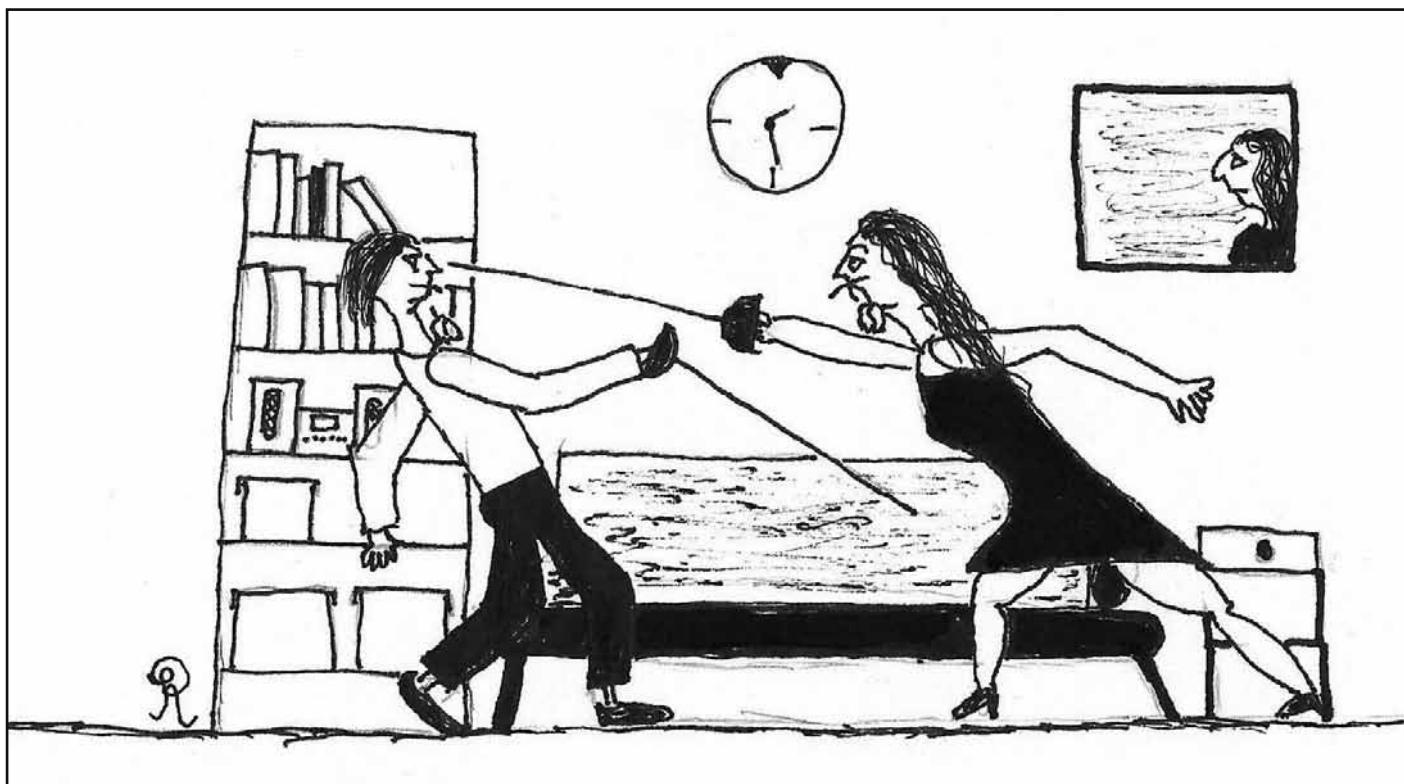
No u brojnim vezama ipak ima oštih tonova, na samoj granici destruktivnoga. Žele li žena i muž u takvom slučaju sačuvati brak, potrebno je prirediti plan kako sukobljavanja smanjiti i učiniti ih konstruktivnjima. Žestina ne će riješiti probleme, a povrede će prodbititi.

Prvo treba misliti na izbjegavanje uopćavanja. Olake tvrdnje o krivici i odgovornosti otežavaju mogućnosti promjena. A osobito je krivo naginjati postavljanju „dijagnoze“, o tome da s onim drugim nešto nije u redu.

Prvenstveno želimo razumjeti sam sustav suodnosa. Umjesto pitanja „Zašto je tako bezobzirna / bezobziran?“, dobro je pitati se kako negativna dinamika uopće nastaje, na koji način svako od dvoje doprinosi. Nepovoljnu ulogu redovito imaju fiksirane uloge. Primjerice, onaj koji je sam sebi pripisao da je slab i da ne može bez zaštite, osobito ako su ga u uvjerenju potpomagali roditelji i učitelji, u braku će drugome prepustiti dominaciju – i zbog toga kasnije trptjeti.

Traženje rješenja svakako zahtijeva poboljšanje komunikacije. Onaj koji se ne osjeća dobro, trebao bi točno promotriti koja ponašanja ga povrjeđuju te tražiti miran trenutak da drugoj strani opiše da ih ne želi, da ih ne razumije. Moguće je da će drugi razgovor odbijati, no ne bi trebalo odustati, već dobro promisliti o svakoj mogućnosti da do njega ipak dođe. Dobro je polaziti od pretpostavke da je drugi dobronamjeran, a ne od pretpostavke da je zlonamjeran. Razgovor možda izbjegava zbog deficita u sposobnosti komunikacije ili zato što se osjeća pretjerano pritisnutim uza zid.

Razvitku odnosa u braku sigurno će pridonijeti svaki individualni razvitak jedne i druge strane, posebno razvitak samopouzdanja i optimizma. Sigurna i vedra osoba lakše će prihvatići da je drugi čovjek osoba za sebe, s potpuno različitim potrebama. A možda će lakše primjeniti i rezignaciju, a što također pomaže, koliko god na prvi pogled izgledalo čudno. Teško je naime zamisliti suodnos u kojem bi žena i muž mogli riješiti svako pitanje oko kojega se spore. Pojedina je potrebno jednostavno odložiti.

Crtež: Stipan Runje

OTOK BRAČ U DRUGOME SVJETSKOM RATU

(OD PROGLAŠENJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE DO KAPITULACIJE KRALJEVINE ITALIJE) (V.)

Napad partizana na talijansku posadu u Bolu 5. kolovoza 1943. godine

Obaranje **Mussolinija** s vlasti krajem srpnja 1943. godine bilo je uvod u velike promjene i talijansko primirje sa zapadnim saveznicima koje je objavljeno početkom rujna te godine.

Prema podatcima oružništva, početkom kolovoza 1943. u Milni su primijećeni partizanski letci u kojima su talijanski vojnici pozvani da predaju oružje, jer će u protivnom biti razoružani i pobijeni. Iako su se letci pojavili u neposrednoj blizini talijanskoga mjesnog zapovjedništva u Milni, Talijani na ovo nisu reagirali.¹

No, partizani nisu napali Talijane u Milni, nego u Bolu. Odlučili su na prepad zarobiti talijansku posadu u tome mjestu. Na otoku tada nije bilo puno partizana, ali se njima priključio određeni broj naoružanih komunista, te je stvorena grupa od 30 ljudi koja je trebala izvesti napad. Cijelu akciju vodio je **Josip Bodlović**, organizacioni sekretar Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (KPH) Brač-Hvar-Vis. U Bolu se 5. kolovoza 1943. održavala vjerska proslava Gospe Snježne, što su komunisti iskoristili da organiziraju ples na koji je trebalo privući što više talijanskih vojnika. Partizanska skupina je ušla u Bol i prikrlila se u pojedinim kućama, a zatim je krenula u napad i ubrzo prisilila na predaju talijansku posadu. U toj akciji poginuo je **Bodlović**. O ovom događaju postoji niz podataka i opisa u različitoj literaturi i objavljenim izvorima.² Ja ću

Piše:

Dr. sc. Nikica BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

za opis koristiti podatke iz izvješća Zapovjedništva talijanske 15. pješačke divizije „Bergamo“ od 7. kolovoza 1943. godine.

karabinjeri i oružnici su se predali. Tako su partizani od Talijana zarobili, pored osobnog naoružanja, dvije strojnice, dvije puško-strojnice, 28 kutija ručnih bombi te različitu opremu i hranu.³

Snažniji otpor pružili su samo narednik **Luigi Comba** i dva alpinca, koji su se borili do posljednjeg metka, pri čemu

Znamenita bolska plaža 1939.

U tom je izvješću navedeno da je 5. kolovoza u Bolu organizirana proslava Gospe Snježne, kojoj su, uz mještane, prisustvovali i ljudi iz obližnjih mjesta. Talijansku posadu u Bolu u tom su trenutku činili pripadnici 323. posadne satnije alpinaca. Zapovjednik posade bio je satnik **Leo Banzi**, a u sastavu posade bili su i poručnik **Renzo Raffo**, tri dočasnika i 66 vojnika. Također je u Bolu bilo šest karabinjera i Oružnička postaja s četiri oružnika. Oko 20 sati njih su napali partizani, pri čemu je procijenjeno da je bila riječ o „oko 500 ljudi“. Nakon pružanja slabog i pojedinačnog otpora, talijanski vojnici,

su ubili **Josipa Bodlovića** i ranili još dva napadača. Nakon predaje, satnik **Banzi** i poručnik **Raffo** prihvatali su prijedlog partizana da napišu pismo zapovjedniku talijansku posadu u obližnjoj Murvici, u kojem su ga pozvali na predaju. Kako su partizani saznali da u Bol stižu talijanska pojačanja, oni su napustili mjesto, noseći sa sobom zarobljeno oružje i opremu, a poveli su i narednika **Comba** i dva alpinca, očito ona koji su im pružili otpor.⁴

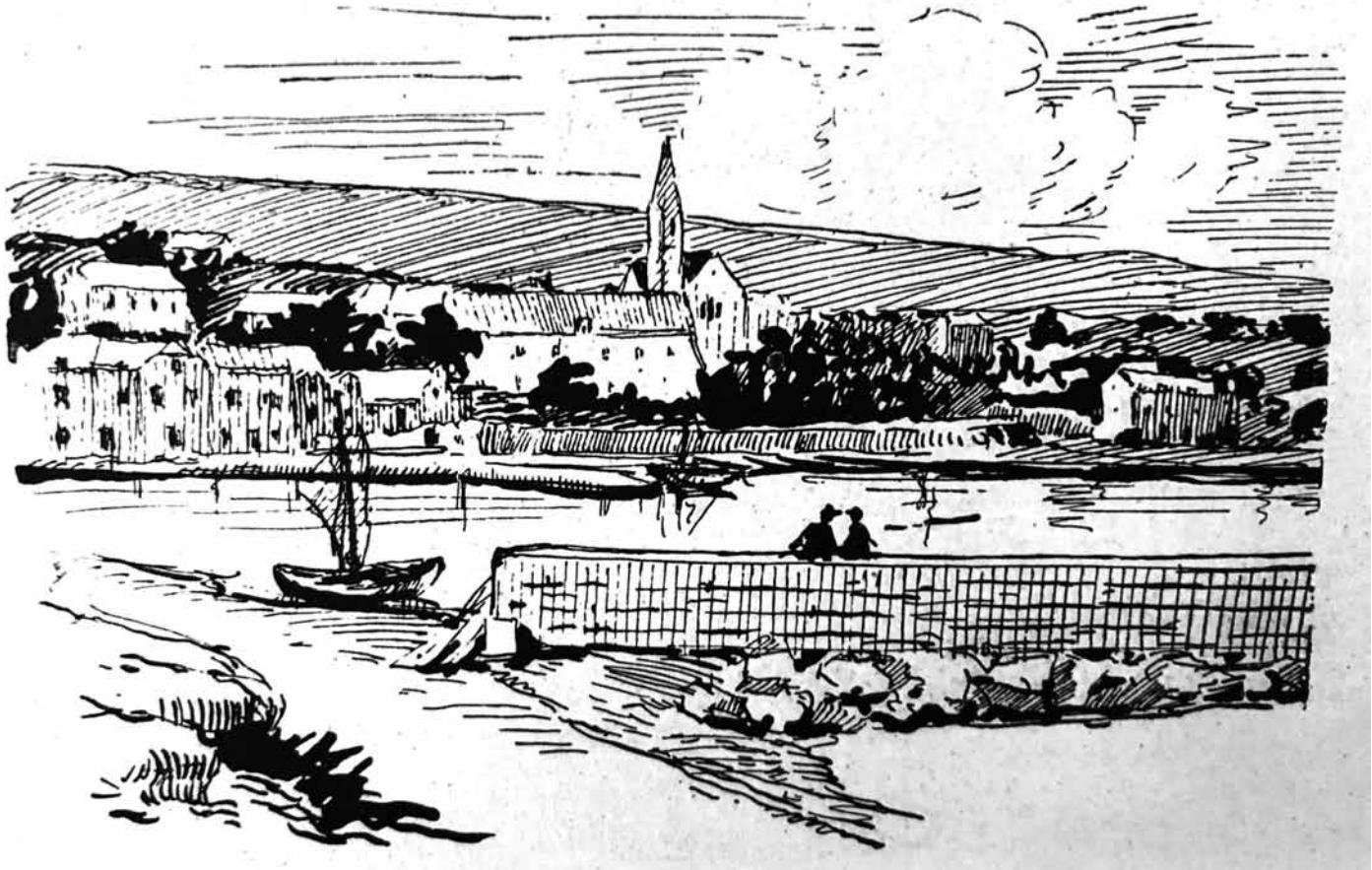
1 *Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata*, Knjiga 7, srpanj-kolovoz 1943. godine, Split 1984., dok. br. 310.

2 Vinko BRANICA, „Pokušaji talijanskih jedinica da u ljeto 1943. godine povrate kontrolu nad obalskim pojasom u Dalmaciji“, *Vojnoistorijski glasnik*, br. 1, Beograd 1965., 15-16. Također

vidi: *NOB u Dalmaciji*, Knjiga 7, dok. br. 85, dok. br. 90, dok. br. 112, dok. br. 310.

3 Hrvatska, Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), 1450, Zbirka mikrofilmova gradiva iz inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, svitak D-202, snimke 323-325, Comando della DF. „Bergamo“ (15^a), uff. S. M. – sez. pers. e segr., Nr. 03034/I di prot. P. M. 73, 7 agusto 1943.

4 Isto.

Prizor iz Postira 1921.

Kada je pred nadređenima saslušan, satnik **Banzi** izjavio je da su, u trenutku napada, njegovi ljudi dijelom provodili slobodno vrijeme u vojarni, dok su ostali bili u mjestu. Partizani su savladali stražu vojarne, a zatim je napali ubacujući ručne bombe kroz otvorene prozore. Za to vrijeme satnik **Banzi** i poručnik **Raffo** bili su u mjesnom hotelu gdje su trebali rezervirati sobu za talijanske časnike i radnike koji su to večer trebali stići u Bol, te su ih napadači tamo i zarobili.⁵

I brački komunisti su u jednom izvješću naveli da je napad u Bolu izvršen iznenadno, da su korištene ručne bombe i da je za 15 minuta zauzet blok od pet kuća u kojima se nalazila talijanska vojarna. Pri napadu su komunisti, odnosno partizani, imali dvojicu poginulih i petoricu ranjenih. Među Talijanima je bilo troje ranjenih od kojih su dvojica umrla, dok je jedan talijanski narednik strijeljan.⁶ Očito je bila riječ o naredniku **Combu**.

5 Isto.

6 HR-HDA-1847, Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske za srednje dalmatinsko

Kotarski komitet KPH Brač je 7. kolovoza 1943., povodom činjenice da je prilikom razoružanja Talijana u Bolu poginuo **Jozo Bodlović „Rade“**, a od posljedica ranjavanja i član SKOJ-a **Ivo Langver „Crveni“**, komunistima na Braču i Hvaru uputio okružnicu u kojoj je navedeno:

„Ugledajmo se u pale Junake našeg Brača RADU I CRVENOG, idimo sa njihovim stopama, podižimo ugled naše Slavne Komunističke Partije, održimo visoko Crven stijeg naših učitelja Marksа, Engelsа, Lenjina i Staljina. Borimo se, osvetimo pale drugove.“⁷

Zapovjedništvo 15. pješačke divizije „Bergamo“ zaključilo je da je do predaje posade u Bolu došlo zato jer ona nije imala ustrojenu obranu, kao i zato što njezini pripadnici nisu iskoristili sva sredstva kako bi pružili otpor. Zaključeno je da je satnik **Banzi** izvršio djelo kažnjive

otočje, KP-325/5560, O.K. KPH. [Brač-Hvar], Drugar[skom] P.K.

7 HR-HDA-1821, Kotarski komiteti Komunističke partije Hrvatske, KP-327/5854, Kotarski komitet K.P.H Brač, 7/VIII-43., svim partijskim jedinicama i partijcima u okružju Brač-Hvar.

predaje, kao i da je pomagao neprijatelju i odavao mu podatke. Prepostavljam da se posljednje odnosilo na njegovu spremnost da pozove na predaju talijansku posadu u Murvici. Poručnik **Raffo**, vice-brigadir karabinjera **Maurizio Gioira** i ostali 69 vojnika i karabinjera optuženi su za napuštanje borbe. Po zapovijedi XVIII. armijskog zbora u Splitu, svi su prijavljeni Vojnom ratnom sudu u Šibeniku.⁸

Na suđenju održanom u Šibeniku 7. i 8. kolovoza satnik **Banzi** osuđen je na strijeljanje u leđa, 27 pripadnika posade u Bolu osuđeno je na strijeljanje u grudi, 23 na 15 godina zatvora, dok su preostali oslobođeni.⁹

Zapovjednik 2. talijanske armije, general **Mario Robotti**, uputio je 15. kolovoza 1943. okružnicu podređenim zapovjedništvima, u kojoj je naveo da je kazna izrečene pripadnicima posade Bol, među

8 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimke 323-325, Comando della DF „Bergamo“ (15^), uff. S. M. – sez. pers. e segr., Nr. 03034/I d prot. P. M. 73, 7 agosto 1943.

9 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 241.

kojima su na smrt osuđena i dva časnika, „teška ali pravedna“ i primjerena. Navedeno je trebalo staviti na znanje svim pripadnicima 2. armije, uz napomenu da treba puno više pažnje posvetiti uređenju manjih i izdvojenih posada, kako se slični slučajevi više ne bi ponovili. Tako će, zaključio je general **Robotti**, slučaj posade Bol ostati „jedina bolna epizoda“ u inače hrabroj tradiciji postrojbi 2. armije.¹⁰

Talijanska odmazda

U cijelome dotadašnjem tijeku rata, otok Brač bio je dobrom dijelom pošteđen talijanskih mjera „čišćenja“ i odmazde koje su talijanske čete provodile u različitim dijelovima Dalmacije. No, nakon razoružanja njihove posade u Bolu, Talijani su odlučili oštro reagirati.

Pri tome treba spomenuti da je 1. prosinca 1942. general **Mario Roatta**, tada zapovjednik 2. armije, donio Okružnicu broj 3 C. U njoj je podređenim postrojbama dao smjernice i upute za borbu protiv partizana, kao i one za postupak s civilnim stanovništvom, odnosno za provođenje represivnih mjera protiv stanovništva koje pomaže partizanima. Među ostalim je tom okružnicom određeno da talijanske postrojbe trebaju uništiti sela čiji su stanovnici, ili najveći njihov dio, djelatno sudjelovali u borbama protiv Talijana.¹¹

Zapovjedništvo XVIII. armijskog zbora je 6. kolovoza 1943. izvijestilo Zapovjedništvo 2. armije da je određena blokada Brača i da će se na njemu postupno uništavati naseljena mjesta, sve dok ne bude vraćeno oružje koje su partizani zarobili u Bolu. Odmah je započelo djelovanje talijanskog zrakoplovstva po mjestima Bol i Pražnice.¹²

Kad su Talijani iz zraka bombardirali Bol, četvorica oružnika zarobljena u partizanskem napadu 5. kolovoza uspjeli su pobjeći i prijaviti se talijanskoj posadi u

10 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 309, Comando della 2^a armata, Ufficio Operaz., N. 13702 – Segreto, P. M. 10, li 15 agosto 1943.

11 Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, Tom XIII., Knjiga 2, Dokumenti Kraljevine Italije 1942., Beograd 1972., dok. br. 125.

12 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 236.

Nerežića (1921.)

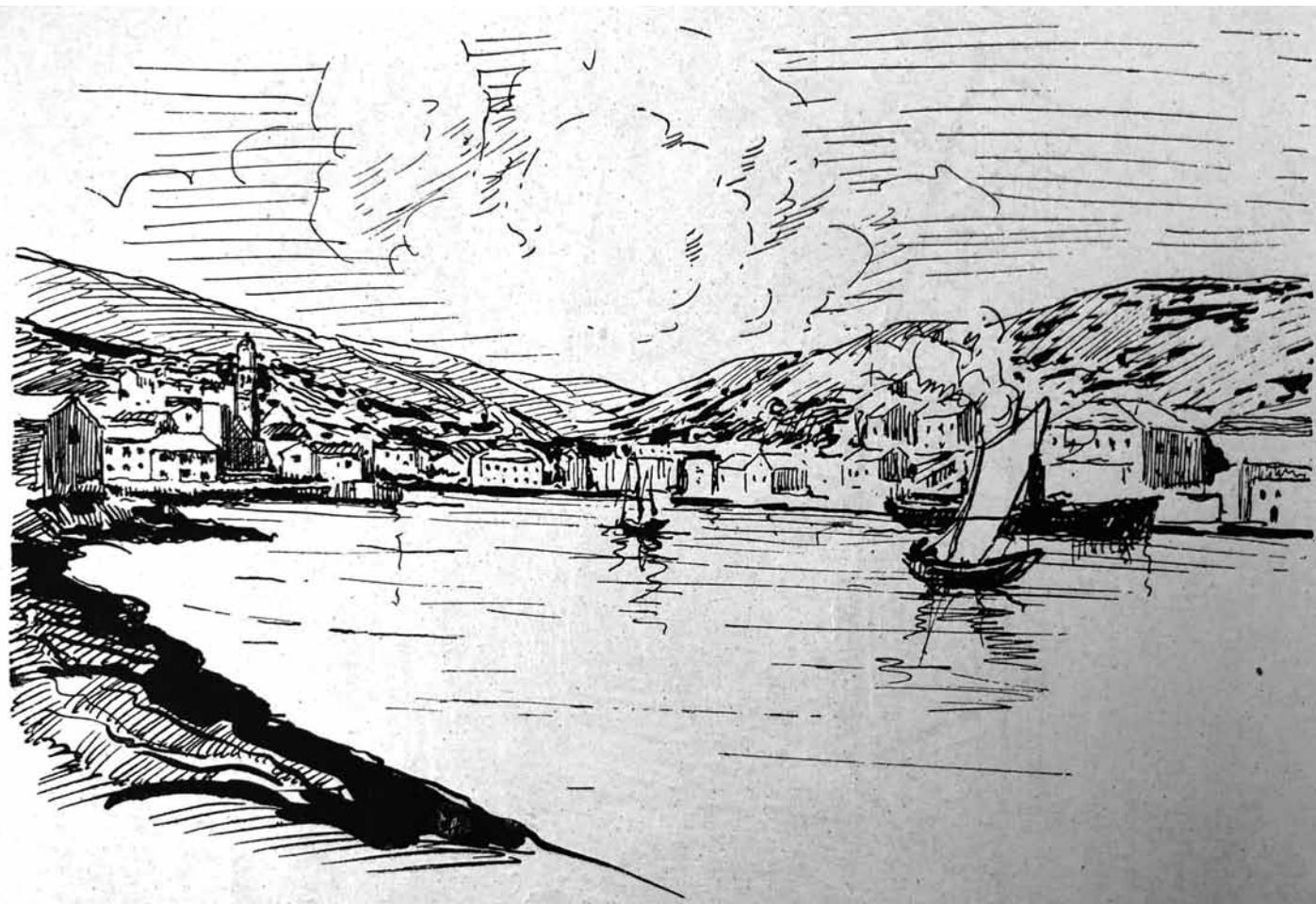
Supetru, a kasnije su predani vlastima Nezavisne Države Hrvatske.¹³

Zapovjedništvo divizije „Bergamo“ obznanilo je svoju namjeru o odmazdi. Talijani su na Braču oglasili da im do 9. kolovoza u podne moraju biti vraćeni vojnici i vojni materijal zarobljeni u Bolu. Pretpostavljam da se pod povratkom vojnika mislilo na nekolicinu Talijana koje su partizani nakon napada na Bol poveli sa sobom. Ako navedeno ne bude ispunjeno, Talijani su upozorili da će Brač biti

potpuno blokirani, a talijanske snage će postupno pristupiti uništavanju svih glavnih naseljenih mjesta na otoku. O ovome je obaviještena i Velika župa Cetina u Omišu, s talijanskim zahtjevom da ona na određeno vrijeme obustavi opskrbu stanovnika Brača hranom. No, partizani nisu vratile oružje zarobljeno u Bolu, koje su dijelom iskoristili za naoružanje svojih snaga na otoku, dok je ostatak upućen na kopno, za naoružavanje Biokovskoga partizanskog odreda.¹⁴

13 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322.

14 V. BRANICA, „Pokušaji talijanskih jedinica“, 16.-17. Također vidi: NOB u Dalmaciji, Knjiga

Pučišća (1921.)

Također su i talijanski zrakoplovi nad Bračem bacali letke sa sadržajem ultimata, pa su stanovnici otoka i na taj način obaviješteni o njegovu sadržaju.¹⁵ Čini se da su zatim stanovnici mesta na Braču, barem tako pokazuju brojna sjećanja stanovnika Selaca, s pokretnom imovinom počeli napuštati domove, sklanajući se u okolini svojih mesta.¹⁶

U noći sa 6. na 7. kolovoza 1943. s kopna su na Brač upućene snage talijanske vojske i fašističke milicije. Te snage stigle su u Bol, a zatim su u Donjem Humcu uništile pet kuća čiji su članovi bili u partizanima i ubile dva partizana. Nakon što je 9. kolovoza istekao ultimatum, Brač je blokiran. Time je stanovništvu obustavljen na opskrba hranom i zabranjeno ribarenje. Zatim su, prema podacima talijanske vojske, od 9. do 12. kolovoza spaljena mje-

sta: Bol, Gornji Humac, Novo Selo, Povlja, Pučišća, Pražnice i Selca. Pri tome se Talijani, prema njihovim vlastitim podacima, nisu nigdje sukobili s partizanima.¹⁷

Prema podacima vlasti NDH, odnosno oružništva, talijanska kaznena ekspedicija potpuno je spalila Bol, uz iznimku dominikanskoga samostana i nekoliko kuća uz njega. Talijani su u Gornjem Humcu spalili 20 kuća, potpuno je spaljeno Novo Selo, u Pučišćima je spaljeno 70 % domova, u Pražnicama je spaljeno 10 kuća, a u Selcima je spaljeno 80 % domova. Talijanske snage su se nakon provođenja odmazde povukle u Split. Tako se procjenjivalo da je zbog talijanske odmazde bez domova ostalo oko 5800 stanovnika Brača. Pri tome oružništvo neposredno nakon ovih događaja nije bila poznata sudbina stanovnika spaljenih mjesta.¹⁸

7, dok. br. 309.

15 HR-HDA-1847, KP-325/5560, O.K. KPH. [Brač-Hvar], Drugar[skom] P.K.

16 Ivo VUKOVIĆ, *Talijansko paljenje Selaca na Braču 9. kolovoza 1943.*, Selca-Zagreb 2013., 64-129.

17 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 250.

18 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322, dok. br. 327.

Velika župa Cetina je 1. rujna 1943. brzojavom obavijestila vlasti u Zagrebu o razmjerima razaranja na Braču:

„Uništena su sela, Selca, Nova sela, Pučišće, Gornji Humac, Pražnice, Bol. Izgorilo oko 1205 domova i sve školske občinske i kulturne zgrade. Predhodno spomenuta sela temeljito opljačkana. Ostalo bez kuća, oko 5550 osoba dok 4 osobe poginule. Iscrpan izyještaj nije moguće za sada predložiti.“¹⁹

Početkom rujna 1943. Ministarstvo vanjskih poslova NDH primilo je od jedne „dobro informirane osobe“ podatke o talijanskoj odmazdi na Braču. Prema tim podacima, Talijani su mesta na Braču opljačkali, a zatim spalili bacačima plamenata:

„Osobita je šteta što su ova mjesta predstavnici čitave dalmatinske kulture i kao takovi uništena. Uništena je također

19 Narodnooslobodilačka borba u Dalmaciji 1941-1945., Zbornik dokumenata, Knjiga 8, rujan-listopad 1943., Split 1985., dok. br. 456.

Sv. Martin na Braču (1921.)

i kuća hrvatskog rodoljuba u Selcima F. Didolića.²⁰

Prema podatcima bračkih komunista, neposredno nakon 5. kolovoza Talijani su zrakoplovima i s brodova bombardirali Bol, pa su tada u tom mjestu poginule tri osobe. Zatim je na Brač stigla talijanska kaznena ekspedicija s oko 1200 ljudi. Ove snage, zajedno s pripadnicima talijanskih posada na otoku, zatim su opljačkali i spalili spomenuta mjesta na otoku. Pri tome su Talijani uhitili i maltretirali određeni broj osoba, spomenuto je da je jedan čovjek ubijen, a navodno je bilo i slučajeva silovanja žena.²¹

Reakcija vlasti NDH na talijansko spaljivanje Brača

Ante Luetić, veliki župan u Omišu, uputio je 9. kolovoza 1943. brzovat u Zagreb, Županstvu pri Poglavniku, Ministarstvu unutarnjih poslova i Ministarstvu

vanjskih poslova. Objasnio je da su Talijani postavili ultimatum za povrat oružja koje su partizani zarobili u Bolu koje je trebalo biti vraćeno do podneva toga dana. Odmah nakon isteka ultimatuma, u posljedopnevnim satima 9. kolovoza na Braču su primjećeni „ogromni požari“. Luetić je upozorio da se narod, koji uopće nije kriv, nalazi pred „uništenjem“. Zato je od najviših vlasti u Zagreb zatražio žurno posredovanje kako bi Talijani prekinuli s dalnjim provođenjem odmazde.²² Nakon što je ovaj brzovat primljen u Ministarstvu vanjskih poslova, na njemu je dopisano da je ministar vanjskih poslova Mile Budak o svemu obavijestio generala Giancarla Rea, glavnara talijanskoga vojnog izaslanstva u Zagrebu, kako bi on intervenirao „kad sutra stigne na Rieku“.²³ Očito, general Re upravo je putovao u Rijeku i Budak je očekivao da će on tamo kod Zapovjedništva 2. armije intervenirati da se prekine talijanska odmazda na Braču.

U međuvremenu je Zagreb o svemu obavijestio i Opće upravno povjereništvo NDH u Sušaku, te je zatraženo da i ono intervenira kod Zapovjedništva 2. armije, kako bi talijanska vojska prestala s uništavanjem dobara i mirnog stanovništva na Braču. Opće upravno povjereništvo je svojim dopisom Broj: 6266 od 12. kolovoza navedeno dostavilo Zapovjedništvu 2. armije. Ono je odgovorilo, o čemu je obaviještena i Talijansko kraljevsko vojno izaslanstvo u Zagrebu, da je odmazda na Braču odgovor na napad na talijansku posadu u Bolu u kojem su partizani nedvojbeno imali potporu mjesnog stanovništva. Odmazda na Braču poduzeta je tek nakon što je upućen poziv da partizani vrate oružje koje su zarobili u Bolu. Zbog svega navedenoga je general Robotti, zapovjednik 2. armije, izrazio čuđenje zbog žalbi predstavnika NDH.²⁴

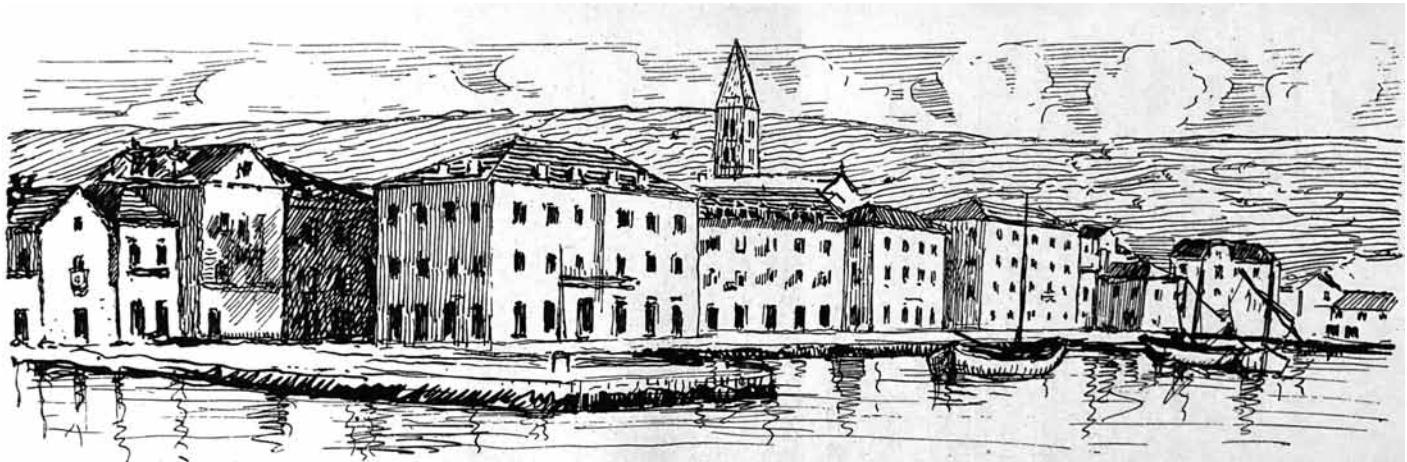
20 NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 460.

21 HR-HDA-1847, KP-325/5560, O.K. KPH. [Brač-Hvar], Drugar[skom] P.K.

22 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 309.

23 Isto.

24 HR-HDA-491, Opće upravno povjereništvo NDH kod II. armate talijanske vojske/Višeg zapovjedništva talijanskih oružanih snaga „Slovenija-Dalmacija“, Broj: 6435/1943.; HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 319, Co-

Supetar (1921.)

Ipak je general **Robotti** obavijestio XVIII. armijski zbor u Splitu da su od predstavnika NDH primljeni podatci o prijestupima talijanskih snaga na Braču. Zato je **Robotti** podsjetio da pri provođenju odmazde treba postupati u skladu s Okružnicom broj 3 C od 1. prosinca 1942., odnosno treba izbjegavati uništanje objekata koji nisu povezani s djelatnošću partizana, a ne smije se ubijati nevine žene, djecu i starce.²⁵

Ministarstvo vanjskih poslova u Zagrebu uputilo je Općem upravnom povjereništvu NDH još jednu informaciju o događajima na Braču, pri čemu je navedeno da je potpuno nevinost stanovništvo otoka izloženo „uništenju“ i da Talijani ubijaju nevine ljude, žene i djecu. Ministarstvo je zato zatražilo žurnu intervenciju. Opće upravno povjereništvu NDH je svojim dopisom Broj: 6271 od 12. kolovoza navedeno dostavilo Zapovjedništvu 2. armije, pri čemu je opći upravni povjerenik **David Sinčić** zatražio da talijanska vojska promijeni svoje držanje prema „nevinom hrvatskom stanovništvu“.²⁶

Ubrzo su Talijani na ovo odgovorili, objašnjavajući kako su dali rok od 48 sati da im partizani vrate trojicu vojnika koje su zarobili u Bolu (to su bili spomenuti narednik **Comba** i dva alpinca). Nakon što ovo nije ispunjeno, talijanske snage

mando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 11196/1943.

25 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 320-322, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 11162/1943.

26 HR-HDA-491, Broj: 6435/1943.; HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 316-318, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 11213/1943.

kremljene su u potragu za oružjem koje su partizani zarobili u Bolu, dok su odmazde ograničene na mjesta iz kojih se „pučalo na naše vojниke“. Također je navedeno da među žrtvama nije bilo ni jedne žene niti djeteta, nego su stradale samo jedna ili dvije osobe koje su bili partizani, odnosno njihovi suradnici.²⁷

Navedeno očito nije bilo točno, kad je riječ o talijanskoj tvrdnji da su odmazde ograničene na mjesta iz kojih su otvarala paljba na njihove postrojbe, budući da je Zapovjedništvo XVIII. armijskog zabora izvjestilo Zapovjedništvo 2. armije da pri spaljivanju mjesta na Braču nije bilo sukoba s partizanima.

Zapovjedništvo XVIII. armijskog zabora je 19. kolovoza 1943. obavijestilo Zapovjedništvo 2. armije da dopis Općeg upravnog povjereništva NDH Broj: 6271 od 12. kolovoza ne odgovara istini, budući da na Braču nisu ubijane nevine osobe, odnosno nisu ubijani žene i djeca.²⁸

Predsjedništvo vlade NDH se 19. kolovoza 1943. obratilo općemu upravnom povjereniku **Sinčiću**, navodeći da je stanje na Braču i Hvaru teško, budući da stanovništvo tih otoka nema ni hrane ni vode. Zato je **Sinčiću** naređeno da odmah otpusti u Omiš i, ako je to moguće, na navedene otoke, kako bi organizirao njihovu opskrbu hranom i vodom. **Sinčić** je obavijestio generala **Robottija** da namjerava otpotovati u Omiš. **Robotti** mu je

27 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 310-311, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 11361/1943.

28 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimke 308, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 11824/1943.

objasnio da su Talijani prekinuli opskrbu Brača vodom i hranom u sklopu operacije koja se na otoku vodila protiv partizana i kao mjeru odmazde prema stanovništvu koje je pomagalo partizane. **Robotti** nije htio da **Sinčić** otpuste u Omiš i na Brač, obrazloživši da tamo traju operacije talijanske vojske i zato ne želi da **Sinčić** tamo samostalno djeluje. Ipak je **Sinčić** uspio uvjeriti **Robottija** da stanovništvo Brača treba opskrbiti hranom i vodom, pa je zapovjednik 2. armije naredio da se omogući i opskrba tog otoka.²⁹

U međuvremenu je Zagreb o talijanskim odmazdama na Braču obavijestio i Poslanstvo NDH u Rimu, koje se zatim obratilo talijanskom Ministarstvu vanjskih poslova. Poslanstvo je ukazalo na teško stanje u kojem se nalazi stanovništvo Brača nakon talijanskog spaljivanja mjesta na otoku. Zbog talijanske blokade postojao je problem opskrbe tog stanovništva hranom, a u trenutnim ljetnim mjesecima postojao je i problem opskrbe vodom. Zato je Poslanstvo zatražilo od talijanskog Ministarstva vanjskih poslova da intervenira na nadležnim mjestima kako se ne bi dodatno otežao položaj stanovnika Brača.³⁰

U vezi s ovime talijansko Ministarstvo vanjskih poslova se 22. kolovoza 1943. obratilo talijanskom Vrhovnom zapovjedništvu. Od njega su zatraženi potrebni podaci kako bi se moglo odgovoriti Poslanstvu NDH. Ministarstvo je upozorilo da

29 HR-HDA-491, Broj: 6720/1943.

30 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimke 298-302, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 12324/1943.

Bol (1921.)

bi blokada Brača, koji nema vode, mogla imati i posljedice „međunarodnih značajki“. Ministarstvo je – kao što je u prethodnim slučajevima istaknuto i kada je riječ o djelovanju talijanskih četa u Grčkoj – ponovno upozorilo talijansko Vrhovno zapovjedništvo da ne može odobriti primjenu mјera koje osuđuje međunarodno pravo i koje su suprotne talijanskom zakonodavstvu, pa se zato takve mјere ni na koji način ne može opravdati. Takve mјere odmazde protivne su načelima humanosti i umjerenosti koje su dio talijanske tradicije, ali su također i kontraproduktivne, budući da su odmazde nerazmjerne djelima zbog kojih su provedene.³¹

Zapovjedništvo 2. armije je na ovo odgovorilo 31. kolovoza 1943. godine. Ponovljeno je da je stanovništvo pomagalo partizane tijekom napada na talijansku posadu u Bolu. Nakon toga zatraženo je da se, u naznačenom vremenskom roku, talijanskoj vojsci vrati talijanski vojnici zarobljeni u Bolu, kao i zarobljeno oružje, uz prijetnju odmazde. Istdobro je, kao mјera opreza, Brač blokiran. Nakon što

talijanskim zahtjevima nije udovoljeno, pokrenute su najavljenе mјere odmazde. No, one su provedene u mjeri koja je u skladu s prethodno donesenim odredbama koja su u toj stvari izdala viša zapovjedništva. Dakle, na Braču su se talijanske postrojbe ograničile na uništavanje dijelova onih mјesta iz kojih je na njih otvarana paljba. Pri tome nije bilo civilnih žrtava, nego su likvidirane jedna ili dvije osobe koje su bili partizani ili njihovi suradnici. Budući da je talijansko Ministarstvo vanjskih poslova bilo posebno zabrinuto oko blokade Brača, odnosno prekida opskrbe vodom, Zapovjedništvo 2. armije objasnilo je da je ono uvijek posvećivalo posebnu pažnju da Brač i Hvar budu opskrbljeni pitkom vodom. Štoviše, talijanska vojska je u ljeto 1942. i tijekom zime 1942./1943. dopremila više vode na te otoke nego što su to za vrijeme Kraljevine Jugoslavije osiguravale tadašnje vlasti. Također je objašnjeno da je nakon prvih deset dana kolovoza 1943. ponovno uspostavljena redovita opskrba Brača vodom. Ipak je ta opskrba ograničena na one dijelove otočka koja drže talijanske postrojbe. Nije se moglo slati opskrbne kolone u druge dije-

love otoka, budući da bi one postale meta napada partizana. Kada se stanje na otoku normalizira, odnosno kada bude uspostavljen nadzor nad cijelim otokom, onda će Talijani cjelokupno stanovništvo moći opskrbiti vodom.³²

U međuvremenu je 11. kolovoza 1943. Luigi Petrucci, talijanski poslanik u NDH, razgovarao s generalom Robottijem, te mu je kazao da njegove postrojbe moraju izbjegavati masovne represalije nad hrvatskim stanovništvom, poput onih na Braču, budući da to izaziva negativnu reakciju vlasti NDH u Zagrebu.³³ Robotti se u vezi s ovime obratio generalu Roatti, glavaru Glavnog stožera talijanske vojske i bivšem zapovjedniku 2. armije. Objasnio mu je da su vlasti NDH nesklone Talijanima i zato „pretjeruju“ kada se žale na talijanske odmazde nad hrvatskim stanovništvom, što se dogodilo i kada je riječ o odmazdama na otoku Braču.³⁴

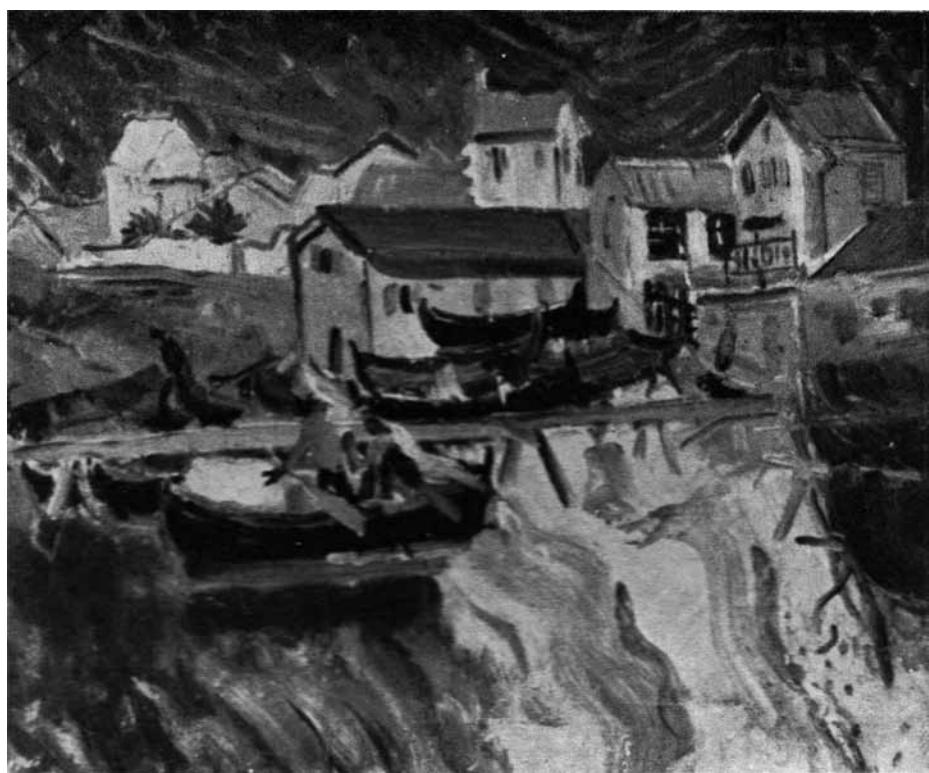
32 Isto.

33 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 249.

34 HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 304-307, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 12314/1943.

Uza sve navedeno, **Mile Budak**, ministar vanjskih poslova NDH, uputio je 21. kolovoza 1943. pismo glavaru talijanskog vojnog izaslanstva u NDH, generalu **Reu. Budak** je izrazio nadanje da su talijanske odmazde na Braču prouzročile „minimalnu“ štetu nevinom stanovništvu, koje s jedne strane mora trpjeli pritisak partizana, a s druge strane postaje meta talijanskih odmazdi. Budući da je general **Robotti** oko 12. kolovoza općemu upravnom povjereniku **Sinčiću** izrazio sumnje u **Budakove** „dobre namjere“, **Budak** je generalu **Reu** izrazio osobnu ražalošćenost kada je o tome obaviješten. **Budak** je zaključio da su njegove namjere najbolje, no vlasti NDH ne mogu tolerirati talijanske odmazde u kojima stradava stanovništvo. U međuvremenu je general **Robotti** odredio da se prekine s mjerama odmazde protiv nevinog stanovništva na Braču, na čemu mu je **Budak** bio zahvalan. Također je **Budak** 20. kolovoza iz Rima telefonski obaviješten da je talijanska vlada načelno naredila da se prekine s provođenjem mjera odmazde. **Budak** je izrazio nadu da je ovime odbačen jedan „sustav“ koji nije doveo ni do kakvih uspjeha, budući da je u takvim odmazdama stradavalo stanovništvo, ili je to stanovništvo nakon talijanskih nasilja pristupalo partizanima. General **Robotti** je krajem kolovoza 1943. dostavio generalu **Roatti** prijepis **Budakova** pisma. Objasnio je da **Budak** u tom pismu aludira na činjenicu da je on, general **Robotti**, prosvjedovao kod općeg upravnog povjerenika **Sinčića** zato što je **Budaku** dostavio neutemeljene podatke o postupcima talijanskih snaga tijekom provođenja odmazdi na Braču i u nekim drugim dijelovima Dalmacije. **Robotti** je obavijestio **Roattu** da na sve navedeno ne namjerava odgovarati Zagrebu, dok je u vezi s određenim prijestupima talijanskih snaga u Dalmaciji, iako ne onih na Braču, pokrenuo istragu.³⁵

Kao što je prikazano, talijanska odmazda na Braču dovela je do prosvjeda predstavnika NDH na raznim razinama, što se nastavljalo na prethodne nesuglasice i međusobno nepovjerenje između NDH i Talijana. No, vidljivo je da je i talijansko

Ignjat Job: Dalmatinski pejzaž (ulje)

Ministarstvo vanjskih poslova bilo zabrinuto oko mogućnosti da represivne mjere talijanske vojske na Braču izazovu šire negativne posljedice za Rim. Moguće je da je ova „osjetljivost“ bila povezana s činjenicom da je, nakon svrgavanja **Mussolinija** s vlasti, Rim počeo na nešto drukčiji način gledati na postupke svojih snaga u drugim državama.

U iščekivanju talijanske kapitulacije

Dok su između predstavnika Italije i NDH trajali opisani prijepori oko talijanske odmazde na Braču, stanje na otoku bilo je teško. Talijansko spaljivanje mjesta na Braču očito je imalo znatan utjecaj na raspoloženje stanovnika Brača, ali i šire. Velika župa Cetina je u tjednom izvještu od 23. kolovoza 1943. ocijenila da je narod „izbezumljen“ i pod snažnim dojmom talijanskih „grozota“, među ostalim i onih na Braču.³⁶ Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru je početkom rujna 1943. pesimistično ocijenilo da je talijansko spaljivanje mjesta na Braču kod naroda stvorilo uvjerenje da NDH ne postoji

kao država, budući da ona nije u stanju zaštiti narod od takvih talijanskih akcija.³⁷

Istodobno je i za komuniste talijanska odmazda na Braču predstavljala izazov. Kotarski komitet KPH Brač je 16. kolovoza 1943. uputio okružnicu svim partijskim organizacijama. U njoj je navedeno da se nakon talijanskog spaljivanja dijela mesta, na otoku pojavljuje „pritajeni narodni neprijatelji“, koji ubacuju parole protiv Narodnooslobodilačkog pokreta. Zato je određeno da sve partijske organizacije i narodnooslobodilački odbori moraju pokrenuti akciju na zbrinjavanju i pružanju pomoći onima koji su stradali, odnosno čije su kuće spaljene u talijanskoj odmazdi.³⁸ Kako su točno nakon talijanske odmazde počeli djelovati „narodni neprijatelji“, u navedenoj okružnici nije objašnjeno. No, pretpostavljam da je bila riječ o tome da su mnogi bili nezadovoljni činjenicom da je, zbog partizanske akcije u Bolu, došlo do talijanske odmazde u kojoj su teško stradali mnogi stanovnici. U tom smislu zanimljiv je podatak oružništva da je 8. kolovoza 1943. u blizini mjesta Hvar održan sastanak partizana sa stanovniš-

³⁵ HR-HDA-1450, svitak D-202, snimka 303, Comando della 2^a armata, Ufficio affari civili, N. 12314/1943.

³⁶ NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 319.

³⁷ NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 458.

³⁸ HR-HDA-1821, KP-327/5856, Kotarski komitet K.P.H. Brač, 16/VIII-[19]43.

Supetar uoči Drugoga svjetskog rata (1939.)

tvom. Ti ljudi su od partizana navodno htjevali da ne napadaju Talijane, budući da će to dovesti do talijanske odmazde u kojoj će stradati upravo narod, kao što se dogodilo na Braču. Prema istom izvoru, partizani su pristali na zahtjev naroda da na Hvaru ne napadaju talijansku vojsku.³⁹

Razumljivo, komunisti nisu kanili dopustiti da njima suprotstavljene snage pokušaju iskoristiti talijanski palež na Braču kako bi odvojile narod od Narodnooslobodilačkog pokreta. U jednom dokumentu bračkih komunista optimistično je ocijenjeno da se narod za vrijeme talijanske odmazde „dobro drži“. U mjestima u kojima su Talijani spalili domove, nitko nije htio pokazati kuće obitelji čiji su članovi otišli u partizane. Ipak je narod, zaključivali su komunisti, prestrašen i želi mir, budući da je otok blokiran, pa se ne može ići u ribarenje, a i dalje je prekinuta opskrba hranom. Rukovodstvo komunista na Braču ocijenilo je da su brojne partizanske organizacije „olabavile“, pa nisu spremno

dočekali navedene događaje. Kako bi se ove nevolje riješile, partijsko rukovodstvo poduzelo je sve moguće da pomogne narodu čije su domove spalili Talijani, pri čemu su članovi KP bili „stalno“ među narodom.⁴⁰

Talijani su 13. kolovoza 1943. u Supetu zaplijenili 17 radio prijamnika. Štoviše prijemnik je oduzet i kotarskom predstojniku.⁴¹ Nekoliko dana kasnije, 19. kolovoza, talijanski vojnici su ponovno stigli na područje spaljenog Bola i tamo se sukobili s partizanima. Prema talijanskim izvorima ubijeno je osam partizana i zaplijenjene četiri puške.⁴²

No, zapravo je talijanska vojska započela napuštati dio posada na Braču. Od 15. do 18. kolovoza 1943. Talijani su sve svoje snage na otoku povukli u Milnu, na zapadnom, i u Sumartin na istočnom

dijelu otoka. Tako je napušten i Supetar, sjedište kotarske oblasti.⁴³

U Supetu se nalazilo 18 osoba koje su Talijani uhitili u Bolu. Talijani su prije povlačenja iz Supetra strijeljali troje od njih. To su bili **David i Tonka Karninčić** i pekar **Nikola Vuković**. Ostali uhićeni u Bolu su iz Supetra upućeni u Split.⁴⁴ Prema podatcima komunista, **David Karninčić** bio je član SKOJ-a, **Tonka** je bila njegova majka, dok je za pekaru **Vukovića** navedeno da je bio „dobar domoljub“.⁴⁵

Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije u Mostaru izvijestilo je da su Talijani tijekom napuštanja posada na Braču sve ribarske i ostale brodove vezali za svoje

43 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 319.

44 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 319, Knjiga 8, dok. br. 458. Prema izvorima navedenim u ovom bilješci, Nikola Vuković se spominje kao „Vudra“, odnosno „Vudvić“. U literaturi (Jerko RADMILOVIĆ, „Otok Brač u Narodnooslobodilačkoj borbi“, *Brački zbornik*, br. 2, Split 1954., 70) kao jedna od „žrtava fašističkog terora“ spominje se ime „Nikola Vuković“, pa sam odlučio koristiti to ime.

45 HR-HDA-1847, KP-325/5560, O.K. KPH. [Brač-Hvar], Drugar[skom] P.K.

39 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322.

40 HR-HDA-1847, KP-325/5560, O.K. KPH. [Brač-Hvar], Drugar[skom] P.K.

41 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 327.

42 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 269.

Vidova gora (1939.)

ophodne brodove i poveli sa sobom. Brodove koje nisu mogli odvesti, uništili su. Ovim je, zaključeno je, „našem pučanstvu pričinjena ogromna šteta“. Nakon povlačenja Talijana u Milnu i Sumartin, partizani su preuzezeli vlast u svim ostalim mjestima na otoku.⁴⁶

S povlačenjem talijanske vojske, povuklo se i oružništvo. Dvojica oružnika u Supetru nisu se povukla, pa se pretpostavljalo da su to učinili namjerno kako bi se priključili partizanima.⁴⁷ Uostalom i kotarski predstojnik **Ivo Kustić** nije se povukao iz Supetra s Talijanima, a isti je tada već bio u kontaktu s komunistima.⁴⁸

Slično kao i na Braču, talijanska vojska je i na Hvaru napuštala dio posada. O sve-mu ovome Zapovjedništvo Oružničkog voda Hvar je 18. kolovoza 1943. izvijestilo pretpostavljenje:

„Dne 16. i 17. kolovoza 1943. izvršeno je povlačenje oružničke postaje Supetar i postaje Pučišće, koja se je do tada nalazi-

*la privremeno u sastavu oružničke postaje u Supetru. Postaja Supetar povukla se je sa talijanskom vojskom u Milnu i unišla u sastav tamošnje oružničke postaje, a oružnička postaja Pučišće povukla se je sa komandom Presidio Supetar u mjesto Sumartin u Braču. Sva napuštena mjesta po talijanskoj vojsci i oružničtvu podpala su pod vlast partizanskih bandi. (...) Sa podpuno sigurne strane doznaje se, da će talijanska vojska napustiti otoke kroz 3 do 4 dana, a nikakvog glasa nema o dolasku druge vojske usled čega ostaje neriešeno pitanje obstojanja i daljeg rada oružničkih postaja, koje se ni u kom slučaju ne mogu održati prema nadmoćnim partizanskim snagama.*⁴⁹

U vezi s ovim je Zapovjedništvo 6. oružničke u Mostaru 23. kolovoza od nadređenih zatražilo da se na Brač i Hvar što prije upute domobranske postrojbe, kako u slučaju da Talijani napuste te otoke njima ne bi ovladali partizani.⁵⁰

Zapravo su Talijani, slično kako su to činili 1942. godine, 17. kolovoza 1943. razoružali oružnike u Milni i Sumartinu, tvrdeći da je riječ o preventivnoj mjeri, kako bi se onemogućilo da oružnike razoružaju partizani.⁵¹

Nije bilo mogućnosti da NDH na Brač uputi svoje snage. Nakon što je u rujnu 1943. objavljena talijanska kapitulacija, odnosno primirje sa zapadnim saveznicima, talijanske posade na Braču predale su se partizanima, a time i oružničke postaje u Milni i Sumartinu.⁵²

Tako je i na Braču završilo jedno razdoblje Drugog svjetskog rata. NDH je, slomom Kraljevine Italije, dobila priliku proglašiti ponишtenje Rimskih ugovora i priključenje krajeva na Jadranu. Nakon nekoliko mjeseci vladavine komunista na Braču, uspostavljene slomom Italije, na otok se je iskrcala njemačka vojska, čime je omogućeno da na njemu ponovno bude uspostavljena uprava Nezavisne Države Hrvatske.

(Svršetak)

46 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 322.

47 NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 458.

48 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 112.

49 NOB u Dalmaciji, Knjiga 7, dok. br. 320.; HR-HDA-491, Broj: 6713/1943.

50 Isto.

51 NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 458.

52 NOB u Dalmaciji, Knjiga 8, dok. br. 474.

BIJELO ILI USTAŠKO ILITI RASPRAVE IZVAN PAMETI O NAVODNOM USTAŠTVU HRVATSKOGA ŠAHIRANOGLA GRBA S POČETNIM BIJELIM POLJEM (3)

Slična je praksa nastavljena i nakon uspostave nove jugoslavenske države, odnosno stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1. prosinca 1918.

Nova je država nedugo iza svojega stvaranja također dobila svoje državne simbole – grb i zastavu, pri čemu je kao simbol Hrvata uzet hrvatski šahirani grb. Iako je napisljeku konačno prihvaćeni oblik državnog grba Kraljevine SHS (od 1929. Kraljevine Jugoslavije) sadržavao hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim crvenim poljem, ipak je prva inačica jugoslavenskoga grba sadržavala grb s početnim bijelim poljem.

Prema uredbi o poslanstvima, državnoj zastavi i grbu Kraljevstva SHS od 22. prosinca 1918. „kao državna zastava kraljevine SHS ustanavljuje trobojnica, sa horizontalno položenim bojama, i to: gore modra, u sredini bijela, a dole crvena. Kao državni grb bit će bijeli dvoglavi orao, koji imade na prsimu štit, podijeljen u dva manja polja. Na desnom je polju crveni krst s četiri C (=S) na bijelom polju (grb Srbije). Lijeva polovica grba imade šahovsku ploču bijelo-crveno sa 20 četvorina (hrvatski grb). Donje manje polje predočuje grb stare Ilirije (Slovenije): na plavom polju bijeli polumjesec okrenut prema gore, a između njegovih krakova bijela zvijezda sa 5 pera.“¹ Iako nije izričito navedena boja početnog polja, ipak formulacija o ploči „bijelo-crvenoj“ upućuje na bijelo (srebrno) polje.

U sljedećim tjednima došlo je do promjena izgleda grba. Ipak je i nakon više negoli čudnovatog rješenja od 3. veljače 1919., koje je u hrvatskome šahiranom grbu iscrtalo bijeli dvostruki križ, taj grb nakon popravka tog rješenja i dalje uz iz-

Piše:

Dr. sc. Mario JAREB

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

mijenjeni broj polja (24 polja – 4x6) počinjao bijelim poljem.² Nije jasno zbog čega, no vlasti u Beogradu su, ne čekajući odgovarajuće stručno mišljenje iz Zagreba o izgledu hrvatskoga grba, odlučile na

Slika 24 - Provizorni grb
Kraljevstva SHS iz 1919. godine

slovenskoga grba) prihvaćen kao konačni grb Kraljevine SHS proglašenjem Vidovdanskog ustava godine 1921. Prema članku 2. Ustava, grb se je sastojao od bijelog dvoglavog orla u poletu na crvenom štitu, povrh „obe glave Dvoglavog Belog Orla stoji Kruna Kraljevine. Na prsimu orla je štit, na kome su grbovi, srpski: beo krst na crvenom štitu sa po jednim ognjilom u svakom kraku; hrvatski štit sa 25 polja crvenih i srebrnastih naizmenice; slovenački: na plavom štitu tri zlatne šestokrake zvezde. Ispod toga beli polumesec.“ (slika 25)

Riječ je o važnoj problematici, jer je određivanje početnog polja hrvatskoga grba na štitu grba Kraljevstva/Kraljevine SHS/Jugoslavije značajno utjecalo na njegov izgled u sljedećim desetljećima. Njime je konačno službeno propisan broj polja i određeno je crveno polje kao početno, a dotadašnja je praksa većinske uporabe grba s početnim bijelim poljem (u grbu Trojednice, grbu zemalja krune sv. Stjepana te u prvom i jedinom grbu Austro-Ugarske Monarhije iz 1916.) prekinuta. Grb s prvim bijelim poljem i nakon toga je

Slika 25 - Grb Kraljevine SHS/
Jugoslavije od 1921. godine

1 Navod prema tekstu uredbe kako ga je donio Ferdo ŠIŠIĆ (prir.), *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.* (Zagreb, 1920.), 291.-292. Tekst uredbe naveo je i povjesničar Rudolf HORVAT, „Zastava i grb Jugoslavije“, *Jutarnji list* (dnevnik, Zagreb), 25. XII. 1918., 4.

2 Riječ je bila o priopćenju tadašnjeg ministra unutarnjih poslova (*ministar unutrašnjih dela*) Kraljevine SHS Svetozara Pribićevića od 3. II. kojim je javnost upoznata s novim izgledom štita na grbu, koje je uz novi opis grba bilo objavljeno u *Narodnim novinama* (dnevnik, Zagreb), 7. II. 1919., 1. Na taj opis hrvatska je javnost burno reagirala te je pogreška popravljena, o čemu sam detaljnije pisao u monografiji *Hrvatski nacionalni simboli*, 167.-168.

Slika 26 - Hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem u grbu Kraljevstva SHS na novčanici od 10 dinara iz 1920. godine („Amerikanka“)

često korišten, no riječ je bila prvenstveno o njegovoj neslužbenoj uporabi.

Postoje, doduše, neke iznimke, primjerice novčanica od 10 dinara s nadnevkom izdanja 1. studenoga 1920. koja se u numizmatičkoj literaturi često naziva „Amerikankom“ s obzirom na to da ju je dizajnirala i tiskala tvrtka American Bank Note Company iz New Yorka. (slika 26) Na njezinu je naličju prikazan hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim srebrnim poljem. Ipak te iznimke ne mijenjaju činjenicu da je velika većina hrvatskih šahiranih grbova na štitovima grba Kraljevstva (Kraljevine) SHS počinjala crvenim poljem. U javnoj uporabi, posebice onoj koju nije moguće označiti službenom, povremeno su na štitu grba Kraljevstva/Kraljevine SHS/Jugoslavije i dalje korištene inačice hrvatskoga grba koje su sadržavale različit broj polja i čije je početno polje znalo biti i bijelo.

Iako je odluka o izgledu grba Kraljevine SHS bila sadržana u centralističkom ustavu koji je donesen bez suglasnosti i sudjelovanja hrvatskih predstavnika, ipak hrvatska javnost nije prosvjedovala protiv odredbe o izgledu hrvatskoga šahiranoga grba u sklopu državnoga grba. Može se dapače reći kako su u godinama nakon stvaranja Kraljevstva/Kraljevine SHS brojna društva hrvatskoga predznaka i stranke čije je djelovanje bilo obilježeno nastojanjima za ostvarenje hrvatske ravnopravnosti u novoj državi ili za stvaranjem samostalne hrvatske države, u praksi češće koristili grbove od 25 po-

lja s početnim crvenim poljem. To se je podjednako odnosilo na Hrvatsku pučku/republikansku seljačku stranku (od 1925. samo Hrvatska seljačka stranka – HSS) pod vodstvom Stjepana Radića i na Hrvatsku stranku prava koja je zastupala uspostavu samostalne hrvatske države i u čijem je sklopu djelovao niz osoba na čelu s kasnjim poglavnikom Antonom Pavelićem koje su tijekom tridesetih godina XX. stoljeća bile vodeće osobe Ustaško-domobranskog pokreta.³

Svoje poglede na izgled hrvatskoga grba Stjepan Radić je kao vođa tadašnje najznačajnije stranke hrvatskoga predznaka iznio u tekstu Ustava Neutralne Seljačke Republike Hrvatske iz ožujka 1921., prema čijem 4. članku državni „i narodni znak (pečat) sačinjava 12 bijelih (srebrnih) i 13 crvenih četvorina u modrom okviru s plugom“.⁴ (slika 27) Iako su tada

- 3 O praksi u redovima Hrvatske stranke prava govore brojne fotografije članova različitih mjesnih ograna objavljene na stranicama više godišta kalendara *Pravaš*. Svakako najpoznatiji primjer znaka stranke koji je sadržavao šahirani grb s početnim crvenim poljem bio je znak na prostorijama uredništva lista Hrvatsko pravo na Jelačićevu trgu, koji je godinama bio vidljiv prolaznicima na Trgu, a o njegovu izgledu i postojanju svjedoče do danas sačuvane razglednice. O djelovanju te stranke tijekom dvadesetih godina 20. stoljeća pisao sam u monografiji *Ustaško-domobraniški pokret od nastanka do travnja 1941. godine* (Zagreb, 2006.), usp. poglavlje „Korijeni Ustaško-domobranskog pokreta“ i osobito stranice 33.-40.
- 4 Tekst 4. članka Ustava Neutralne Seljačke Republike Hrvatske prema tekstu koji je objavljen u knjizi Radićevih djela *Politički spisi. Autobiografija/članci/govori/rasprave*, priredio Zvonimir Kulundžić (Zagreb, 1971.), 367.

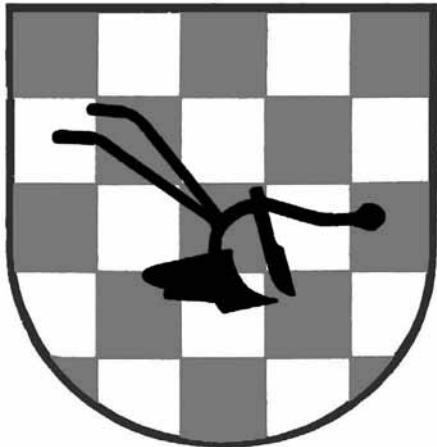
i kasnije članovi i organizacije najčešće koristili grb od 25 polja s početnim crvenim poljem, ipak se može reći kako je u praksi (prije i nakon toga) i dalje vladala šarolikost u broju polja i u boji početnoga polja. Pritom je prvenstveno bila riječ o grbovima na stranačkim zastavama, koje su istodobno bile hrvatske trobojnice s apliciranim hrvatskim šahiranim grbovima (ili daleko rijede grbovima Trojednice).

Tako je i sam Stjepan Radić na skupštini HRSS-a održanoj u Galdovu kraj Siska godine 1920. nastupio pod hrvatskom trobojnicom na kojoj se je nalazio grb s prvim bijelim poljem.⁵ (slika 28) Na trobojnici organizacije HRSS-a iz Jastrebarskog čija je fotografija objavljena godine 1924. u *Božićnici* za godinu 1925. bio je pak hrvatski šahirani grb s početnim crvenim poljem.⁶ U istoj je *Božićnici* objavljena i slika bogato ukrašene zastave organizacije HRSS-a u Krapju.⁷ Na središte njezina zastavnog polja bio je apliciran veliki hrvatski šahirani grb s početnim srebrnim

⁵ Usp. fotografiju snimljenu na toj skupštini koja je objavljena u katalogu izložbe *Stjepan Radić*, ur. Jasna Tomićić, Zagreb 1991., 148. Ista je slika objavljena i u suvremenom tisku, pa tako i u beogradskom slikovnom tjedniku *Ilustrovani list*, god. II., br. 1., 6.-13. I. 1921., 3.

⁶ Riječ je o *Božićnici: Hrvatskom republikanskom seljačkom kalendaru za prostu godinu 1925.*, saставio i uredio Stjepan Radić (Zagreb, 1924.), 233.

⁷ Isto, 238.

Slika 27 - Zamišljeni grb Radićeve Neutralne Seljačke Republike Hrvatske iz ožujka 1921.

Slika 28 - Zastava s grbom s početnim bijelim poljem na skupštini HPSS-a u Galdovu 1920. godine

poljem, a uz njega su bili aplicirani manji grbovi Slavonije (na plavom polju), Bosne (bijelo polje) i Dalmacije (crveno polje). (slika 29)

Prethodno spomenuti primjeri pokazuju kako je i nakon godine 1918., unatoč češćeg korištenja grbova s početnim crvenim poljem, u neslužbenoj uporabi i dalje vladalo otprije prisutno šarenilo u boji početnoga polja i broja polja hrvatskoga šahiranoga grba. Ta se tvrdnja odnosi na cijelokupno razdoblje do uvođenja diktature Kralja Aleksandra početkom 1929., u kojemu je bilo moguće javno koristiti hrvatske nacionalne simbole. Nastup diktature je u razdoblju do kraja 1934. onemogućio slobodno isticanje takvih simbola, premda postoje i rijetki primjeri njihova korištenja u javnosti.

Smrt kralja Aleksandra u Marseilleu u listopadu 1934. omogućila je do kraja te godine obnovu političkoga djelovanja pod hrvatskim predznakom. Rad je obnovila i Hrvatska seljačka stranka, na čijim su skupovima isticane stranačke i hrvatske narodne zastave. U oba su slučaja to bile hrvatske trobojnica na koje su često bili aplicirani hrvatski šahirani grbovi, najčešće oni s početnim crvenim poljem. U drugoj polovici tridesetih godina HSS je dobio i svoj stranački znak (vrlo sličan današnjem znaku istomene stranke), koji je sadržavao hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim crvenim poljem. Istodobno su u uporabi bili i slični znakovi organizacija koje su činile dio takozvanog Hrvatskog seljačkog pokreta pod vodstvom HSS-a i njegina predsjednika

Vladka Mačeka, a slijedila ih je izrazita većina Hrvata.⁸

Sve organizacije, uključujući u to i HSS, za temelj svojih znakova imale su hrvatski šahirani grb. (slika 30) Hrvatskoj je javnosti danas najpoznatiji znak HSS-a, koji ta stranka ponovno koristi u domovini nakon obnove godine 1990.⁹ Prethodno spomenuti znak otiskivan je na kartoniranim koricama broširanih izdanja knjiga iz niza *Sabrana djela Dra Antuna Radića*, koja su u više svezaka objavljena u drugoj polovici tridesetih godina.¹⁰ Znak Gospo-

darske sloge osnovane godine 1935. bio je hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim crvenim poljem na kojem je smještena pčela kao simbol radinosti, a oko štita polukružna traka s natpisom „ZADRUGA SLOGA“.¹¹ Uz tu je organizaciju djelovala Zadruga sloga Hrvata privrednika. (slika 31) Njezin je znak bio zapravo tek inačica znaka Gospodarske sloge, pa su na hrvatskom šahiranom grbu umjesto pčele dominirala dva prekrivena i povezana snopa žita uz koje je prikazan srp. Uz to su oko snopova u krug bili postavljeni simboli građevinarstva, trgovine, pomorstva i industrije. Hrvatski šahirani grb bio je također važan element znaka Hrvatske seljačke zaštite i Hrvatske građanske zaštite, u kojem su dominirali srp i žitno klasje.¹²

8 O znakovima HSS-a i organizacija Hrvatskoga seljačkoga pokreta pisao sam opširno u monografiji *Hrvatski nacionalni simboli*, 225.-228.

9 Nije mi poznato kada je nastao taj znak. Na ovratnicima odijela visokih dužnosnika stranke značke s tim znakom pojavljuju se sigurno od godine 1936. Stranka je spomenuti znak koristila do 1941. godine, kada su u lipnju te godine vlasti NDH zabranile njezin rad. Godine 1945. je nova komunistička vlast onemogućila obnovu rada stranke, a u javnosti je poticala rad komunističke marionete koja je djelovala pod imenom Hrvatska republikanska seljačka stranka. Brojne sačuvane fotografije skupova koje je organizirala prokomunistička HRSS u poslijeraču (ponajviše 1945. i 1946.) pokazuju da su na njima korištene i predratne zastave nekih mjesnih organizacija HSS-a. Ipak su pretezale zastave tadašnje Federalne Države Hrvatske (kasnije Narodne Republike Hrvatske), hrvatska trobojica s crvenom petokrakom zvijezdom u središtu zastavnog polja. U publikacijama HRSS-a također je pretezala komunistička simbolika, odnosno uporaba zvijezde petokrake.

10 U brojnim suvremenim oglasima kojima su reklamirana izdanja objavljena u nakladi Seljačke sloge stajalo je da su spomenuta broširana izdanja zapravo bila pučko (jeftinije) izdanje spomenutih Sabranih djela. U svemu je objavljeno 13 broširanih svezaka (svesci II.-XIII. i sv. XIX.), od ukupno 19 svezaka cijelog izda-

nja. Cijelo je izdanje objavljeno u razdoblju od 1936. do 1938. godine.

11 Znak Gospodarske sloge redovito je otiskivan na koricama i naslovnicama *Gospodarske čitanke i kalendara Gospodarske sloge zadruge s o. j. u Zagrebu*. Objavljeni su kalendari za godine 1938., 1939., 1940. i 1941. Samo na znaku koji je objavljen na naslovnicama kalendara za 1941. natpis na traci je bio „GOSPODARSKA SLOGA“, a ne „ZADRUGA SLOGA“. Fotografija osoba koje su sudjelovale na „osnovnoj [osnivačkoj?], nap. M. J.] skupštinu“ središnjice Gospodarske sloge u Zagrebu 5. srpnja 1935. pokazuje da je opisani znak postojao već tada (inačica sa natpisom „ZADRUGA SLOGA“). Fotografija je objavljena u *Gospodarskoj čitanici i kalendaru Gospodarske sloge zadruge s o. j. u Zagrebu za prostu godinu 1938.* (Zagreb, bez ozn. god. izdanja), 61.

12 Znak čiju sliku objavljujem u ovoj knjizi u vlasništvu je kolege i prijatelja Ivice Čosića-Bukvina iz mjesta Urbanja u Srijemu, te mu ovom prigodom zahvaljujem što mi je omogućio njegovo korištenje i objavljuvanje.

Slika 29 - Zastava organizacije HRSS u Krapju na fotografiji snimljenoj 1923. godine

Nema dvojbe kako je tijekom druge polovice tridesetih godina grb od 25 polja s početnim crvenim poljem bio prihvaćen u širokim slojevima stanovništva, a koristila su ga brojna društva i organizacije hrvatskoga predznaka. Dobar primjer za tu tvrdnju jest obilježavanje stogodišnjice Hrvatskoga narodnoga preporoda i hrvatske himne „Lijepa naša domovino“ godine 1935. (slika 32) U tom su razdoblju grb s početnim crvenim poljem u hrvatskim zemljama koristili i hrvatski nacionalisti, među kojima su bili i pristaše tadašnjeg poglavnika Ustaške organizacije Ante Pavelića.

Upravo su Pavelić i Ustaša, hrvatska revolucionarna organizacija (UHRO) te Ustaško-domobranski pokret čiji je dio bila ta organizacija, predstavljali tada iznimku u smislu pretežitog korištenja neke inačice hrvatskoga šahiranog grba. Ustaška organizacija i organizacije Hrvatskoga domobrana u Sjevernoj i Južnoj Americi te u Europi, od početka tridesetih godina su u sklopu svojih znakova razmjerno dosljedno koristile hrvatski šahirani grb od 25 polja s početnim bijelim poljem.¹³ (slika 33 i slika 34) Nije jasno zbog čega se je Pavelić odlučio baš za tu inačicu grba. Razložno je pretpostaviti kako je dao prednost onoj inačici koja se je razlikovala od inačice sadržane u grbu

tadašnje Kraljevine Jugoslavije, no taj isti grb bio je u uporabi i tijekom dvadesetih godina. Tada su pak pripadnici Hrvatske stranke prava čiji je Pavelić bio istaknuti član često koristili inačice grba s početnim crvenim poljem.¹⁴ (slika 35)

U domovini je i nadalje prevladavala uporaba grba od 25 polja s početnim crvenim poljem, pa je isti u proljeće 1940. postao temelj velikoga i maloga grba Banovine Hrvatske. (slika 36) U oba slučaja okrunjen jugoslavenskom krunom, ipak je taj grb nakon dva desetljeća neslužbene zasebne uporabe hrvatskoga šahiranoga grba označio povratak hrvatskih simbola u službenu uporabu kao simbola vlasti neke hrvatske teritorijalne jedinice. Ti simboli, s obzirom na razvoj ratnih prilika, nisu bili dugog vijeka, pa je nestanak Banovine Hrvatske u travnju 1941. prekinuo uporabu obje inačice njegina grba.

Grb nove državne tvorevine na hrvatskom tlu, Nezavisne Države Hrvatske uspostavljene 10. travnja 1941., se je, poput simbola Banovine Hrvatske, temeljio na hrvatskome šahiranom grbu od 25 polja, no s obzirom na dotadašnju Pavelićevu

Slika 30 - Znak HSS-a iz tridesetih godina XX. stoljeća

praksu i praksu Ustaško-domobranskoga pokreta nije neobično što je to bio grb s početnim bijelim (srebrnim) poljem. To ipak nije bilo sve, jer je sastavni dio grba bio i „znak u obliku zvjezdolike tropletne vitice iste crvene boje, koja uokviruje bijelo polje, u kojem je veliko slovo U tamno modre boje.“¹⁵ (slika 37 i slika 38) Ista je zvjezdolika tropletna vitica sa slovom „U“ činila i dio državne zastave NDH.¹⁶ Kao pojednostavljeni simbol vladajućeg Ustaškog pokreta to su slovo i tropletna vitica koja ga je uokvirivala obilježili simbole NDH kao isključive simbole baš te državne tvorevine te su bili pokazatelj ideološkog temelja vlasti u njoj.

Istovrsnog karaktera bili su i simboli poslijeratne federalne Hrvatske u sklopu obnovljene jugoslavenske države, čiji je sastavni dio bila crvena komunistička

15 Navod prema § 1. Zakonske odredbe o državnom grbu, državnoj zastavi, Poglavnikovoj zastavi, državnom pečatu, pečatima državnih i samoupravnih ureda od 30. travnja 1941., koja je objavljena u brojnim publikacijama pa i u *Narodnim novinama* (Zagreb), god. CV., br. 15., 30. travnja 1941., 1.-2.

16 Izgled državne zastave bio je određen § 2. pretvodno spomenute Zakonske odredbe od 30. travnja 1941., prema kojemu je ista bila „zastava sa tri vodoravno položena polja i to: (...) U sredini bijelog polja je državni grb Nezavisne Države Hrvatske bez tropletne vitice. Postavljen je od crvenog i modrog polja daleko, koliko je duga stranica jedne četvorine u grbu. Na crvenom polju kraj kopljia nalazi se vitica, kao ona na grbu, izvedena crveno tako, da je njena površina ostavljena bijela. U njenom bijelom polju je veliko tamno modro slovo U.“

13 O simbolima Ustaško-domobranskog pokreta usp. monografiju *Hrvatski nacionalni simboli*, 209.-211.

14 Možda najpoznatiji primjer javnog korištenja stranačkoga znaka HSP-a koji je nedvojbeno sadržavao hrvatski šahirani grb s početnim crvenim poljem jest ploča koja je potkraj dvadesetih godina prošloga stoljeća bila istaknuta na pročelu zgrade na zagrebačkom Jelačićevu trgu, u kojoj su bile prostorije stranačkoga glasila *Hrvatsko pravo*. O izgledu znaka na toj ploči danas svjedoče brojne sačuvane fotografije od kojih su neke objavljene i kao razglednice.

zvijezda petokraka. Već potkraj 1941. partizanski je pokret u Hrvatskoj koristio hrvatsku trobojnicu s apliciranim crvenom zvijezdom petokrakom na središnjemu bijelom polju, a takva je zastava uz manje izmjene u pogledu omjera i položaja zvijezde na zastavnom polju postala zastava Federalne Države Hrvatske u sklopu Demokratske Federativne Jugoslavije.

Partizani su povremeno koristili zastave s apliciranim hrvatskim šahiranim grbima (često su to bile prijeratne zastave HSS-a), no karakteristično je za partizansku uporabu hrvatskih simbola prvenstvena uporaba hrvatske trobojnice s apliciranim crvenom zvijezdom petokrakom te povremena uporaba različitih amblema koji nisu sadržavali hrvatski šahirani grb i za uzor su imali tada dobro poznate sovjetske grbove. Takav amblem u čijem je središtu bila crvena petkoraka zvijezda je uz trobojnicu sa zvijezdom korišten u Federalnoj Državi Hrvatskoj (od potkraj srpnja 1945. Narodna Republika Hrvatska - NRH) kao svojevrsni grb od kraja rata godine 1945. do donošenja Ustava NRH u siječnju 1947. (slika 39)

Tim je ustavom određen i izgled hrvatskih državnih simbola – grba i zastave. Uz potvrdu dotadašnjeg izgleda hrvatske trobojnice sa zvijezdom petokrakom novi je ustav potvrdio i uporabu hrvatskoga šahiranoga grba od 25 polja kao općeprihvaćenoga hrvatskoga grba. Upravo je taj grb bio naime središnji element grba NRH oblikovanog po uzoru na sovjetska heraldička rješenja, čiji je važan element bila i crvena zvijezda petokraka. (slika 40) Nije neobično što je šahirani grb u grbu NRH počinjao crvenim poljem, a simboli te tvorevine (od 1963. Socijalistička Republika Hrvatska – SRH) u službenoj su se uporabi zadržali sve do potkraj lipnja 1990. Pa ipak je u tom razdoblju zabilježena uporaba grba NRH/SRH, koji je sadržavao hrvatski šahirani grb koji je počinjao s bijelim poljem. Slučajno ili ne, većina takvih poznatih primjera vezana je uz publikacije izdane u tadašnjem jugoslavenskom glavnom gradu Beogradu. Primjer za to je grb otisnut u boji u knjizi Milana Popovića i Miloša Jovanovića o državnim, amblema SFRJ iz 1979. godine.¹⁷ (slika 41)

¹⁷ Milan POPOVIĆ i Miloš JOVANOVIĆ, *Državni amblemi i druge javne oznake u SFRJ: Pojam, upotreba i zaštita*, prvo izdanje (Beograd,

Slika 31 - Znak Zadruge sloga Hrvata privrednika iz tridesetih godina XX. stoljeća

U gotovo pola stoljeća komunističke vlasti, u Hrvatskoj su uz opisane državne simbole NRH u neslužbenoj uporabi povremeno bili i hrvatski nacionalni simboli koji nisu sadržavali komunističke simbole. U razdoblju nakon 1945. uporaba takvih simbola bila je iznimno rijetka, a dostupni pisani i slikovni izvori nisu dostatni za donošenje utemeljenih pretpostavki o tome kako su vlasti gledale na takve pojave, pa i na uporabu hrvatskoga šahiranoga grba s početnim bijelim poljem.

Do znatnih promjena u smislu slobodnijeg korištenja nacionalnih simbola općenito, a posebice onih bez komunističkih

simbola, došlo je u drugoj polovici šezdesetih godina prošloga stoljeća, što treba povezati s liberalizacijom unutarnjeg života u SFRJ nakon Brijunskog plenuma godine 1966. i smjenjivanja dotadašnjeg jugoslavenskog potpredsjednika Alexandra Rankovića. Otad se o svemu moglo razgovarati puno slobodnije, a slobodnije je bilo i izražavanje nacionalnog identiteta.

U razdoblju do sloma Hrvatskoga proleća javno su korišteni brojni hrvatski šahirani grbovi bez komunističkih simbola. Takvi su grbovi uglavnom počinjali s crvenim poljem, no bilo je i primjera uporabe grba bez komunističkih simbola koji su počinjali bijelim poljem. Brojnost primjera i raširenost uporabe u razdoblju

1979.), druga stranica slikovnog umetka u boji iza stranice 80. Isti je grb, ali ne u boji, objavljen i na koricama knjige.

Slika 32 - Grb s početnim crvenim poljem na jednoj spomenici tiskanoj u prigodi proslave stote obljetnice hrvatske himne 1935. godine

od druge polovice šezdesetih godina do sloma Hrvatskoga proljeća potkraj 1971. pokazuju da vlasti, unatoč primjeru iz strica o Petrici Kerempuhu, nisu pridavale pozornost boji početnog polja hrvatskoga šahiranoga grba. Očito je da pritom nisu prevladavala razmišljanja o neprihvatljivosti početnog bijelog polja.

O tome najbolje svjedoče etikete na boci popularnog vinjaka „Trenk”, koji je od travnja 1969. proizvodila tvornica „Zvečev” iz Požege (tada Slavonske Požege).¹⁸ (slika 42) Nije mi poznato tko ih je zamislio i izradio, no poznajući tadašnji sustav, ne vjerujem da je autor takvo što mogao učiniti na svoju ruku i bez nadzora nadležnih tvorničkih partijskih tijela. Pritom treba podsjetiti da je bila riječ

o proizvodu za masovnu potrošnju koji je bio izložen pogledima mnogih potrošača u trgovinama, restoranima, gesticnicama i kavanama, pa pretpostavljam da je proizvođač za svaki proizvod trebao ispitati, bi li ga tržište moglo prihvatiti i bi li zbog njegova sadržaja moglo biti gubitaka ili problema. Očito je dakle da nisu očekivani problemi i da grb nije smatran spornim. Uz to je „Trenk” u tisku reklamiran brojnim reklamama, od kojih su neke bile luksuzne i u boji.¹⁹ U dućanima su kupce dočekivali i plakati, pa je u mnogim mjestima bilo nemoguće izbjegći pogled na bocu toga pića i na grb s početnim bijelim poljem.

Grbu s naljepnica „Trenka” od kraja 1969. pridružile su se i narudžbenice kojima je Matica hrvatska pozivala na pretplatu za „Antologiju hrvatske glazbe” na 12 gramofonskih ploča. Na njima se isticao logotip čija je osnova bio stilizirani hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem. Poznato mi je da je „Antologija” i objavljena tijekom godine 1970. Na kutiji u kojoj su bile ploče, otisnut je spomenuti logotip u zlatotisku, a na naljepnici na svakoj ploči otisnut je sličan logotip, u

18 Podatke o početku proizvodnje toga pića donio je Filip POTREBIĆA, „Prehrambena industrija ‘Zvečev’ Požege 1966.-1996., Zlatna dolina – Godišnjak Požeštine VIII (1) (2002.): 124. Autor doduše ne spominje izgled etiketa, osim što ističe da je to piće bilo u vrlo luksuznoj ambalaži, a kutija za piće i „etiketa proizvedene su u jednoj od najboljih europskih tiskara Alfred Wall u Grazu. Boca je zapremine 0,7 l i izdvaja se posebnim oblikom za razliku od ostalih alkoholnih pića proizvedenih u Jugoslaviji. Osobito je bio atraktivni čep-suvenir, (...)“ O tome da su etikete od početka bile iste, odnosno da su sa državale hrvatski šahirani grb s početnim bijelim poljem, dokaz su luksuzne reklame objavljivane u tisku od trenutka kada se to piće pojавilo na tržištu. Takva reklama u boji otiskivana je primjerice u zagrebačkom tjedniku *Vikend* već u proljeće 1969.

19 Jedna od tih reklama, istovjetna spomenutoj reklami objavljivanoj u tjedniku *Vikend* godine 1969., objavljena je u tadašnjem vodećem hrvatskom tjedniku *Vjesnik u srijedu* (Zagreb), br. 950., 15. VII. 1970., 54.

sklpu kojega je bio otisnut u boji cjeloviti grb s početnim bijelim poljem. Zanimljivo je da je ponovljeno izdanje iz godine 1973., dakle nakon sloma Hrvatskog proljeća, bilo po svemu istovjetno onome iz godine 1970.²⁰ (slika 43)

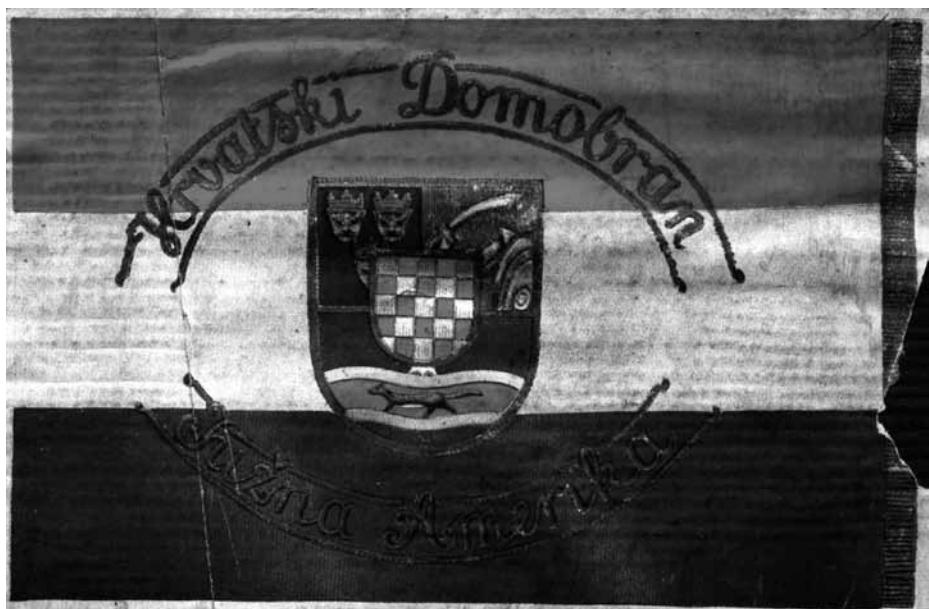
Do sloma Hrvatskoga proljeća uporaba hrvatskih nacionalnih simbola bez komunističkih obilježja ili su oni bili slabo vidljivi, bila je razmjerno slobodna, no liberalizacija nije značila i potpuni kraj progona. Poznati primjeri redarstvenoga i sudskog progona pojedinaca ili skupina zbog isticanja simbola koji nisu sadržavali komunističke simbole u razdoblju do potkraj 1971., ali i u onom koje je uslijedilo nakon sloma Hrvatskoga proljeća, pokazuju kako vlasti u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj nisu boji početnoga polja hrvatskoga šahiranoga grba pridavale nikakvu pozornost.

Tada je Republički sekretarijat unutarne poslova SRH u „Izvještaju o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske“ na više mjesta izvijestio o upotrebi hrvatskog šahiranog grba bez komunističkih („socijalističkih“) obilježja, no nigdje nije problematizirana boja prvoga polja.²¹ U srži spora je bio problem uporabe tih obilježja kao dijela hrvatskih nacionalnih simbola, a ne pitanje bijelog ili crvenog polja. Nije zbog toga neobično što je tadašnja predsjednica Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske Milka Planinc u listopadu 1972. istaknula kako se počelo „nametati kriterije po kojima je u stvari grb bez socijalističkih obilježja hrvatski, a ovaj sa socijalističkim obilježjima nije. (...). U vrijeme kada je izgradnja socijalizma ne samo opredjeljenje nego i praktična politička akcija naroda Hrvatske, stari grbovi postaju kriterij Hrvatske, suprotstavljaju se grbu sa socijalističkim obilježjima. Sukob je, dakle, na tome, na politici, na socijalizmu i antisocijalizmu, komunizmu i antikomunizmu.“²² Prema tome su progoniteljima na meti bili svi

20 Tada je kao izdavač naveden Nakladni zavod Matica hrvatske.

21 Cijelo je izvješće objavljeno u posebnoj publikaciji pod naslovom *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske* (Zagreb, 2002.). Podatci o uporabi hrvatskoga grba nalaze se na stranicama 152., 165.-166., 191., 204., 248. i 258.

22 „Izlaganje predsjednika CK SKH Milke Planinc na savjetovanju aktivista SSRNH: Jačati orijentaciju na tržište znači stimulirati proizvodnju

Slike 33 i 34 - Znakovi Ustaše, hrvatske revolucionarne organizacije i organizacija Hrvatskoga domobrana

Slika 35 - Znak HSP-a s grbom koji je počinjao crvenim poljem na prostorijama stranačkoga glasila 'Hrvatsko pravo' na Jelačićevu trgu u Zagrebu dvadesetih godina XX. stoljeća

simboli bez socijalističkih obilježja, bez obzira na to jesu li takvi grbovi počinjali bijelim ili crvenim poljem.

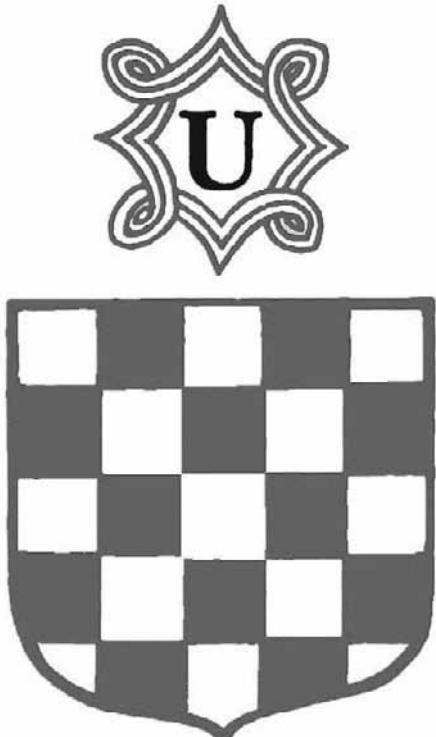
koja brže daje veći dohodak", *Vjesnik* (dnevnik, Zagreb), 21. X. 1972.

Tendencije proglašavanja hrvatskih nacionalnih simbola ustaškima pojačale su se tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća, no ni tada nije posebno isticano da bi upravo grb s prvim bijelim poljem

Slika 36 - Mali grb Banovine Hrvatske na banovinskom bilježu iz 1940. godine

bio „ustaški“. Progonitelji hrvatskih simbola takve su razlike zanemarivali i na metu su im bili svi simboli koji su bili upotrebljavani bez socijalističkih obilježja. Takva uporaba simbola mogla je za sobom povući sudski postupak, zatvor i sve druge posljedice koje to nosi za sobom. Uz to je svako uhićenje bilo „opomena

Slike 37 i 38 - Grb i zastava
Nezavisne Države Hrvatske

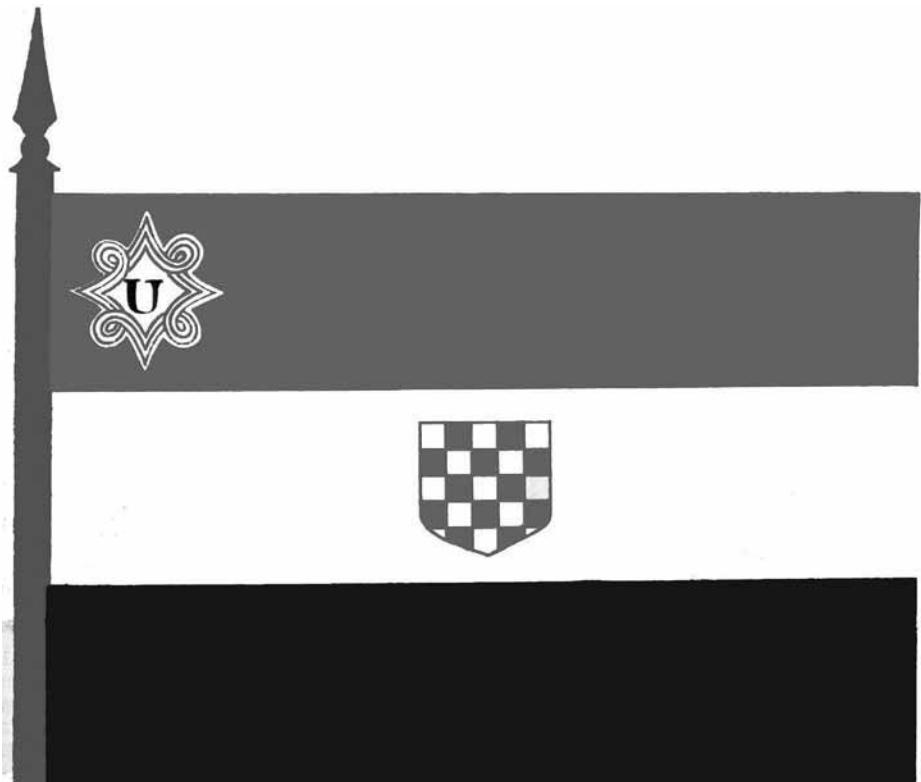

Slika 39 - Amblem Federalne Države/
Narodne Republike Hrvatske
od 1945. do 1947. godine

da budna Jugoslavija neće trpjeti nikakav oblik hrvatskog nacionalizma“.²³

Stoga ne čude procesi u kojima su pojedincima izricane dugogodišnje zatvorske kazne zbog posjedovanja i isticanja nacionalnih i/ili vjerskih simbola. To je

²³ Laura SILBER i Alan LITTLE, *Smrt Jugoslavije* (Opatija, 1996.), 72. Riječ je o hrvatskom izdanju knjige tih autora pod naslovom *Jugoslavia: Death of a Nation*, bez označke mesta izdanja (u SAD-u), 1996., a u njoj je isti navod na stranici 82. Knjiga je pratila istoimenu TV seriju koja je prikazana na Discovery Channelu u SAD-u.

Slika 40 - Grb Narodne/
Socijalističke Republike Hrvatske
od 1947. do 1990. godine

u jednoj optužnici podignutoj protiv sedmorice mladića potkraj istog desetljeća bilo okarakterizirano kao klerofašizam, a teretilo ih se zbog širenja neprijateljske promidžbe, izradivanja hrvatskoga grba i zastave bez socijalističkih obilježja te zbog toga što su na platnenoj vrpcu „dužine 10-ak centimetara, ‘Šigurecom’ [sigurnosnom iglom, nap. M. J.] pričvr[stili] lik Gospe, dakle svetački lik“.²⁴ Na temelju tih „dokaza“ sud je presudio da, kada se

²⁴ Glas Koncila (tijednik, Zagreb), br. 7, 12. II. 1989., 3.

Slika 41 - Iako je hrvatski šahirani grb grba NRH/SRH počinjao crvenim poljem, ipak je u razdoblju do 1990. godine zabilježena i uporaba grba koji je sadržavao i šahirani grb s početnim bijelim poljem. Primjer takvog grba je onaj iz knjige Milana Popovića i Miloša Jovanovića Državni amblemi i druge javne oznake u SFRJ, koja je objavljena u Beogradu 1979. godine.

„te dvije stvari povežu, dakle trobojka sa svetačkim likom pričvršćenim, onda je mišljenje suda da nema dileme o kakvoj se trobojki radi, da nema dileme da je to obilježje Hrvatske, ali ne SR Hrvatske, već države NDH.“

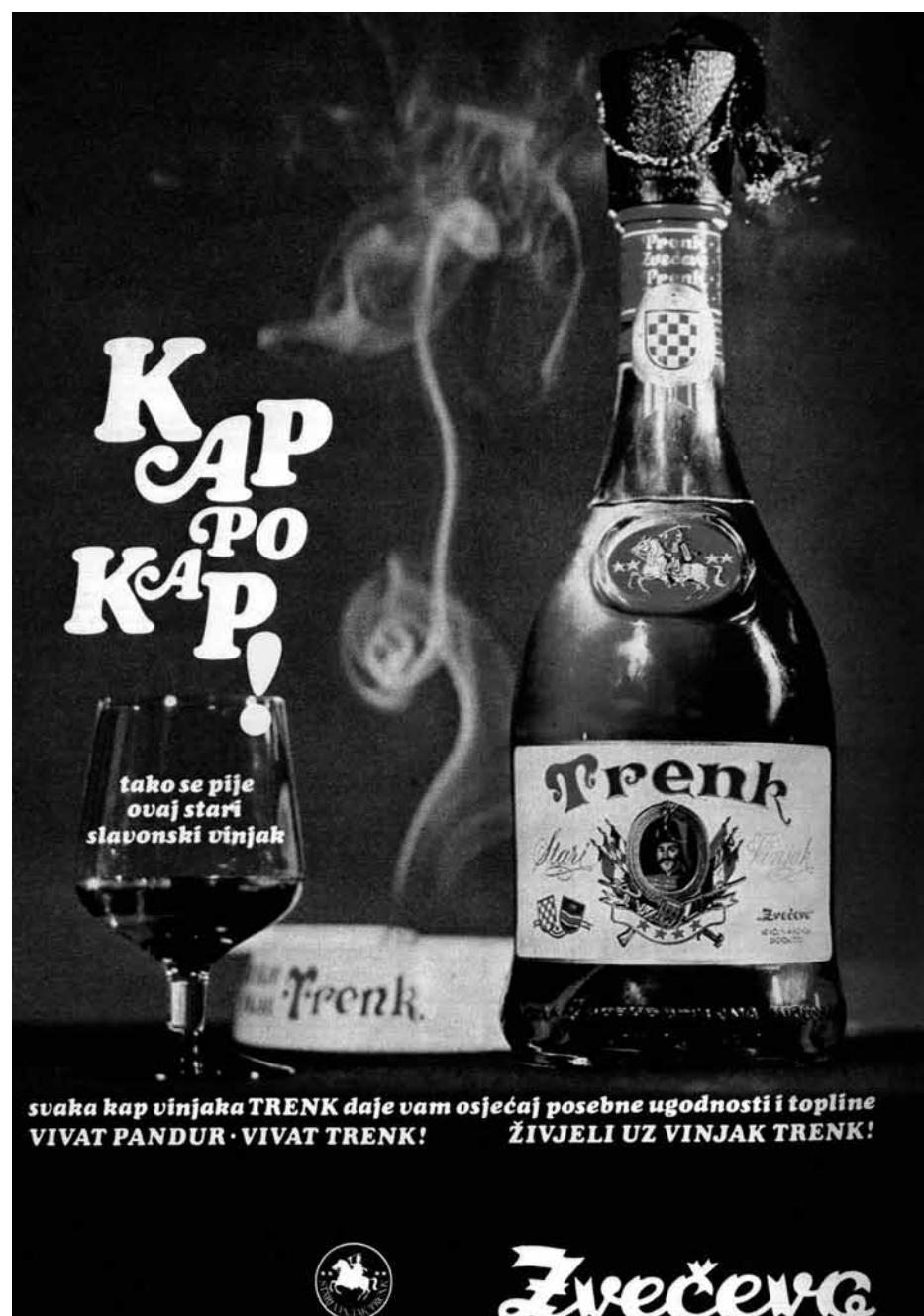
Krajem 1988. godine u Novom Marofu kažnjen je župnik iz Brezničkog Huma jer je godinu dana ranije na crkvenom tornju dao nacrtati hrvatski šahirani grb bez komunističkih obilježja. Morao je platiti kaznu i ukloniti grb, a općinski sudac za prekršaje je u rješenju napisao kako „šahovsko polje bijelo-crveno-bijelo u obliku slova U, (...) asocira na simbol grba NDH“ te je „navedenim crtežom na javnom mjestu vrijeđao i omalovažavao socijalističke i patriotske osjećaje građana.“²⁵ Taj primjer upućuje i na to da je tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća dio sudstva u SRH prihvatio izjednačavanje hrvatskih nacionalnih simbola bez socijalističkih obilježja s ustaškim simbolima, no i da za takvo izjednačavanje nije bila važna boja početnoga polja hrvatskoga šahiranoga grba.

U ozračju demokratskih promjena u proljeće 1990. hrvatske nacionalne simbole „bez socijalističkih oznaka“ afirmirali su brojni hrvatski građani koji su ih javno isticali, ali i novoosnovane hrvatske političke stranke koje su se zalagale za uspostavu suverene hrvatske države. Najava slobodnih izbora čije je održavanje zakazano za travanj 1990. potaknula je održavanje brojnih političkih skupova, a na mnogima od njih isticani su hrvatski nacionalni simboli „bez socijalističkih oznaka“. Među njima se ističe Prvi opći sabor Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) održan u Zagrebu potkraj veljače 1990.²⁶ Tada su prvi put u većem broju javno istaknute zastave s hrvatskim šahiranim grbom u sredini koje su sa sobom donijeli članovi te stranke koji su došli iz iseljeništva (ponajviše iz Kanade). Na njima i na ostalim zastavama koje su otad masovno javno korištene u javnosti prevladavali su hrvatski šahirani grbovi od 25 polja s početnim bijelim poljem (isti je i samostalno korišten).

Čak i površni uvid u tadašnje hrvatsko novinstvo pokazuje da se u javnosti problematici boje početnog polja grba nije poklanjala velika pozornost. Pa ni tadašnje i kasnije političke i medijske optužbe

25 „Da li svaki grb u obliku štita podsjeća na slovo ‘U’“, *Glas Koncila* (tjednik, Zagreb), br. 16, 16. IV. 1989.

26 O tom je skupu opširno izvještavao tadašnji ti-sak u SRH i SFRJ. Može se reći da među objavljenim prilozima nije bilo onih koji nisu spomenuli isticanje hrvatskih zastava s grbom.

Slika 42 - Grb s početnim bijelim poljem na etiketama vinjaka „Trenk“, kakve su bile u uporabi od proljeća 1969. do sloma Hrvatskoga proljeća

iz Srbije koje su svaku hrvatsku zastavu i grb „bez socijalističkih znakova“ žigovali kao ustaška obilježja nisu se obazirale na boju početnoga polja „šahovnice“.

Izborna pobjeda HDZ-a i izrazita razlika broja zastupnika te stranke i zastupnika stranaka dotadašnje Koalicije narodnog sporazuma (KNS), prema broju zastupnika dotad vladajućeg Saveza komunista Hrvatske-Stranke demokratskih promjena, bila je temelj na kojemu je započet proces uspostave suverene Republike Hrvatske. Praksa HDZ-a i mnogih u strankama KNS-a dala je naslutiti da će ubrzano

i hrvatski nacionalni simboli dobiti posve drugačiji izgled. Nikša Stančić navodi da su se već „uoči izbora pojavitivale (...) na javnim mjestima i na stranačkim skupovima zastave s grbom 'bez socijalističkih obilježja', kako one iz tradicije Hrvatske seljačke stranke tako one donesene iz krugova političke emigracije, te je nakon pobjede građanskih stranaka na slobodnim izborima bilo samo pitanje vremena kada će se i formalno postaviti problem promjene grba.“²⁷ Većinska praksa upora-

27 Nikša STANČIĆ, „Kako je nastao grb Republike Hrvatske?“, *Grb i zastava I* (2007.), br. 1: 4.

Slika 43 - Grb s početnim bijelim poljem na naljepnicama gramofonskih ploča „Antologija hrvatske glazbe“ iz 1973. godine

be hrvatskoga šahiranoga grba od 25 polja s početnim srebrnim poljem i hrvatske trobojnica s takvim grbom na središnjem bijelom polju upućivala je na izvjesnost usvajanja takvih simbola.

Konstituirajuća sjednica novog saziva Sabora SRH 30. svibnja 1990. mogla se je činiti i kao svojevrsna potvrda očekivanja o promjenama izgleda hrvatskih državnih simbola te usvajanja grba s početnim bijelim poljem. (slika 44) Na to je upućivala i trobojna lenta koju je novo členštvo Sabora pripremilo za novog Predsjednika Predsjedništva SRH Franju Tuđmanu, koja je na središnjem bijelom polju sadržavala upravo takav grb. Sve je u Zagrebu toga dana odavalo da je došlo novo doba, a javnim isticanjem velikog broja hrvatskih zastava i grbova na brojnim zgradama diljem Hrvatske provedena je i simbolička smjena jednog sustava drugim.

Ubrzo je u tijelima nove vlasti i javnosti pokrenuta rasprava o promjenama tadašnjeg Ustava i o potrebi donošenja novoga hrvatskoga ustava koji bi Hrvatsku

odredio kao suverenu državu. Kao prvi su korak sa svrhom uklanjanja ideoloških oznaka iz naziva države i s njezinih simbola potkraj lipnja 1990. najavljeni amandmani na postojeći Ustav SRH. O njima se je raspravljalo na sjednici Sabora SRH 28. i 29. lipnja 1990., a rasprave su vođene i u javnosti tih i sljedećih dana. Tada se je pokazalo da će grb unatoč dotadašnje masovne uporabe grba s početnim bijelim poljem ipak počinjati crvenim poljem.

O nekima od razloga za izbor crvenog polja posredno govore riječi tadašnjeg potpredsjednika Predsjedništva Republike Hrvatske Dalibora Brozovića, koji je nekoliko dana nakon usvajanja amandmana napisao da je drugo „važno pitanje je li na grbu od dvadeset pet četverokuta (...) prvi četverokut crvene ili bijele boje. (...). Neki su (...) odgovor tražili prebrojavanjem primjera jednoga i drugog rješenja u starijim primjercima grbova, ali pokazalo se da su oba rješenja dobro zastupana. Problem je razriješio najistaknutiji hrvatski heraldičar dr. Bartol Zmajić: u većini slučajeva,

osobito što idemo dublje u prošlost, prvi četverokut crvene boje odlučno prevladava kada je kockasti štit sam, kada dakle predstavlja cijelu Hrvatsku, a bijela boja prevladava kada je u društvu s dalmatinskim i slavonskim grbom, kada dakle predstavlja samo hrvatski sjeverozapad. Pretjeran bi bio zaključak da je štit s prvim crvenim četverokutom u pravnom smislu grb cijele Hrvatske, a s prvim bijelim grb jednoga dijela Trojednice, ali u samoj je praksi u funkcionalnom pogledu upravo tako. Radi se naime o tehničkoj posljedici jednoga heraldičkog pravila, to jest, jednostavan štit s jednim poljem ne mora biti obrubljen crtom. Ako je prvi četverokut crven, obrisi štita vide se i bez ruba na svakoj podlozi, uključujući i bijelu, ali ako je prvi bijel, obrisi su nejasni kada je podloga bijela. Kod složenih je grbova svako polje obrubljen kako bi se odjeljivala jedno od drugoga, pa onda bijela boja četverokuta ne može smetati.“²⁸

Iako više nego dvojbeno, to je Zmajevićovo mišljenje očito utjecalo na Brozovića kao osobu koja je imala utjecaj na oblikovanje novih hrvatskih državnih simbola.

Amandmani na Ustav SRH usvojeni su 25. srpnja 1990., pa je točka 1. amandmana LXVI. odredila da je grb „Republike Hrvatske (...) povijesni hrvatski grb osnovica kojeg se sastoji od 25 crvenih i bijelih polja“, a točka 2. da se zastava RH „sasto-

²⁸ Dalibor BROZOVIĆ, „Kakav je hrvatski grb“, *Danas* (tijednik, Zagreb), 31. VII. 1990., 43. Nije mi poznato gdje je Zmajić objavio mišljenje koje navodi Brozović, no analiza onoga što je napisao pokazuje da su teze bile više negoli nategnute. Tvrđnja o grbu s prvim crvenim poljem kao grbu cijele Hrvatske, a onom sa srebrnim poljem kada se hrvatski šahirani grb pojavljuje zajedno s dalmatinskim i slavonskim, nemaju utemeljenja u poznatim primjerima. To priznaje i Brozović, no posredno se priklanja tome mišljenju navodeći da je navodno u samoj praksi bilo „u funkcionalnom pogledu upravo tako. Radi se naime o tehničkoj posljedici jednoga heraldičkog pravila, to jest, jednostavan štit s jednim poljem ne mora biti obrubljen crtom.“ U oba se slučaja u razdoblju od prve pojave toga grba (Brozović je godine 1990. mogao znati tek za grb iz 1525. kao za najstariji primjer gdje je šahirani grb sigurno predstavljao grb Kraljevine Hrvatske) do XIX. stoljeća javljaju obje inačice. Uz to zbog neustaljenosti broja polja, odnosno česte uporabe grba od 16 polja (4 x 4), Brozovićeva primjedba o tehničkim razlozima za prvo crveno polje ne stoji. Takav grb (ali i još neke kombinacije – primjerice 8 x 8) treba naime obrub bez obzira na boju početnog polja, zbog toga što je boja završnog polja u gornjem redu bijela i njegov obris u samostalnom štitu ne bi bez njega bio vidljiv.

Slika 44 - Na Trgu bana Jelačića (tada još Trgu Republike) 30. svibnja 1990.

ji (...) od tri boje: crvene, bijele i plave, s povijesnim hrvatskim grbom u sredini.“²⁹ (slika 45)

Naposljetku je 21. prosinca 1990. Sabor RH donio Zakon o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika Republike Hrvatske. Boja početnoga polja hrvatskoga šahiranog grba kao temeljnog elementa državnoga grba jest crvena. Unatoč nekim tadašnjim prigovorima na izgled prihvaćenog grba i zastave, oni su do danas opstali kao službeni simboli hrvatske države. U međuvremenu su afirmirani i kao simboli obrane i pobjede u Domovinskom ratu. Masovna uporaba prigodom brojnih događaja i svečanosti, osobito onih sportskih, upućuje na njihovu prihvaćenost u širokim slojevima stanovništva i ukazuje na njih kao na sredstvo nacionalne identifikacije. Istdobno su u neslužbenoj uporabi, no u znatno manjoj mjeri negoli oni službeni, i dalje prisutni i drugi oblici hrvatskoga šahiranoga grba, posebice onaj od 25 polja s početnim bijelim poljem (uglavnom apliciran na hrvatske trobojnice). Ipak držim kako je učestalost njihove uporabe još jedna potvrda prihvaćenosti službenih simbola u širokim slojevima stanovništva.

Slično stanju u Republici Hrvatskoj jest i ono među Hrvatima u Bosni i Her-

egovini. Simboli nastali godine 1992. kao simboli tadašnje Hrvatske zajednice Herceg-Bosna s vremenom su prerasli u općeprihvaćene simbole hrvatskoga naroda u toj zemlji, a hrvatski šahirani grb kao temeljni element grba (i grba na zastavi) također je grb od 25 polja s početnim crvenim poljem. Grbovi od 25 polja s početnim bijelim poljem i danas se тамо

koriste uglavnom na zastavama, koje se kao i iste zastave u Republici Hrvatskoj koriste neslužbeno, i učestalost njihova korištenja nadaleko zaostaje za spomenutim simbolima Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Odgovor pak na pitanje zbog čega se pojedinci i skupine unatoč postojanju državnih simbola RH i simbola Hrvata u BiH u neslužbenoj uporabi još uvek povremeno koriste druge inačice hrvatskih nacionalnih simbola, zahtijevao bi posve novo istraživanje koje bi nedvojbeno trebalo uzeti u obzir brojne društvene i političke procese i probleme koji opterećuju hrvatsko društvo. U demokratskom društvu njihovo neslužbeno korištenje, bez obzira na razloge, ne bi trebalo biti upitno. Oni su nedvojbeno dio hrvatske grboslovne (heraldičke) i zastavoslovne (veksilološke) tradicije te su u nekim povijesnim razdobljima bili snažno sredstvo nacionalne identifikacije. Pritom nisu utemeljena na činjenicama i danas prisutna sumnjičenja hrvatskoga šahiranog grba s početnim bijelim poljem i hrvatske trobojnice s apliciranim istovjetnim grbom kao navodnih ustaških simbola (odnosno simbola NDH).

(Svršetak)

EKSKLUSIVNI INTERVJU DR. FRANJE TUĐMANA »VJESENHIKU« I HTV

Hrvatska među zemljama slobodnog svijeta

- Hrvatska država jamči sva građanska i nacionalna prava
- Svijet je bio pogrešno informiran o Hrvatskoj
- Stvara se pregovaračka atmosfera u ustroju Jugoslavije
- Zasad nema boljeg koncepta privatizacije od onog u Markovićevu programu

STRANICE 213.

Slika 45 - Grb s početnim crvenim poljem i zastave s grbom s početnim bijelim poljem iza predsjednika Tuđmana nakon usvajanja amandmana na Ustav u srpnju 1990.

29 Tekst usvojenih amandmana donio je Hrvoje MATKOVIĆ, *Na vrelima hrvatske povijesti* (Zagreb, 2006.), 541.-543., a tekst amandmana LXVI. na stranici 541.

IZ POVIJESTI HRVATSKE EMIGRACIJE

ŠIROJ JAVNOSTI NEPOZNATI BIJEG IZ JUGOSLAVIJE U „POSUĐENOM“ ZRAKOPLOVU 1952.

Ljudi su uvjek pronalazili načina kako pobjeći iz država u kojima je vladao (ili vlada) totalitarni režim, pa tako i Hrvati. Ne računajući one koji su izbjegli pokolju u proljeće 1945. godine, na tisuće je Hrvata pobjeglo na Zapad u godinama poslije Drugoga svjetskog rata. Oni iz priobalnih dijelova Hrvatske ponajviše su „veslali“ u slobodu kakvim čamcem na drugu stranu Jadrana. Drugi su pokušavali prošuljati se bijegom preko granice u Italiju ili Austriju, a poneki i u Grčku. Novinska izvješća iz tog vremena navode da je samo u mjesecu lipnju 1952. godine iz Jugoslavije pristiglo 512 izbjeglica u logore Italije i Austrije. Bježali oni morem ili kopnom, rizik je uvjek bio velik. Prvima je prijetilo nevrijeme (vjetrovi i valovi), drugima umor, planinske gudure, hladnoća, više puta i snijeg, pa i smrt. Mnogi su prešli „na drugu stranu“, ali je bio i velik broj uhićenih u bijegu ili iz izbjegličkih logora izručenih jugo-režimu.

Poneki su iz vojske, služeći kao graničari, napustili stražarsko mjesto i uputili se u Austriju ili Italiju. Na primjer, **Stipe Bubalo**, dobro poznati Hrvat u Americi i u domovini, pobjegao je početkom 1950-ih kao vojnik-graničar s „puškomitrailjezom“ na ramenu u Italiju. Nadalje, u slobodnom svijetu naglo se proširila vijest u svibnju 1953. godine, kako su 22 bivša partizana na povratku s neke pobjedničke proslave u blizini granice s Austrijom iskočila iz vlaka i u Austriji zatražila utočište. U listopadu 1953. godine emigrantske novine bilježe da je poručnik zrakoplovstva **Nikola Jakšec** "posudio" vojni zrakoplov i doletio u Italiju. **Mario Forgiarini**, poručnik pješaštva, također je te godine pobjegao u Italiju. Godine 1956. **Titov** je ratni brod doplovio u Italiju i potom su mornari zatražili politički azil.

Mnogi športaši koji bi došli na svjetska natjecanja, nisu se htjeli vratiti pod Titov režim nego bi zatražili azil u slobodnom svijetu. Evo nekoliko primjera. Nakon uspješne europske turneje, odnosno posli-

Priredio:

Dr. sc. Ante ČUVALO

je zadnje utakmice i pobjede u Innsbruku, cijela vaterpolska reprezentacija bivše države zatražila je utočište na Zapadu. Režim je pripremao veliko slavlje i svečani doček u Beogradu, na kojem je trebao biti i Tito, ali momci se nisu htjeli vratiti pod komunistički režim. O tome se nije pisalo ne samo u Jugoslaviji, nego su i mediji na Zapadu ignorirali taj događaj koliko god su mogli, da ne bi naštetili Titovu ugledu u svijetu.

Poznati hrvatski veslači nakon XV. olimpijskih igara u Helsinkiju 1952. godine, pod vodstvom **Slavka Jankovića**, ostali su na Zapadu. Tada je četverac iz splitskoga veslačkog kluba *Gusar* osvojio zlatnu medalju. U Jugoslaviji se pisalo o pobjedi, ali nije o njihovu nepovratku u socijalistički raj. Godine 1953. pet momaka nogometnog kluba *Sisak* ostalo je u Austriji. Također, godine 1953., dvojica hrvatskih hrvača (**Josip Bajer** i **Bela Antal**) nakon pobjeda u Halleinu (kod

Salzburga) zatražili su utočište u Austriji, odnosno na Zapadu. Od slavnih hrvatskih tenisača, **Franjo Punčec** je 1948. ostao u Egiptu i potom otisao u Johannesburg, a 1952. godine **Dragutin Mitić** zatražio je politički azil u Italiji i potom otisao u New York.

Na sličan način su i neki hrvatski umjetnici dolazili na slobodu. Poznat je slučaj studenata koji su dobili dopuštenje za odlazak u Veneciju krajem 1952. godine na veliku izložbu moderne umjetnosti i arhitekture – pod velikim nazorom UDBE, naravno. Šestorica od njih ipak su se uspjela odvojiti od skupine i doći u Rim gdje su dobili utočište. Jedan od njih bio je i **Josip Turkalj**, poznati kipar u Americi koji je, među ostalim, nekoliko godina bio asistent **Ivanu Meštroviću** na sveučilištu Notre Dame.

Ali jedan od najdramatičnijih slučajeva bježanja iz komunističke Jugoslavije bila je otmica zrakoplova koji je letio iz Zagreba u Pulu. Taj je događaj odjeknuo cijelim slobodnim svijetom, ali se u Jugoslaviji nije smjelo saznati o tome. Oni koji su slučajno saznali, morali su šutjeti.

Među putnicima u otetom zrakoplovu bio je i Ivo Andrić

Drama otmice zrakoplova Douglas C-47 (DC-3) na letu Beograd-Zagreb-Rijeka-Pula odigrala se 26. lipnja 1952. godine. U njoj su sudjelovala trojica Zagrepčana: **Vilim Inkret** (vođa, 33 godine), **Josip Terek** (22 godine) i **Bogdan Žigić** (25 godina), koji su poletjeli iz Zagreba navodno u Pulu, ali su prisili pilota da odveze njih i ostale putnike u Italiju. U zrakoplovu bilo je podosta „kaponja“, uključujući **Sinišu Stankovića** i **Ivu Andrića** iz Beograda. Koliko znamo, proslavljeni pisac o tom „doživljaju“ nije nikad ništa zapisao.

Ovdje prenosimo (s nekoliko malih preinaka, ali čuvajući jezik i pravopis izvornika) tekst iz hrvatskoga američkog tjednika *Danica* (br. 4 od 28. I. 1953., br. 5 od 4. II. 1953. te br. 6 od 11. II. 1953.) u kojem je Vilim Inkret, organizator otmice, opisao dramatičan bijeg „posuđenim“ zrakoplovom na slobodu.

AVANTURISTIČKI BIJEG HRV. ZRAKOPLOVACA IZ ZAGREBA

Svakodnevno, po danu i po noći, po kiši i po snijegu, po užburkanom moru, svakodnevno bježe naši ljudi iz komunističkog raja. Vrlo često ovi redovito riskantni podvizi poprimaju karakter vratolomija ravnih onima najuzbudljivijim iz kriminalističkih i ratnih romana. O tim podvizima šuti svjetska štampa bilo iz obzira prema režimu u „Jugoslaviji“, bilo iz neznanja. Ovdje ćemo opisati samo jedan slučaj bijega iz Titoslavije kao jedan znak suočavanja sa stotinama onih, koji sjede danas u hladnim i vlažnim logorima Italije i

Austrije, od koji je veliki broj na bijegu i obolio.

Venezuelski ambasador u Rimu bio je tako susretljiv te nam je stavio na raspolaganje svoj automobil da posjetimo u društvu jednog venezuelanskog novinara izbjeglički logor u Frasketama kraj Rima. Novinar je htio da vidi u svijetu nepoznati i mali ali najkozmopolitski grad na svijetu. Fraskete broje osam stotina izbjeglica, pripadnika 36 raznih nacija. Od dalekih Havajaca preko crnaca svih mogućih nijansa pa do plavokosih N[i]ljemaca i izbjeglica iz komunističkih zemalja.

Automobil guta zavoje i iza jednog takvog ukazuje se u daljini između sklopa brda niz zidanih kuća. Logor čuva talijanska policija; ima dva dijela, jedan slobodan i jedan u kojem su neprovjereni bježunci. Vrlo često bježe i oni koji nemaju razloga bježati, osobito oni iz demokratskih zemalja. Talijanske vlasti su morale poduzeti mjere osiguranja, koje nažalost isto tako pogodačaju i čestite političke izbjeglice, od kojih je najveći broj naših. Hrvati su dostigli broj od dvije stotine. Radi toga je i šef logora jedan Hrvat.

Automobil prolazi u laganom pokretu kroz podignutu rampu, talijanski policijac propisno pozdravlja vidjevši, da ulazi jedan CD u logor, jer ovdje svaki tjedan ulaze po kakva diplomatska kola. Direktor logora nam je naajspremnije izišao u susret te pozvao osobe, koje smo željeли vidjeti da izdišu iz logora, jer je ulaz u logor dozvoljen samo onima, koji imaju specijalnu dozvolu ministarstva iz Rima.

Vratili smo se u malo mjestance Alatri kraj logora. Nas nekoliko sjedimo u maloj gostonici. Pred nama je Vilim Inkret, Žigić i Terek. Ovu smo trojicu upravo htjeli vidjeti i s njima razgovarati.

– No dajte, Inkret, ispričajte nam malo, kako ste uspjeli veliki „Douglas“, u kojem je bilo šest oboružanih osoba, natjerati da se spusti u Italiju umjesto na Rijeci.

Inkret se smije i pokazuje zdrave zube.

– Kaj bum rekel, vrag ti ga zna, bil je čisto zgodno.

Malo po malo dobro crno vino mu razezuje jezik i laganje nam pripovijeda. Evo te uzbudljive pripovijesti: Već mjesecima sam kombinirao kako da pobegnem iz Zagreba u Italiju, kaže Inkret. Kako sam bio zrakoplovac u hrvatskoj vojsci, najsimpatičnija mi je bila ideja bijega u zrakoplovu. Poduzeo sam sve potrebno da doznam važne pojedinosti o zrakoplovima, koji su u putničkom saobraćaju u „Jugoslaviji“. To su većinom dvomotorni „Douglasi“. Nakon višetjednog ispitanja konstatirao sam, da sam ne mogu pobjeći; tu mi trebaju najmanje dvojica ili trojica pomoćnika. Tražio sam na sve strane i konačno našao ljude, koji su se isto tako razumjeli pomalo u zrakoplovne stvari i navigaciju. To su bili Terek i Žigić. Ovaj prvi je već pokušavao pobjeći i bio u zatvoru radi toga. Tereku je također pala na pamet misao da bi zrakoplov bio najzgodniji za bijeg. On je radi toga vršio i „probno letenje“ do Ljubljane te uočio sve pojedinosti u unutarnjem rasporedu zrakoplova.

Glavni i odsudni razgovor između ove trojice mladića vodio se na jednoj širokoj livadi na Mirogoju. Inkret se smije i kaže, da je to moralno biti na livadi, jer su samo tamo bili sigurni, da ih nitko ne sluša o čemu razgovaraju. Najvažnije je bilo nabaviti oružje i municiju, jer bez toga se ne bi moglo prisiliti pilotu da izmjene pravac letenja. Zatim je trebalo da jedan od nas ode na probni let do Rijeke, jer smo odlučili da na toj liniji izvršimo bijeg. Ima mnogo detalja koji se uvijek mijenjaju kao raspored sjedišta, način pretresa putnika, osiguranje vrata na kabini pilota itd. Kocka je pala na mene, kaže Inkret, i nakon par dana sam se spremio na probni let.

Stajao sam na zagrebačkom uzletištu i čekao let. U ruci sam nosio veliku torbu, u kojoj je bio nekakav alat, toliko da izvi-

dim mogućnost nošenja odgovarajuće količine oružja i alata. Pozvali su nas u zrakoplov, ali nitko nije ništa pregledavao. Razgledao sam avion i video da su vrata na kabini od aluminija i da nisu naročito osigurana. Bio sam radostan, jer nam je to bila glavna briga. Istina pojavila se i jedna novotarija. Primijetio sam na Grobničkom Polju (riječko uzletište), da od nas sedam putnika jedan uopće ne izlazi iz zrakoplova, niti ima kakve prtljage osim knjige, koju je čitao. Taj se putnik odmah i vratio nazad u Zagreb s istim avionom. Nije bilo teško dešifrirati ovu okolnost; agent UDB-e je pratilo redovno letove.

U avionu su bila četiri člana posade i konobarica s agentom Udbe. Njih je trebalo držati u šahu, dok na putnike nismo skoro niti računali kao na neku opasnost. Prema podacima, koje sam sakupio, izvršili smo i raspored posla u zrakoplovu. Karte čemo kupovati u razmaku od pola sata, a na uzletištu čemo dolaziti u razmaku od 5 minuta. Ja trebam otkriti i razoružati agenta UDB-e, Terek će stajati kod pilotskih vrata i otključati ih u momentu kad mu to reknem. Žigić je trebao stajati iza svih putnika i držati ih u šahu.

Iz kabine čemo istjerati sve članove posade osim jednog pilota, pa će ja nastaviti s njime vožnju kontrolirajući ga s mojom busolom, koju trebam u tu svrhu ponijeti. Kao zadnji rok bijega određen je 25. lipnja 1952., a kurs leta Bolonja, 247 stupnjeva ili Salzburg 317 stupnjeva.

Za kratko vrijeme uspjeli smo nabaviti oružje. To je bio pravi lov, osobito na metke. Na kraju smo imali dva revolvera snabdjevena municijom i to jedan 7/65 s 8 metaka i jedan 6/35 s 5 metaka. Treći revolver je bio sasvim bez naboja, jer „devetke“ nismo mogli nigdje naći. Međutim, bili smo nepokolebljivi u odluci, bježati pod svaku cijenu i makar pod ovakvim uvjetima. Nitko ne će u onom momentu niti pitati, ima li u revolveru naboja ili ne, a poslije se može oduzeti nekome revolver i bit će sve u redu.

Zaključeno je, da se nikome o ovom ne govori i da se nitko ne smije pozdravljati s poznatima. Kod održavanja „generalne probe“ i rasporeda u avionu pronašli smo, da nam manjka jedna dobra sjekira, kojom treba razvaliti vrata na pilotskoj kabini.

Zadnji dani nam prolaze u nabavci potrebnih dokumenata i spreme, koju mislimo ponijeti sa sobom.

Nenadano izbjiga jedna nepovoljna stvar. U Rijeku je doplovila američka krstarica. Partijaši i ostali komunisti iz Zagreba navalili kao ludi da posjete krstaricu. Sva mjesto u avionu su zauzeta na 25. lipnja. Odgađamo let za jedan dan, ali više ne želimo čekati.

U poslovnicu Aero-Transporta dolazimo po dogovorenom redu: ja u 8 sati, Terek u 8:30 i Žigić u 9 sati. Nalazimo se kasnije na artističkoj pozornici i konstatiramo da smo sva trojica dobili karte za put. Prva etapa je svladana. Mi nismo niznali što nas još sve čeka. Vršimo zadnji dogovor. Odlučili smo, ako nas otkriju i napadnu na uzletištu, pružiti otpor do smrti, makar se o tome i pričalo. Terek još nije nabavio niti jednog naboja za svoj revolver; zadatak će izvršiti s praznim.

Osvanuo je i taj dan za nas sudbonosan dan, 26. lipnja 1952., kaže Inkret. I malo zastaje povukavši dobar gugalj crvenjaka. Dan je osvanuo tmuran i oblačan. Dok sam sjedio u autobusu, koji me je prevozio na Lučko kraj Zagreba, gdje je civilno uzletište, stalno su me kopkale neke zle slutnje. Na uzletištu sam stigao na vrijeme i odlazim u zalogajnicu. Tamo sam već zatekao Tereka, a i Žigić je uskoro stigao. Smještamo se tako kao da se do tada uopće nismo nikad u životu ni vidjeli. Čekanje mi se oteglo kao da je čitava vječnost prošla.

Napokon glas preko zvučnika: „Gospoda putnici iz Beograda i Zagreba za Rijeku i Pulu, neka izvole poći u avion.“

Dolazimo na uzletište u neurednoj gomili. Već vidim dva „Douglasa“ DC3. Oko aviona za Rijeku stajalo je ni više ni manje, nego šest milicionera. Osjećam kako mi nešto strui uz kičmu, nekakav nelagodan osjećaj. Nastojim odmah među putnicima, koji su se smjestili uz naš zrakoplov, otkriti agenta UDB-e. Ukrzo uočavam jednog bez prtljage s knjigom u ruci i prstom među listovima knjige. Bio je srednjega stasa i imao na sebi odijelo od štofa, koje se, inače ne viđa na običnim građanima. Malo mi je lakše, jer već poznam svog neprijatelja. On mene ne će imati priliku upoznati dok mu ne bude krasno.

Međutim, Žigić uzeo na oko, jednog mladog Austrijanca, koji je također putovao bez prtljage misleći, da je agent UDB-e. Kasniji događaji su pokazali, da se nisam prevario, no to je dovelo do tragikomične situacije, jer je Austrijanac umirao od straha, kad mu je Žigić tražio da predala oružje. Da bih umirio savjest, prišao sam Austrijancu i upitao ga na našem jeziku, kako mu izgleda danas vrijeme za let; naravno da mi nije znao ništa odgovoriti, jer me nije razumio.

Milicioneri su se postavili u polukrug i počelo je prozivanje putnika. Prvi su ulazili putnici iz Beograda. Bio sam malo preplašen, jer su ih popriječno gledali, a nas će posebno. Premještam tašnu u lijevu ruku da mi desna bude slobodna i pipam se s lijeve strane prsa, gdje mi je ležao samokres. Ulaze i putnici iz Zagreba, vidim da ne pregledavaju na vratima nikoga. Vraćaju legitimacije. Ulaze i Terek i Žigić, a ja ostajem posljednji napolju. Već vidim kroz vrata, da je avion pun, znači da me ne će ni uzeti. Dakle umjesto predviđenih 7 ili 8 putnika imamo punih 20 mješta. U tom momentu milicioner me poziva u zrakoplov. Prvi pogled u unutrašnjost putničke kabine me je nervirao. Agent je sjedio na jednom koferu. Raspored putnika je sasvim izmijenjen prema našim predviđanjima. Pratilica [stjuardesa] stoji na nogama, a u avionu bruji kao u košnici od glasova. Sva trojica sjedimo u srednjem redu sjedala, nije baš zgodno za naš plan, ali drukčije nije moglo biti. Novo iznenadenje je jedan kapetan, sa značkom prvoborca od 1941. godine. Znači još jedan revolver više protiv nas.

Strojevi počinju zujati. Lijenim trzajem zrakoplov se pokreće, uobičajene stvari: polazak na start, puni gas, hangari, vjetrotakzna kobasica, toranj i već smo u zraku nad krovovima.

Čim smo se digli, već me Žigić traži očima i nijemo pita, hoćeš li na posao. Dajem im znak da se još malo čeka i očima pokazujem na agenta UDB-e, kako bi mogao da ih upozorim na njega.

Čekam dok avion dođe nad Gorski Kotar. Znam, da tamo ne može sletjeti kad hoće, jer teren nije za spuštanje.

Pomaljaju se gorski masivi, momenat je tu. Upravo hoću da upozorim svoje prijatelje da ovu okolnost, kad se pratilica [stjuardesa] poče komešati po putničkoj

Photo added by genealogy friend

Vilim Inkret

BIRTH	1919
DEATH	1979 (aged 59–60) Ontario, Canada
BURIAL	Saint Peter's Roman Catholic Cemetery (Bentinck) Durham, Grey County, Ontario, Canada
PLOT	48
MEMORIAL ID	66533960 · View Source

kabini nudeći piće i novine. Puštam je da svrši svoj posao, a srce mi napregnuto kuca. To su odsudni časovi. Konačno se pratilec vraća na svoje mjesto. Dajem Tereku znak očima, okrećem se Žigiću, ali on se nešto zagledao ispod sebe i uopće me ne gleda. Prolaze sekunde dugačke kao godine, konačno jedan Žigićev pogled i ja vičem: „Dečki, idemo!“

Skočio sam naglo i prislonio samokres na leđa agentu [Udbe]. U isti mah je Žigić smrtno prepao nedužnog Austrijanca, koji je sav bio u neprilici ne znajući o čemu se zapravo radi. Vičem Žigiću: „Pusti toga, taj nije Udbaš, imam ga već.“ On mi brzo prilazi i upire samokres u agenta. Ovaj je iznenaden, baca knjigu i počušava se uhvatiti za nutarnji džep. Udarom ga s cijevi samokresa među pleća i kažem: „Ruke u zrak!“ On je to odmah najspremниje uradio. Jedan potez u lijevi nutarnji džep i u rukama sam imao njegov samokres. Za cijelo ovo vrijeme Terek je stajao s praznim samokresom pred putnicima, koji su držali ruke u zraku. Dodajem odmah agentov samokres Tereku. On ga ljubi i ponovo uperuje na putnike. Primjećujemo, da stranci ne drže ruke u zraku. Ponovo vičemo 'Hände hoch' te ovi konačno razumijevaju o čemu se radi. Prilazim kapetanu sa spomenicom i ovaj se trese od straha. On mi najspremniye daje svoj veliki ruski samokres. Za časak me nešto zazebe oko srca i pomislim, da je znao kako ga Terek može sa svojim samokresom samo poplašiti, mogao nas je kao miševe potući.

S putnicima smo dakle gotovi. Piloti u kabini ne znaju još ništa o događajima u putničkoj kabini. Zrakoplov normalno leti u svom smjeru.

Terek prilazi vratima kabine, kuca i viče: „Otvorite!“ U isti mah čujem kako

zatuli avionska sirena na uzbunu, a zrakoplov se počne brzo spuštaći. Gledam ispod sebe i ne vidim na daleko zgodnog mjeseta za spuštanje. To me umiruje. Ostavljam Žigića, da pazi na putnike pa i ja prilazim vratima pilotske kabine. Vadim sjekiru iz tašne i počnem cijepati vrata. Avion se penje i spušta, ide lijevo i desno. Vidi se, da pilot ne zna što bi uradio. Konačno mala rupa na vratima. Prislanjam pištolje na nju i vičem im ruke u zrak. Kada su digli ruke u zrak, opazim u ruci prvog pilota veliki američki samokres. Vičem ponovo: „Bacaj revolver“. On ga baca na pod gdje već leži radiotelegrafista (od udara sjekire oni su mislili, da smo mi već počeli puçati u vrata). Gledajući kroz rupu na vratima vidim da se vrlo naglo spuštamo. Ne smijem dozvoliti da ateriramo. Zaletim se svom snagom u vrata, ali ova ne popuštaju. Terek viče na radio telegrafistu da otvorи vrata ili će pucati. No ovaj leži kao mrtav na podu i ne odgovara. Terek gubi živce i puca u kabinu. Onemogućavam ga u tome da nekog rani, udarivši ga po ruci i podignuvi cijev u zrak.

Uzimam ponovo sjekiru i udaram bijesno u vrata, ovog puta puno jače, jer je ubrzo nastala velika rupa. Zavukao sam glavu unutra, premda to nije bilo baš najpametnije i opazim da su vrata osigurana s dvije željezne prečke, jedna odozgo i jedna odozdo. Gornju prečku sam vrlo lako skinuo i bacio na pod kabine. Posada nije uopće reagirala, ali donju nisam mogao nikako dohvati. Zrakoplov je već sa svim niskom nad zemljom i ne mogu dugo čekati. Zatrčim se svom snagom, jednom, drugi put i udaram cijelom težinom tijela u vrata. Konačno vrata popuštaju. Za tren oka sam bio u pilotskoj kabini. Dižem samokres s poda i tjeram svu posadu, osim službujućeg pilota, napolje. U tom času je

bilo najvažnije zrakoplov dignuti, jer se je nepažnjom pilota skoro zabušio u gorski masiv. Sjeo sam na mjesto drugog pilota i naredio da prvi pilot dadne puni gas. Objica vučemo ručku kormila na gore. Vrlo brzo smo na 3.500 metara nad zemljom. Pilot je očito preplašen. Pita me, kud želimo. Odgovaram mu „pravac Italija“. Pilot mi je na to odgovorio, da nema dovoljno benzina, pa da o tome nema niti govora, jer ćemo pasti u more.

Odgovaram mu najenergičnije, da mi je vrlo dobro poznato da ima dovoljno benzina, a sve da ga i nema to ne znači ništa, jer ako bude potrebno, past ćemo svi u more, ali nazad ne idemo. Pilot me je pogledao iskosa i upitao: „Izvinite, ali vi sigurno imate još nekakvu vezu na aerodromu u Lučkom. Odakle znate, da smo tenkiali benzin“. Nasmijao sam se na ovu njegovu primjedbu i bilo mi je drago čuti, da imamo dovoljno benzina.

Napolju je padala kiša, velike kaplje su udarale o prozore kabine. Letjeli smo kroz guste oblake. Ne mogu nikako da se orijentiram nad zemljom, jer ništa ne vidim. Odjednom se oblaci malo razbijaju i opazim krvudavu blistavu crtu — nekakva rijeka. Znači, da nismo nad Gorskim Kotarom, već negdje drugdje. Od pilota tražim kartu i kompas. No ovaj uopće ne reagira. Obraćam se Tereku i on mi donosi moju kartu i kompas. Stavljam kartu na koljeno i na nju kompas. Ustanovim, da ne idemo na jugozapad nego na jugoistok. Odmah naređujem pilotu da ispravlja kurs, ali on to neće da uradi. Shvaćam njegovu namjeru. Želi, da napravi polukrug i da nas aterira negdje u „Jugoslaviji“. Uzimam kormilo u ruke i vučem ga snažno na lijevo, dok pilot vuče na desno. Velika metalna ptica pravi nemoguće pokrete, ljudi se s krila na krilo i trese kao šiba na vodi.

Prijeti opasnost da se srušimo. Terek pritrcava i stavljaju pilotu samokres na sljepočnicu. Ovaj smrtno preplašen uzima traženi pravac. Kontroliram pravac, letimo na pravcu 210 stupnjeva. Znači oticićemo mnogo južnije, nego što sam mislio. Ali to nije loše, jer ćemo izbjegći aerodrome u Istri. Nakon prvih 30 minuta leta opazio sam konačno Velebit i more. Velika blistava ploha sjala je mirno ispod nas. Znam, tamo s druge strane je sloboda. Oblaci su se razrijetili i letimo iznad Jadrana. Naredujem pilotu da isključi sirenu. On izvršava zapovijed i konačno prestaje reski zvuk parati naše uši.

U međuvremenu Terek i Žigić umiruju putnike u kabini. Svi već znaju o čemu se radi pa i stranci. Starijim putnicima i ženama dozvoljavamo da spuste ruke, onim sumnjivim naređujemo, da ih metnu na glavu. Još uvijek ima malo rizika, jer nismo prekopalni džepove svim putnicima. U kabini ima i „velike gospode“. S nama putuje, kako naknadno doznajemo ministar Savezne vlade iz Beograda Stanković, književnik i hrvatski odred Ivo Andrić, jedan Židov, član Centralnog komuna. Partije. Ministar Stanković je išao u posjete Titu na otok Brione, ali je nažalost morao prije toga malo držati ruke u zraku. Smijemo se njihovo nemoći i pravimo šale na račun režima. Naređujemo nadglednici [stjuardesi] da podvori putnike pićem, kako bi mogli malo doći k sebi. Žigić daje svima vlastite cigarete, jer ne dozvoljavamo nikome da metne ruke u džep. Ministar Stanković je od straha izvan sebe. On misli, da ćemo ga ubiti.

Bojažljivo pita Žigija: „Pardon, gospodine, na koji kontinent idemo?“ Kad su putnici čuli, da idemo u Italiju, bili su svi zadovoljni. Austrijanac, koji je svojedobno bio u istinskom strahu, žali što nije sa sobom poveo svoju vjerenicu, jednu Zagrebčanku, koju mu Titova vlada ne da izvesti u inozemstvo. Kaže, ovo je bila divna prilika i čestita nam. Mi svi stojimo s po dva samokresa u ruci i izgledamo zbijla impresivno.

U kabini vodim razgovor s pilotom. On se jada, da samo mu upropastili karijeru. Nudi mi, da se vratimo, da će on garantirati za nas, da nam se ništa ne dogodi. Ja mu se smijem i kažem, da je jednostavnije, ako se boji za svoju karijeru, da ostane s nama u Italiji. U razgovoru sam malo odvratio pogled s kompasa. Nakon desetak

Aereo jugoslavo con 23 persone atterra all'aeropporto di Foligno

**Armi alla mano tre passeggeri hanno costretto i piloti
a dirottare da Pola ove l'apparecchio era diretto**

FOLIGNO. 26 giugno parecchio attraversava un fitto banco di nebbia e circa alle 11,30 si trovava su Foligno, dove individuato l'aeroporto veniva effettuato l'atterraggio. A tarda ora si apprende che la Legazione jugoslava ha chiesto al Ministero degli Affari Esteri il « rilascio » dell'aereo atterrato oggi a Foligno. Tale tri-

Gazzetta di Reggio, 27. lipnja 1952. o otmici

minuta konstatiram, da me je pilot opet počeo vraćati nazad. Popravljamo opet pravac. Pilot me moli da dozvolim radiotelegrafisti uhvatiti vezu s kojim aerodromom na talijanskoj obali, jer ne ćemo moći izvršiti spuštanje. Dozvoljavam mu i Terek dovodi radiotelegrafistu, koji se još uvijek nije oporavio od straha. Ovaj punih petnaest minuta pokušava uhvatiti vezu, ali mu ne uspijeva. Konačno otkrivamo, da je Terekov hitac oštetio antenu i da se iz zrakoplova ne može niti davati niti primati vijesti. Tjeram radiotelegrafistu nazad u putničku kabinu.

Točno nakon 1 sat i 45 minuta letenja ugledamo talijansku obalu. Pod nama je krasna dugačka plaža i Italija puna sunca. Dijemo se na 4.500 metara i pozivam prvog pilota u kabinu, jer ovaj ne bi znao izvršiti spuštanje. Čim je ušao prvi pilot, odmah me je molio, da se vratimo natrag, dok je vrijeme, da nam neće ništa biti. Odgovaram mu, da se mane besposlice i da nastoji da se dobro spustimo. Piloti nemaju geografsku kartu Italije. Moja je vrlo malena, da bi se mogli orijentirati, pa letimo na sreću. Ne znamo niti u kojoj smo pokrajini. Prvi pilot kaže, da je najbolje ići uz obalu do Venecije, a on onuda poznaće teren, jer je tamo letio. Okrećemo na sjever. Nakon 15 minuta leta, okrećem kormilo za 90 stupnjeva, jer mi se taj pravac ne svida. Idemo na zapad. Pod nama su uvijek neka brda i konačno ugledam neki grad između njih. Vozimo prema gradu. Nismo zapravo niti stigli do grada, kad opazim veliko bijelo slovo T, kojim je markirana staza nekog aerodroma. Ubroz smo nad njim. Premjeravamo od oka duljinu staze. Pilot kaže, da je duga 800 metara i da se ne može spustiti. Ja tvrdim,

da je duga 1.200 metara i kažem mu, da se „Douglas“ može spustiti na 600 metara.

Pilot baca svoje zadnje adute. Kaže, da ne zna ispustiti kotače iz aviona. Ja se hladno smijem i kažem, onda ćemo atterirati i bez kotača. On mi reče, da ćemo tako razbiti mašinu. Odgovorim, da mi je vrlo malo stalo do mašine i Titovine, pa da ćemo se svi skupa radije razbiti, nego uraditi ono što on predlaže. Pilot slijedi ramenima i jednim pokretom izbací kotače napolje. Putnici se vežu, smanjujemo brzinu i za jedan čas smo na zemlji. Bili smo točno 2 sata i petnaest minuta u zraku. Pilot gasi motore i zapisuje u putnu knjigu vrijeme dolaska, a kao mjesto stavlja opasku „nepoznato“. Sa svih strana k zrakoplovu trče ljudi. Pred svima je jedan mali auto „Topolino“. Na registarskoj tabli vidim oznaku PG, znači da se nalazimo u centru Italije. Žigić naređuje putnicima da se iskrcaju, što ovi odmah čine. Izlazim posljednji iz zrakoplova, kupim svoju kartu, kompas i sve stvari. Jedan skok i nalazio sam se na slobodnoj zemlji. Čudan je to osjećaj, kad čovjek osjeća prvi put pod nogama slobodno tlo. Svi praznimo samokrese i stavljamo ih u džepove. Za nekoliko trenutaka i policija se nalazi na uzletištu. Predajemo im oružje i oni odmah shvaćaju, o čemu se radi. Posada aviona nas mrko promatra. Ulazimo u policijski automobil, koji nas vozi u komeserijat. Nemamo osjećaj da idemo s policijom, svi su prijazni. Oko aviona je za kratko vrijeme bila ogromna masa naroda. Putnici iz „Jugoslavije“ su sjeli pod krila zrakoplova i nisu se htjeli dalje maknuti. Policija je zrakoplov blokirala i onemogućila kontakt s putnicima.

Nakon ispitivanja i predaje oružja vraćamo se s policijskim službenicima na

Airliner Hijacked by Refugees From Yugoslavia Heads Home

By the Associated Press

POLIGNO, Italy, June 27.—A Yugoslav airliner, hijacked and landed here by three young mechanics "seeking freedom," took off early today for home.

The three Yugoslav refugees—who asked political asylum and said they wanted to go to the United States—remained here and were questioned by police.

The other 19 passengers and five crewmen who made the unexpected visit to Italy left with the plane. All said they wished to return to their Communist-ruled homeland.

Pola, south of Trieste in Yugoslavia. They drew pistols and Inkret took over the plane's controls while the other two forced the passengers to hold their hands over their heads and guarded the radio operator to prevent transmissions.

Inkret said he planned to land at Bologna but overshot it. Practically out of gas, he had to bring the plane down here near Perugia, in Central Italy. They landed on an old airfield now planted in grain.

They said they planned their escape for three months because "things are bad" in Yugoslavia.

The Evening Star – Washington DC, 27. lipnja 1952.

uzletište. Policija vraća pilotu njegov samokres, ali on odbija da ga primi. Kaže, da nije njegov, jer ga je bilo stid priznati, da u „Jugoslaviji“ nose i civilni piloti oružje. Na kraju ga ipak uzima, kad mu redarstvenici objašnjavaju, da njima to ništa ne smeta, što on nosi sa sobom samokres. Također vraćaju i oficiru njegov. Član centralnog komiteta ide na telefon i traži jugoslavensku ambasadu u Rimu. Zove na telefon nekoga i kaže: „Druže Pero, evo neki banditi su nas prisilili, da se spustimo u Italiju. Dodite odmah ovamo i donesite benzina za povratak“. Ovi iz ambasade su zaista i stigli nakon nekoliko sati s autom. Putnici su morali jesti i noćiti u jednom specijalno određenom hotelu. Ambasada je plaćala sve, samo da ne bi netko još ostao. Međutim kandidata je bilo dosta, koji se ne bi vratili, da je bila s njima i njihova obitelj.

Nakon nekoliko vremena saopćava nam komesar, da ovi iz ambasade žele razgovarati s nama, pa ako hoćemo, on će to omogućiti. Odgovaramo mu, da nemamo više ništa s njima razgovarati.

U toku popodneva dolaze novinari i filmske kamere. Snimaju nas za filmske novosti, odlaze i snimaju i posadu, putnike i avion. Novinari su nas slikali oko dvije stotine puta u svim mogućim pozicijama. Morali smo davati i izjave. Bili smo tih dana senzacija tog malog mjesta.

vata su prisilila šest naoružanih ljudi, da se prisilno spuste u Italiju, kako bi mogli izbjegići iz komunističkih užasa“. U kinu je nastao prigušeni tajac. Talijan, koji je sjeđio do mene, samo je nešto promrmljaо kroz zube, pogledao me i rekao: „Jeste li vidjeli te vražje Hrvate“. Srce mi je bilo puno ponosa, htio sam mu reći da sam i ja Hrvat i da sam sretan zbog toga. Ne manju radost sam osjećao tih dana, kad su u najvećim ilustracijama osvanuli veliki članci s fotografijama bjegunaca. Čak su i talijanski listovi pokazali záčudujuću objektivnost, ne nazivajući ih po svojim navikama „Jugoslaveni“ nego Hrvati. Bili su to dani, kad je ime „profugi“ nešto značilo u novinama. Danas su ta trojica mladića tri broja logorskih matrikula, bez materijalne pomoći bilo s koje strane kao i sva ostala brojna hrvatska braća u logoru. Kad ih se netko od rijetkih Hrvata iz Rima sjeti kakvim prilogom ili pozove na času vina, pokazuju djetinju radost. Trpe posljedice zatvorenih vrata za emigraciju kao i svи ostali.

Već je bila noć, kad je naš „Fiat 1400“ plovio asfaltom Italije prema Vječnom Gradu. Šutjeli smo i svaki se je zavezao u svoje misli. Onda je Venezuelanac prekinuo šutnju i rekao samo: „Nevjerojatno“!

Prof. Miroslav Varoš

Dvije napomene

Prvo, prof. Miroslav Varoš bio je djelatan u emigrantskim krugovima od svog dolaska u Italiju 1952. godine, posebice u Hrvatskome narodnom odboru. Javljaо se dopisima u nekoliko emigrantskih glasila tijekom 1950-tih i 1960-tih. Ali početkom 1970-ih otkrilo se da je agent UDB-e i on se naglo vratio svojim gospodarima u Jugoslaviju.

Dруго, pretražujući Internet pronašli smo sliku nadgrobnog spomenika Vilima Inkreta. Po svemu sudeći ovo bi mogao biti organizator bijega zrakoplovom iz Zagreba 1952. O Josipu Tereku nismo mogli pronaći nikakvih dodatnih podataka. O Bogdanu Žigiću postoji članak iz 2003. godine, odnosno razgovor s njime, na jednome srpskom portalu u kojem on ističe navodno svoju hrabrost i ulogu tijekom otmice zrakoplova zaboravljući da je Inkret pred njim i Terekom detaljno opisao njihov bijeg na slobodu i da je to bilo objelodanjeno nekoliko mjeseci nakon njihova leta na slobodu.

MOJ PUT OD FOLKLORNOGA VJERNIKA DO KRISTOVA SLJEDBENIKA

(U Gospicu, u noći 27. svibnja 2020. Bogu ispovjedio i zapisao)

Odrastanje

Prvna moja saznanja o našoj kršćanskoj, katoličkoj vjeri sežu u doba mojega ranoga djetinjstva. Zamijetio sam da su dani u doba Božića i Uskrsa posebni, tajanstveni dani kad se u kući šaputalo, susjedi su razdragani posjećivali jedni druge, po podu kuhinje bila je razastrta slama, kitio se bor, nisu obavljeni uobičajeni kućni poslovi i jela su se do sítosti ukusna jela. Takvih jela i u toj količini, u onome poslijeratnom razdoblju gladi, nije bilo u ostalim danima kroz godinu. Roditelji su mi govorili o Bogu, Isusu, Mariji, majci Isusovoj i o anđelima. Svi su oni sveti, bdiju nad nama s neba, vide sve, pa i ono što sam pogriješio a skrivam od roditelja, što je grijeh zbog kojega će me Bog kazniti. Nisam ništa shvaćao samo sam sa strahopoštovanjem to prihvaćao.

U dječačkom dobu, Boga, Isusa, Mariju, majku Božju i anđele doživljavao sam dobrim svetcima, koji bdiju nad nama i čuvaju nas od grijeha, a grijeh je sve ono što ne bi željeli da drugi čine nama. Vrag i crni anđeli su zločesti i navode nas na grijeh. Zapazio sam da su katolici Hrvati a pravoslavci Vlasi, koji su zločesti, vražji, gotovo svim našim susjedima nekoga su iz obitelji ubili, prognali ili su zbog njihovih lažnih optužba osuđeni na tešku robiju, pa tako i moj tata.

U mladenačkoj dobi vjera nas je okupljala, nas Hrvate oko katoličke, a Vlahe oko njihove pravoslavne vjere. Mi okupljeni oko katoličke vjere promicali smo preko vjere svoje hrvatstvo, što smo posebno isticali u doba Božića i Uskrsa, velikih crkvenih blagdana. Bilo je to doba mojega folklornoga vjerovanja, a istinski

Piše:

Ivan VUKIĆ

vjernik katolik postao sam u prvim mjesecima mojega robijanja u Staroj Gradiški i takav ću ostati do kraja života.

Preobražaj u Staroj Gradiški

U Titovoј Jugoslaviji, „zemlji cvijeća, slege, bratstva i jedinstva bratskih naroda“, u kojoj su Srbi, „starija braća“, ponedrekom uvjeravali ostalu „braću“ iz neprirodne, nasiljem stvorene jugoslavenske obitelji da su svi braća, da smo svi etnički Srbi, samo što još toga nismo svjesni.

U toj Titovoј „zemlji cvijeća, slege, bratstva i jedinstva bratskih naroda“ zbog nasilja, zabrane mišljenja i govora kao „narodni neprijatelj“ osuđen sam na osam godina strogoga zatvora, pravomoćnom presudom na šest godina. Doveden sam na „preodgoj“ u kaznioniku Stara Gradiška u kojoj su bili zatvoreni kriminalci višestruki povratnici, monstruoze ubojice, seksualni manijaci, umobolnici opasni po sredinu u kojoj žive i politički uznici.

Od uhićenja, suđenja, ulazne karantene i dolaska na IV. odjel na kojem ću robijati, bio sam u nekom čudnom polusvjесnom stanju.

Na IV. odjelu, u zatvorskoj sobi debelih pljesnivih zidova, pretrpanoj zatvorenici ma, zatvorenoj teškim sobnim vratima, s prozorom bez stakala s ugrađenom željeznom rešetkom, bio sam zasuđen tijelom ali ne i duhom.

U dugim zatvorskim noćima u mislima sam pretresao svaki trenutak proživljenoga dana, prisjećajući se što sam izgovorio i pred kime, u strahu da me je netko cinkao stražaru. U grču sam osluškivao, hoću li na hodniku čuti stražarske korake, zveket svežnja ključeva, otključavanje

Ivan Vukić

zasuna na vratima moje zatvorske sobe i poziv stražara da pođem s njim u samicu na „preodgoj“ u trajanju od tjedan dana, mjesec ili više mjeseci.

Dok se tijelo grčilo zbog neizvjesnosti i gušilo u smradu neopranih tjelesa, Spasitelj je bio uza me. U duhu sam bio sjedinjen s Njim. Proživljavao sam Njegovu muku kad je spoznao da će biti razapet, Njegove suze, smrtni znoj koji ga je oblijevao, krv na tijelu i rane na rukama i nogama Njegovim. U Njegovoj muci kad je vatio da ga mimoide ta gorka čaša, spoznao sam svoju muku, a u njegovu križu svoj križ.

Slika gospičkih krovova iz Ličkih novina

U mislima sam prelistavao događaje iz svoga života, sramio sam se sam pred sobom zbog svojih malih grijeha: laži, nevjere, neispunjene obećanja, lakovjernosti i glumatanja. Shvatio sam smisao Isusovih riječi, rečenih Njegovim učenicima, a preko njih nama vjernicima: „Ako, dakle, tko hoće ići za mnom, neka se odreče samog sebe, neka uzme svoj križ i neka me slijedi! Tko hoće sačuvati svoj život, izgubit će ga...“

Skršeno sam molio Boga da mi oprosti grijehu, a ja sam iskreno oprostio svima koji su prema meni bili nepravedni. Svakodnevne molitve u zatvorskim probdjevenim noćima svih dana, mjeseci i godina, unijele su mir u meni, osjećao sam se neopterećen počinjenim grijesima i učvršćen u vjeri da su moje molitve uslišane.

Tjelesno sam bio zasuđen a duh mi je bio slobodan, lebdo je slobodno po dragim mi gospičkim prostranstvima i bio uz voljene i drage osobe. U snu i javi doživljavao sam žitna polja na kojima se zrelo zlaćano klasje povijalo pod vjetrom kao valovi na moru. Pričinjalo mi se da čujem šum tog vjetra i osjećam miris zemlje i zreloga žita. Zašto? Vjerojatno je glad bila poticaj tome prividenu.

Okružen izopačenim prijestupnicima svih razina, dnom ljudske vrste, spas sam našao u osamljenju, pri čemu mi je savjetima pomogao Ivan Maras, zasuđjeni priпадnik Hrvatskih oružanih snaga.

U molitvi sam se u duhu zdržao s Isusom, nisam doživio susret s Njim, nisam Ga video, ali sam osjećao Njegovu prisutnost. Samo zahvaljujući Njemu mimošire su me brojne opasnosti i ostao sam neporušena razuma. Predao sam se Njemu, a kada jednom postaneš Isusov, ostaješ s Njim u neraskidivoj duhovnoj svezi; od folklornog vjernika postao sam Kristov sljedbenik. Vjera me oslobođila straha i glumatanja, spoznao sam da je moje samoljubivo *ja* isprazno, besadržljivo i nemoćno bez Njega, svemoćnoga Stvoritelja.

Po pravilima naše Katoličke crkve, u stalnome sam grijehu, jer se u svemu ne pridržavam crkvenih propisa, posebno se ne mogu opušteno predati molitvi u crkvi pri služenju svete mise, kao kad se sam molim u osami, u tišini. Možda su razlog tome moje dugogodišnje usamljeničke noćne robijaške molitve.

Svi mi ljudi, djeca smo Evina, od koje baštimo urođeni nagon i poriv za samo-

isticanjem i samodopadnosti, zbog kojega su Adam i Eva spoznali svoju tjelesnu i duhovnu golotinju, što je u Bibliji opisano kao izgon iz raja. Netko više, netko manje obuzdava taj poriv, ali je u svima nama prepoznatljiv, ističemo svoje samodopadno *ja*, u svojoj sebičnosti potiskujemo Njega, jedinoga Gospodina i Stvoritelja našega.

U Titovoj Jugoslaviji moje ime uresili su ukrasnim nazivima, koji me i sada krase, zbog kojih su osobe bliske meni izvrgnute neugodnostima, a trpe i štetu. To ne želim nikome pa sam se osamio (izolirao), a sa mnom i moja žena. Sa sobom nosim gnjev zbog nakupljene naslage laži, obmane i nevjere, to je jedino što ne mogu nadvladati i čega se ne mogu osloboditi.

Zbog mojega vjerskog i svjetonazorskoga uvjerenja neki me doživljavaju osobnjakom, čudakom, naivcem i dobrom budalom pogodnom za iskoristištanje. Da moj Gospodin to nije doživio, a doživjava i sada, ozbiljno bih se zapitao, je li sa mnom sve u redu.

U redu je sa mnom, pokušavam slijediti Njega koji je rekao: „Ja sam Put, Istina i Život“.

NA PREORANOME MIROGOJSKOM GROBLJU

Na zagrebačkome je Mirogoju 10. prosinca 2020., na Međunarodni dan ljudskih prava, pomoći biskup zagrebački mons. Ivan Šaško predvodio molitvu za katoličke vjernike nad grobovima hrvatskih vojnika koji su poginuli u doba Nezavisne Države Hrvatske. Molitvu za poginule muslimane predvodio je zamjenik glavnoga zagrebačkog imama Mersad Krešić.

U kratkome, ali sadržajnom govoru, koji je u cijelosti dostupan na adresi: <https://ika.hkm.hr/novosti/biskup-ivan-sasko-na-mirogoju-sve-dok-ne-oznace-grobovi-i-imena-pokopanih-nase-društvo-ne-priznaje-postojanje-ovih-ljudi/>, biskup Šaško je istaknuo:

„Sve dok ovdje ne budu primjereno uređeni grobovi, znat ćemo da strojevi koji su izorali ove grobove još nisu ugašeni; dovoljno su bučni da ih čujemo i sedamdeset pet godina nakon ljeta 1945. Ona duhovna bijeda koja im je služila kao gorivo, preživjela je, a postoji bojazan da je i ojačala. Politički sustav, kakav je bio komunistički, koji je imao

takov odnos prema mrtvima baš ni po čemu i ni u čemu svoju baštinu ne bi smio moći prenijeti u današnju Hrvatsku koja želi biti slobodna i oslonjena na istinske vrijednote. Ali, zna li se istina o ovome polju, zna li se uopće dovoljno za ovo polje

u našoj domovini? Zašto bi to bilo važno? Zato što se na ovome polju vidi odraz cijelog društva i naše najbliže povijesti. Kao što se postupalo ovdje, taj se model ponavlja i prije tridesetak godina – brišanje s lica zemlje.“ (A. S.)

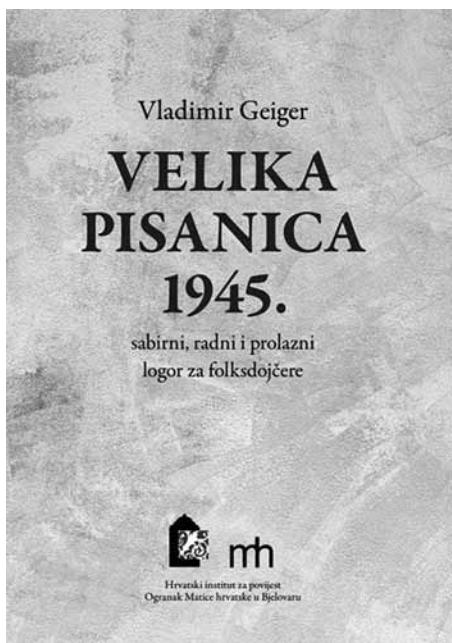

KNJIGA O LOGORU U VELIKOJ PISANICI

(Vladimir Geiger, *Velika Pisanica 1945. : sabirni, radni i prolazni logor za folksdojčere*,

Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Ogranak Matice hrvatske u Bjelovaru, 2020., 259 str., ilustr.)

Njemačko stanovništvo u Jugoslaviji koje nije izbjeglo potkraj Drugoga svjetskog rata, bilo je tijekom i neposredno nakon ratnih djelovanja prepušteno samovolji pobjednika. Ratni zločini koje je dio jugoslavenskih, i hrvatskih, folksdojčera počinio te njihovo neloyalno držanje tijekom okupacije, poslijeratnim jugoslavenskim komunističkim vlastima poslužili su i kao razlog

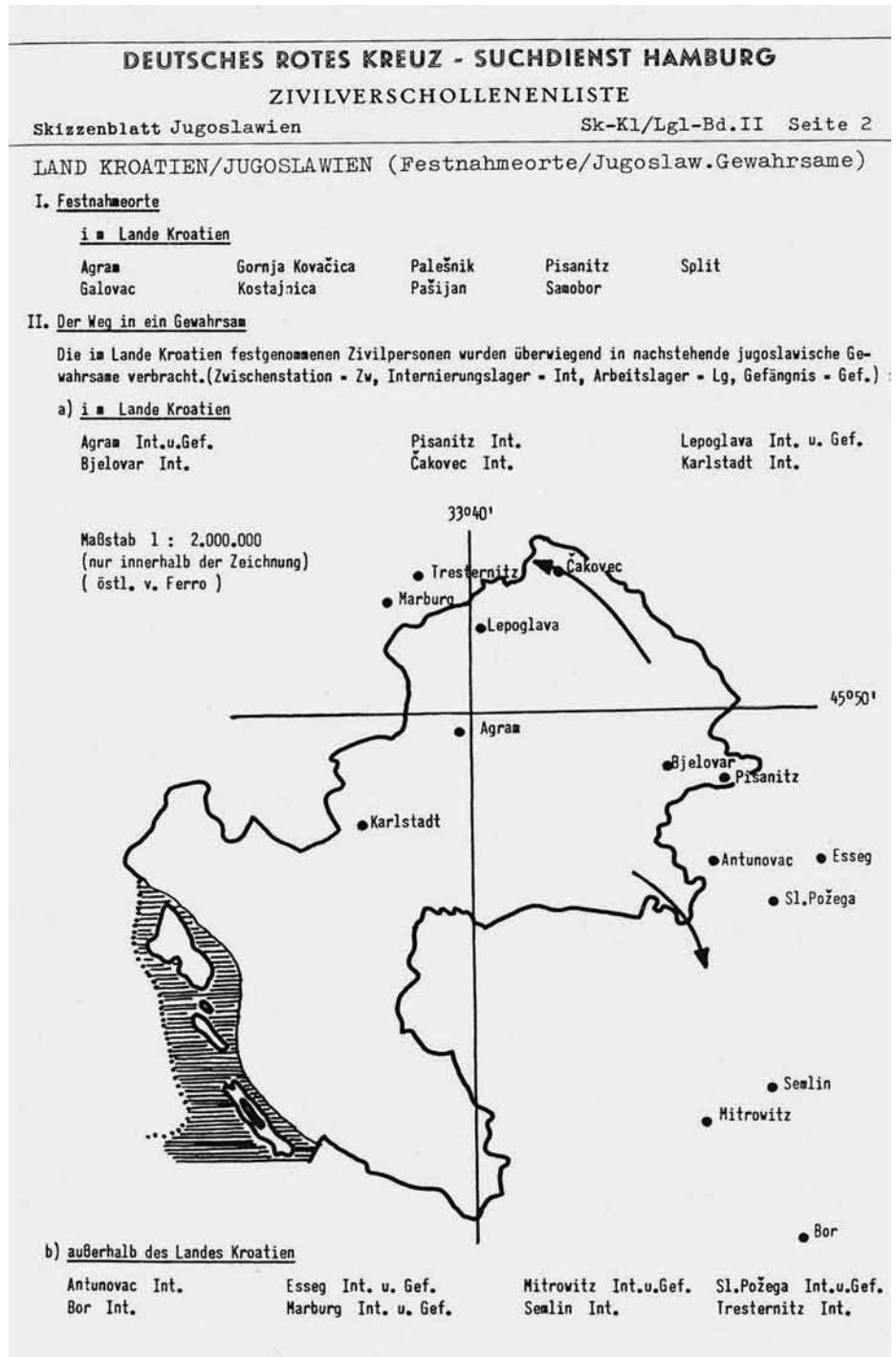
i kao opravdanje za neljudsko postupanje s njemačkom manjinom potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata.

Komunistička vlast u Jugoslaviji je u poraću pripadnicima njemačke manjine oduzela sva nacionalna i građanska prava. Žrtve kolektivne odmazde, oduzimanja imovine i protjerivanja (repatrijacije), nisu bili oni folksdojčeri koji su mogli dokazati svoje sudjelovanje u partizanskom pokretu ili njegovo aktivno potpomaganje, te osobe iz mješovitih brakova, ako njihovo držanje za vrijeme rata nije procijenjeno kao neprijateljsko, ali ne uvijek.

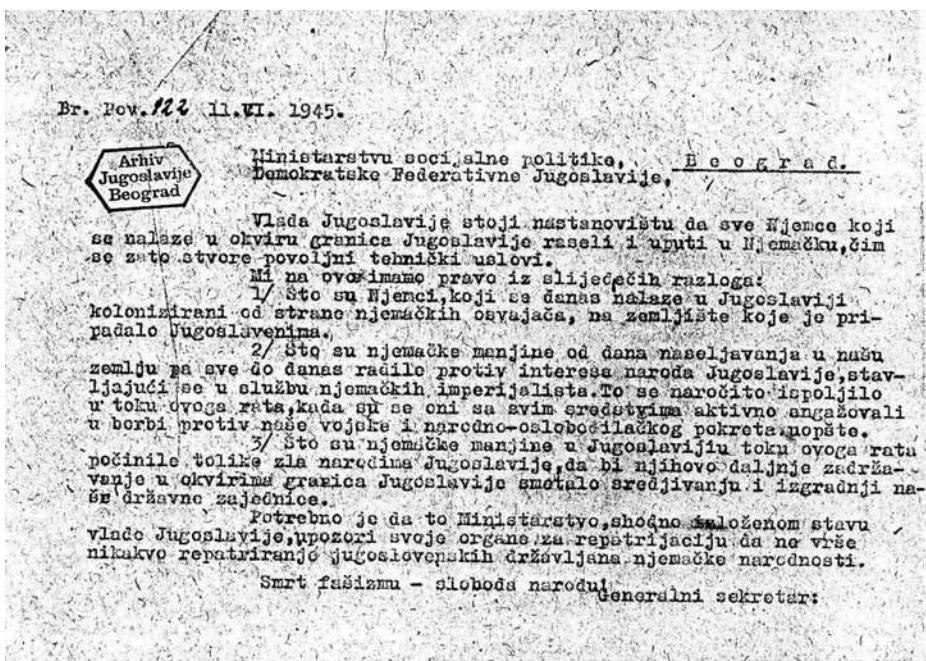
Preostale folksdojčere u Jugoslaviji komunističke vlasti su kanile protjerati iz zemlje, te su ih internirali u sabirne logore. Kako je protjerivanje folksdojčera iz Jugoslavije zbog zatvaranja granice pre-

ma Austriji, Italiji i Mađarskoj od strane savezničkih okupacijskih vlasti sredinom srpnja 1945. godine to onemogućilo, za većinu jugoslavenskih Nijemaca slijede

logori i prisilni rad. U logore su upućivane cjelokupne folksdojčerske obitelji, uključujući starije osobe, žene s djecom, bez obzira na dob. Prema utemeljenim po-

*Deutsches Rotes Kreuz. Suchdienst. Zivilverschollenenliste.
Skizzenblätter mit Angabe der Festnahmorte und Gewahrsame sowie mit
geographischer Darstellung der Lager nach Heimatkreisen alphabetisch
geordnet. II Jugoslawien Sk-Kl/Lgl, Hamburg, 1962./1963.*

Predsedništvo Ministarskoga savjeta DF Jugoslavije u Beogradu izvjestilo je 11. lipnja 1945.: „Vlada Jugoslavije stoji na stanovištu da sve Njemce koji se nalaze u okviru granica Jugoslavije raseli i uputi u Njemačku, čim se zato stvore povoljni tehnički uslovi.“ (Arhiv Jugoslavije, Beograd, 50 – Vlada Federativne Narodne Republike Jugoslavije – Predsedništvo, fasc. 35, spis 73 – [Predsedništvo Ministarskog saveta DF Jugoslavije, Beograd], Br. Pov. 122 11.VI. 1945.

Ministarstvu socijalne politike Demokratske Federativne Jugoslavije, Beograd)

kazateljima od potkraj 1944. do početka 1948. godine u logore je od oko 195.000 u Jugoslaviji preostalih folksdjočera internirano oko 170.000 osoba, a od toga ih je u logorima i na prisilnom radu četvrtina njih izgubiila život. Najmanje oko 10.000, a moguće je i većina od 20.000 u zavičaju preostalih hrvatskih folksdjočera ostalo je, nakon zatvaranja austrijske granice i prestanka primanja prognanika iz Jugoslavije u ljetu 1945. godine, internirano u logore u kojima je najmanje nekoliko tisuća izgubilo život.

Najveći logori za pripadnike njemačke manjine na području Hrvatske bili su tijekom 1945./1946. godine Josipovac kod Osijeka, Valpovo, Velika Pisanica kod Bjelovara, Krndija kod Đakova, Šipovac kod Našica, Pusta Podunavlje u Baranji i Tenja/Tenjska Mitnica kod Osijeka. U svibnju 1945. godine u Josipovcu kod Osijeka i Valpovu osnovani su prvi veliki privremeni sabirni centri/logori za slavonske, srijemske, baranjske i bosansko-po-savske Nijemce.

Prve skupine hrvatskih folksdjočera internirane su najprije u Josipovcu kod Osijeka. Tijekom svibnja 1945. godine u lo-

gor Josipovac internirano je više od 3.000 osoba, uglavnom starijih osoba, žena i djece. Logoraši su svakog dana upućivani na rad u poljoprivredi. Transporti sa folk-sdjočerima iz logora Josipovac i Valpovo, a i drugih logora, upućivani su od početka

srpnja 1945. godine prema Austriji. U pre-punim stočnim vagonima, bez dovoljno hrane i vode, iscrpljena većina poboljjeva, a neki višednevno putovanje nisu preživje-li. Iz logora Josipovac 8. srpnja 1945. upu-ćen je željeznički transport s oko 3.000 logoraša, od kojih nitko nije znao odredište. Nakon dugoga iscrpljujućeg puta, logoraši su dva dana bili zatvoreni u stočnim va-gonima u Leibnitzu u Austriji, a zatim ih je oružana pratnja istjerala i ostavila. Dva dana kasnije, 10. srpnja 1945., logor Josipovac je raspušten, a manji broj logoraša koji je preostao, prebačen je u obližnji logor Valpovo. Nakon izgona u Austriju folksdjočera iz logora Josipovac počet-kom srpnja 1945., stočnim vagonima, 22. srpnja 1945. iz logora Valpova upućeno je još 1.800 osoba. Međutim, kako su bri-tanske okupacijske vlasti u Austriji odbile prihvati ih, transport se morao vratiti s jugoslavensko-austrijske granice, a nakon nekoliko dana besciljnog kretanja, završio je u logoru Velika Pisanica kod Bjelovara. Isto se tijekom srpnja 1945. godine dogo-dilo i s još dva transporta folksdjočera koji su bili upućeni prema jugoslavensko-aus-trijskoj granici.

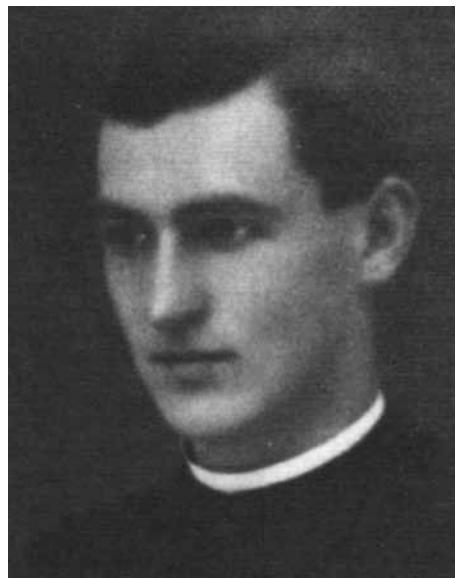
U Velikoj Pisanici je prema svim poka-zateljima u ljetu 1944. godine osnovan logor za zarobljene neprijateljske vojnike i „neprijatelje naroda“ (uglavnom Mađare, folksdjočere i Hrvate pristaše Nezavisne

Kuća u Velikoj Pisanici na spoju današnje Logorske ulice i Ulice hrvatskih mučenika, u kojoj se nalazila Uprava logora (foto: Josip Vusić)

Ulica od bivše željezničke stanice u Velikoj Pisanici do Ulice hrvatskih mučenika danas nosi ime Logorska ulica (foto: Nikica Barić)

Daljski župnik vlč. Peter Fischer
(Čalma, 1912. – Linz, 2007.)

Velika Pisanica. Spomen-obilježje (spomenik) na logor 1945.–1946. godine, otkriveno 16. studenog 1996. (foto: Zdenko Radelić)

Države Hrvatske), u razdoblju partizanske vlasti u selu od lipnja do prosinca 1944. godine, a u neposrednom poraću kratko-trajno i logor za ratne zarobljenike (njemačke i hrvatske vojнике). U logor su u poraću dovedeni i politički osuđenici (kažnjenci), te Nijemci (folksdojčeri) i Mađari ponajprije iz bjelovarskog kraja, ali i šireg područja sjeverozapadne Hrvatske. U logor Velika Pisanica internirani su i domaći Nijemci, pretežito starije osobe, žene i djeca, koji su ostali u zavičaju, i koji su zatim trebali biti protjerani.

Tijekom srpnja 1945. godine u Veliku Pisanicu je u željezničkim transportima, stočnim vagonima, iz Slovenije preko Varaždina, Zagreba i Bjelovara dopremljeno nekoliko tisuća slavonskih, srijemskih, baranjskih, bačkih i bosansko-posavskih folksdojčera. Smješteni su u Velikoj Pisanici na otvorenome, pod vedrim nebom, jer je nekoliko postojećih nastambi već bilo popunjeno. Prema različitim navodima i procjenama, ukupni broj vraćenih folksdojčera, i upućenih u Veliku Pisanicu, iznosio je najmanje oko 3.500 do 4.000, a prema nekim navodima i procjenama oko 5.000 do 6.000 osoba, pretežno starijih osoba, žena i djece. Smješteni su na bivšem sjajmištu, izloženi kiši i lošem vremenu.

Zbog loše i nedostatne prehrane, a i iscrpljenosti, pojave zaraznih bolesti ubrzo počinju umirati starije osobe i djeca. Po logoraše su dolazili seljaci iz okolnih sela i koristili ih kao radnu snagu za razne poljoprivredne poslove. To je privremeno

pomoglo logorašima, posebice u prehrani i odjeći. Također i u Velikoj Pisanici mještani su, prema sjećanjima logoraša, uglavnom iskazivali razumijevanje i pomagali im u hrani i odjeći. Nakon uglavnog kraćeg zadržavanja folksdojčera u logoru Velika Pisanica, ili na radu izvan logora, većina ih je otpremljena iz Velike Pisanice početkom kolovoza i početkom rujna 1945. godine, te upućena željezničkim transportima, stičnim vagonima, prema logorima za folksdojčere na istoku Hrvatske, u Slavoniju, u logor Valpovo i novoosnovani logor Krndija, što je znacilo i nastavak stradanja onih koji su bili u tim transportima.

Uvjeti boravka u logorima, posebice higijenski uvjeti i prehrana, bili su više nego oskudni i

Kotarski N.O. Podr. S'atina
Upravni odje
Broj 8954 /45
Dana 9. avgusta '945 godine

Predmet: Han Josip iz Macuta
prepraćenje.

Sekciji kažnjeničkog logora

Velika Pisanica

U predmetu navedeni Han Josip rodjen '923 godine iz Macuta općina Voćin, kotar Podr. S'atina je bio u SS. trupama i kao takovi ranjen u Budimpešti od strane Crvene Armije, te otpremjen u Berlin, a od tamo se je povratio svojoj kući.

Pošto je imenovan pripadnik njemacke skupine i kao vojnik služio u Njemačkoj vojsci to se upućuje tome logoru, da se ga kao takovog otpremi u Njemačku.

Smrt Fašizmu - Sloboda Narodu.

Predsednik:
F. Špoljarić

Pročelnik:
B. Pešić

Državni arhiv u Virovitici, 0080 – Narodni odbor kotara Podravska Slatina – Slatina ([1944.] 1945.-1955.) – Kotarski N.O. Podravskoj Slatini Upravni odjel, Broj 8954/45, Dana 9. avgusta [1] 1945. godine, Predmet: Han Josip iz Macuta prepraćenje, Sekciji kažnjeničkog logora Velika Pisanica.

Politički zatvorenik, god. VI, br. 57, Zagreb, 1996., str. 49

U Velikoj Pisanici otkriveno je 16. studenog 1996. spomen-obilježe (spomenik) na logor 1945.-1946. godine. Svečanosti su nazočili predsjednik Sabora Republike Hrvatske akademik Vlatko Pavletić, župan bjelovarsko-bilogorski Željko Ledinski s dožupanima, gradonačelnik grada Bjelovara Josip Kurta, predsjednik Kluba nacionalnih manjina u Hrvatskoj državnom saboru, Siniša Njegovan Starek, predsjednica HDPZ-a Kaja Pereković, saborski zastupnici te veliki broj mještana Velike Pisanice i okolnih naselja.

nedostatni. Mnogi poboljevaju i umiru. Posebice od jeseni/zime 1945. godine, u logorima haraju epidemije tifusa pjegavca i poprimaju zastrašujuće razmjere. Na tešku sudbinu logoraša utjecali su, osim ne-povoljnih uvjeta smještaja, izrazito slaba prehrana, nedovoljna higijena, pomanjkanja lijekova i liječničke pomoći, razne bolesti, te naporni fizički radovi na koje zatočenici nisu bili navikli, a mnogobrojni nisu bili ni sposobni.

Kad je potkraj ožujka/početkom travnja 1946. godine nakon poduzetih mjera tifus pjegavac u logorima uklonjen, prilike su se koliko-toliko normalizirale, ali je boravak u logorima i dalje bio jedva podnošljiv. Položaj Njemica, posebice majki s djecom, bio je u logorima izrazito težak. Ubijanja i smaknuća folksdojčera u logorima u Hrvatskoj, osim manjeg broja slučajeva, koji su nedvojbeni, nije bilo, ali su učestali bili slučajevi zlostavljanja. U logorima se umiralo uglavnom od bolesti, posebice di-zenterije i tifusa pjegavca, stračke slabosti, premorenosti, zime i gladi.

Najveći i najdugotrajniji logori za folksdojčere u Hrvatskoj, Valpovo i Krndija, raspušteni su u svibnju 1946. godine. Folksdojčeri koji nisu pušteni na slobodu, prebačeni su do potkraj svibnja 1946. godine u druge logore za folksdojčere u Hrvatskoj i Vojvodini (Podunavlje u Baranji, Tenja/Tenjska Mitnica kod Osijeka, Gakovo u Bačkoj i Knićanin/Rudolfsgnad u Banatu). U Hrvatskoj je zadnji logor za folksdojčere Tenja/Tenjska Mitnica ukinut početkom 1947., a posljednji logor za folksdojčere u Jugoslaviji, Gakovo i Knićanin/Rudolfsgnad, ukinuti su početkom 1948. godine. Do tada su mnogobrojni internirani folksdojčeri, pretežito starije osobe, žene i djeca u logorima izgubili život. Naime, komunističke vlasti u poslijeratnoj Jugoslaviji nisu, što se folksdojčera tiče, pravile dobne i spolne razlike. Položaj i sudbina folksdojčera u pojedinačnim slučajevima ovisio je od starosti, snage, zdravlja, dobre ili zle volje onih koji su nad njima imali vlast i odlučivali o njihovoj sudbini.

Procjenjuje se da je broj folksdojčera žrtava logora Velika Pisanica više od 100 osoba. Do sada je na temelju različitih izvora poimenično utvrđeno 27 žrtava, pretežito starijih osoba i djece koji su iznemogli i bolesni umrli u logoru Vel-

 BISKUPSKI ORDINARIAT DJAKOVO Broj 1079/1945 Kod odgovara ministarstvo unutarnjih poslova broj Predmet: Petar Fišer, župnik u Dalju deportiranje.	Djakovo, 28. srpnja 1945. <i>Djeplostak,</i> MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA Federativne države Hrvatske odjeljenje : Zemaljska komisija za repatriaciju Nijemaca ZAGREB
<p>Posljednjih dana vrši se u Slavoniji na teritoriju Federalne Države Hrvatske skupljanje i deportiranje žitelja sa njemačkim imenima odnosno prezimima.</p> <p>Ovom prilikom odveden je sa svoje župe u Dalju rimokat. župnik Petar Fišer radi toga, što nosi njemačko prezime. Petar Fišer rođen je u Kukujevcima u Slavoniji, državljanin je ove države. Polazio je hrvatsku pučku školu u rodnom mjestu, hrvatsku gimnaziju u Vinkovcima, te hrvatsku bogosloviju u Djakovu. Nakon što je zaređen za svećenika služio je na vlastitu svoju želju samo na hrvatskim mjestima i to u Černi i Županju kao kapelan, a kao župnik na župi Šurčin i u posljednje vrijeme u Dalju. Na svim službovinama ostao je u najboljoj uspomeni kako kod Hrvata tako i kod Srba.</p> <p>Posebno valja istaknuti, da nikada nije prianjao uz kulturni ili politički pokret njemačkih manjina, što više on je to odsudjivao, a to je posebno dokazao time, što nije bio član njemačkih društava, a pogotovo time, što se nije upisao u njemački kulturnibund iako se stalno na njega pravio pritisak. Nepobitno je dokazano, da je gdjegod je mogao zaštitivao za vrijeme okupacije okupatora jednako Hrvate i srbe od progona državnih i vojničkih vlasti i baš zato stekao privrženost Hrvata i Srba u samom Dalju.</p> <p>Odmah nakon što je župnik Fišer 6.VII.o.g. odveden iz Dalja u Osijek, a iz Osijeka u logor u Valpovo, podnijeli su žitelji mesta Dalj opširnu predstavku potpisano po Hrvatima i Srbima Upravnom odjelu Oblasnog NOO za Slavoniju u Osijeku i zamolili su, da se župnik Petar Fišer pusti na slobodu i vrati u Dalj.</p> <p>Ovu predstavku potpisao je i potpisani djakovački biskup, koji je i lično interverirao, no kako doznaojem, Petar Fišer ipak je deportiran iz Valpova u Novoselo kod Vinkovaca, a da se nije uzela u obzir molba i želja daljinskog žiteljstva niti intervencija biskupskega Ordinarijata kao i gore navedene činjenice, koje najbolje karakteriziraju župnika Petra Fišera kao ispravnoga državljanina ove države.</p> <p>Biskupski Ordinarijat stoji na stanovništu, da je najjači argument za kulturnu i političku ispravnost kod svakoga, pa i kod župnika Petra Fišera dokazana činjenica, što uza sav poznati teror nije dao slobiti i nije se upisao u kulturnibund, te što je odvažno i veselo dočekao sa svojim žiteljima u Dalju Hrvatima i Srbima Oslobodilačku vojsku.</p> <p>Biskupski Ordinarijat moli Naslov, da izvoli izdati potrebite odredbe, da se župnik Petar Fišer pusti na slobodu i vrati u svoju župu ~~Velika Pisanica~~ i da mu se da povratka ne otudjuju njegove pokretnine, koje se nalaze, a i dalje mogu ostati u župnom domu u Dalju.</p>	
<i>Smrt fašizmu - sloboda narodu!</i> biskup. ep. adm.	

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Ostavština Svetozara Ritiga, sv. 44 – Biskupski ordinariat Djakovo, Djakovo, 28. srpnja 1945., Broj 1079/1945., Predmet: Petar Fišer, župnik iz Dalja deportiranje, Ministarstvu unutarnjih poslova Federativne države Hrvatske odjeljenje: Zemaljska komisija za repatriaciju Nijemaca Zagreb.

ka Pisanica, većinom tijekom ljeta 1945. godine, uglavnom u vrijeme kratkotrajnog boravka transporta s folksdojčerima u Velikoj Pisanici. Historiografija o sudbini jugoslavenskih, i hrvatskih, folksdojčera nakon Drugoga svjetskog rata tek treba donijeti utemeljene odgovore na mnogobrojna pitanja. Zbog nepostojanja vjerodostojnih pokazatelja odnosno ma-

lobrojnosti dokumenata, i o folksdojčerima u logoru u Velikoj Pisanici ostaje niz otvorenih pitanja. No dostupni dokumenti, iskazi/sjećanja logoraša i suvremenika događaja te historiografska, publicistička i memoarska literatura omogućuju stvaranje razmjerno jasne slike i o folksdojčerima u logoru u Velikoj Pisanici 1945. godine.

„BOG ČUVA JUGOSLAVIJU!“

(Vladimir Geiger, Suzana Leček, „Bog čuva Jugoslaviju“ : Politička i ideološka pozadina dizajna i ikonografije novčanica Kraljevine SHS/Jugoslavije, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020., 240 str., ilustr.)

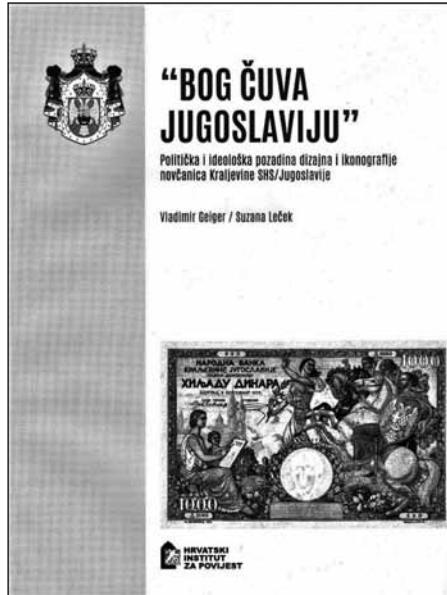
Novac nema samo gospodarsko značenje, nego i društvenu i povijesnu dimenziju te je od svojega nastanka korišten i u promidžbi. To vrijedi i za novac kojim se danas pretežno služimo, a poznat je pod nazivom nacionalni novac. Sviest o povijesnoj promjenljivosti utjecala je na njegovu definiciju kao razmjernekratkotrajnoga, promjenljivoga i možda prolaznog fenomena koji je nastao s nacionalnom državom, a mogao bi nestati s 21. stoljećem.

Njegova društvena (promidžbena) uloga stavila je pred istraživače niz pitanja o odnosu novca i nacionalne politike u najširem smislu. Nezaobilazno je pitanje uloge novca u legitimiziranju države pred njezinim građanima i pred međunarodnom zajednicom, homogeniziranju njezina stanovništva i potvrđivanju njegova identiteta (nacije).

Novčanice su se pokazale iznimno zahvalnima za analizu jer je nužnost sažimanja prisilila izdavatelje novčanica da cjeplokupni nacionalni imaginarij predstave u nekoliko slika. U istraživanju kojega je plod ova knjiga, autori su analizirali, kako je to na svojim novčanicama činila Kraljevina SHS/Jugoslavija 1918.–1941. godine. Postavili su pitanje odnosa države prema društvu i njegovoj složenoj socijalnoj i nacionalnoj strukturi, odnosno na koji je način Kraljevina SHS/Jugoslavija predstavila sebe kao državu, koliko je imala razumijevanja za šire društvene slojeve, jesu li prikazi na novčanicama odrazili njezinu nacionalnu složenost te koliko su izabrani simboli mogli ostvariti željeni učinak – pobuditi identifikaciju najširih krugova s državom i nacijom (nacijama) simbolički predstavljenima na novčanicama.

Autori su pošli od teze prema kojoj ikonografija na novčanicama raznih država pokazuje velike sličnosti u isto vrijeme, a drastične promjene tijekom sto godina. Postavili su tri pitanja o odnosu države i društva. Prvo je, kako država predstavlja samu sebe i kakav ima odnos prema socijalnoj, nacionalnoj i rođnoj strukturi društva, drugo je pitanje, kako određuje svoj prostor, a treće, kako uspostavlja vremenski kontinuitet (povijest – sadašnjost – budućnost).

Tijekom 20. stoljeća postalo je obveznom praksom da država na svoj no-

vac stavi simbole vlastitoga identiteta, u nadi da će oni komunicirati i s njezinim stanovništvom i s međunarodnom zajednicom. To je činila i Kraljevina SHS/Jugoslavija. Ali nacionalni novac pretostavlja postojanje nacionalne države, znači države jedne nacije. U 19. stoljeću doista nastaju jake nacionalne države, koje postaju modelom svima. No čak i u jednonacionalnim državama (odnosno državama u kojima je jedna nacija brojčano dovoljno dominantna da se može govoriti o nacionalnoj državi), proces konstrukcije standardne nacionalne simbolike nije bio jednostavan i tražio je ozbiljne pregovore između političkih skupina. U višenacionalnim je bio iznimno težak i zahtijevao je više vremena i spremnosti na kompromis, a i tada bi rijetko zadovoljio sve strane. Ali u njima je bio možda još i važniji jer se one teško mogu održati bez lojalnosti svih nacionalnih (etničkih) skupina. Budući da je Kraljevina SHS/Jugoslavija bila višenacionalna, ona je poseban istraživački problem.

Najveći dio rada zauzima podrobna analiza novčanica Kraljevine SHS/Jugoslavije. Proces osmišljavanja i stvaranja novčanica nastojali su staviti u širi kulturni kontekst i očrtati prilike u kojima novčanice nastaju, upozoriti na izravne međunarodne utjecaje, ali i na unutarnje političke prilike, koje su ipak imale najvažniji utjecaj na ikonografska rješenja. U tom su dijelu nastojali dati što iscrpnije

podatke o procesu nastanka, kao i uobičajeni materijalni opis. Osnovni je cilj bila analiza ikonografije novčanica. Upozorili su i na ulogu natpisa, koji jasno odražavaju političke promjene. Naime, tijekom dvadesetih godina na novčanicama je prisutna troječnost (srpski – cirilicom, hrvatski i slovenski – latinicom), iako s jasnom prednošću srpskoga jezika (na licu). No nakon uvođenja diktature 1929. i promjene imena države u Kraljevina Jugoslavija u skladu s proklamiranim ideologijom integralnoga jugoslawenstva troječnost nestaje s novčanicama, a natpsi su isključivo na srpskom jeziku (u pravilu na licu cirilicom, a na naličju latinicom).

Ukazano je i na povijest institucija za- duženih za izdavanje novca te na presudan

Predložak za novčanice Kraljevstva SHS od 1 dinara i 5 dinara – 20 kruna iz 1919. bila je novčanica Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije od 5 dinara iz 1916. – 1917. godine s likom Miloša Obilića, junaka srpskih legendi i epske poezije

utjecaj tradicije Kraljevine Srbije, koju je Kraljevina SHS/Jugoslavija preuzela i nastavila. To se vidi u kontinuiranom korištenju nekih ikonografskih i dizajnerskih rješenja s novčanicama Privilegovane narodne banke Kraljevine Srbije na novčanicama Kraljevine SHS ne samo tijekom prijelaznih dvadesetih godina, nego i poslije, na novčanicama Kraljevine Jugoslavije. Potvrda je to usmijerenoga nastojanja kojim je srpska novčarska ikonografija s kraja 19. i početka 20. stoljeća postala obrazac u novostvorenoj južnoslavenskoj državi.

Tijekom dvadesetih godina nastavljen je i praksa da se novčnice izrađuju u Banque de France (iznimka je novčanica od 10 dinara iz 1920., koja je izrađena u American Bank Note Company). Otuda i sličnost u ikonografiji i dizajnu s francuskim. Stilski utjecaj osjeća se i na novčanicama koje je od 1930. tiskao novoosnovani Zavod za izradu novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije, pa i napuštanje klasične antičko-renesansne ikonografije u korist običnom čovjeku razumljivih, realističnih prikaza samo odražava opće trendove.

Istraživanje je pokazalo da se razmjerno najčešće javljaju alegorije, slijede poznate osobe, a najmanje su zastupljeni anonimni predstavnici neke društvene skupine. Zadržavanje važne uloge alegorijskih prikaza, koji u pravilu simboliziraju državu, pokazuje da se na novčanicama nije slijedilo glavne procese vremena – uključivanje društva. Prikazi stvarnih osoba ostali su rijetki, a većina njih (predstavnici dinastije) zapravo je utjelovljivala državnu moć, što ih drastično razlikuje od europskih trendova, u kojima motivi stvarnih osoba predstavljaju društvo, njegovu zajedničku povijest ili neka velika postignuća.

Jedine konkretnе osobe koje se javljuju uz pripadnike dinastije Karađorđevića isključivo su srpski povijesni heroji (Miloš Obilić, Kraljević Marko, Đorđe Petrović – Karađorđe, Miloš Obrenović). U najmanjem broju slučajeva ljudski lik prikazivao je društvo, odnosno određeni društveni stalež, naciju ili rod. No motiv osoba (poznatih ili anonimnih predstavnika neke djelatnosti) pokazuje najveći otklon od europskih trendova. Ali njegova slaba zastupljenost pokazuje primat drugoga motiva – države i njezine političke moći. Posebno je zamjetno izbjegavanje izravnoga prikaza

složene nacionalne strukture. No drugim je načinima (motivom seljaka u nošnji, koja se tada držala simbolom nacionalnoga identiteta) omogućena dominacija simbola srpske nacije. Ženski lik u pravilu se javlja kao alegorija, a iznimka je prikaz kraljice Marije Karađorđević, no ona simbolizira dinastiju i državu. Za razliku od ženskih, muški su likovi češće konkretni (imenovani) heroji, pa se potvrđuje nepromijenjeno patrijarhalni karakter društva.

Motivi države učestalošću i položajem (lice novčanice) uvelike nadmašuju one koji simboliziraju društvo, a kao drugo, da ta država nije uravnotežila odnose moći između raznih nacija ili se barem pokazala kao nacionalno/povijesno neutralna. Naglasak je na sadašnjosti, no neki motivi imaju povijesne konotacije. Pokazalo se jasnim preferiranje srpskog etnopejza (Beograd, Gračanica, Kajmakčalan i dr.). Hrvatski motivi javljaju se marginalno, u podređenom položaju te s ambivalentnom ili jugoslavenskom simbolikom, a slično je i sa slovenskim motivima.

Na novčanicama nema zajedničkih herroja ni povijesti, a time ni glavnih uporišta za zbljižavanje, koje bi ikonografija trebala poticati koristeći kolektivna sjećanja i nacionalnu kulturu. Ono što je na njima povijesno, imalo je neko značenje samo za jednu (srpsku) naciju. Na novčanicama se primjećuje hipertrofirana ulogu države i sadašnjosti, selektivnu upotrebu povijesti (povijesne tradicije samo jedne prethodne države i nacije, odnosno Kraljevine Srbije) te marginalizaciju i ambivalentno korištenje simbola ostalih priznatih nacija (hrvatske i slovenske). Hrvati su rijetko mogli na novčanicama vidjeti motive koje bi prepoznali kao svoje. I na novčanicama koje su bile u široj ili duljoj upotrebi (10 dinara iz 1926. i 1929., dvije novčanice od 100 dinara, iz 1920. i 1929. i dvije novčanice od 1.000 dinara, iz

Na naličju novčanice Narodne banke Kraljevine SHS od 10 dinara iz 1920. godine prikazani su planinski vrhovi i zaravni – proslavljeni srpska ratišta Prvoga svjetskog rata – Dobro Pole (Dobro Polje), Kajmakčalan, Kožuh (Kožuf) i Veternik

U grbu Kraljevine SHS hrvatski je grb s prvim bijelim poljem

1920. i 1931.) moglo se vidjeti isključivo državne i srpske motive.

Autori su zaključili da je Kraljevstvo odnosno Kraljevina SHS/Jugoslavija propustila iskoristiti potencijal prikaza na novčanicama ne bi li osigurala povjerenje i legitimitet u očima svojega stanovništva. Veliki je problem pritom bila loša gospodarska politika, koja je uništavala kredibilitet države, a njega neki drže najvažnijim čimbenikom u postizanju povjerenja korisnika. Drugi je problem ležao u samom izboru motiva na novčanicama. Izdavatelj pri izboru nije vodio računa o cjelokupnom stanovništvu i njegovoj složenosti (prvenstveno nacionalnoj, ali i socijalnoj strukturi), nego je državni kontinuitet temeljio na srpskoj povijesti i dinastiji Karađorđevića, a u korištenju simbola vodio računa gotovo isključivo o srpskom stanovništvu. Stoga su novčanice mogle ostvariti željenu reakciju kod srpskih korisnika, ali su za sve druge ostale nerazumljive, emotivno neutralne ili čak negativne.

Novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije od 1000 dinara iz 1931. godine s likom kraljice Marije Karađorđević

Predložak za novčanicu Narodne banke Kraljevine SHS od 100 dinara iz 1920. godine (izdana je kasnije 1929. i pod novim nazivom države, Kraljevine Jugoslavije) bila je novčanica Privelegovane narodne banke Kraljevine Srbije od 100 dinara iz 1905., sa ženskim likom – alegorijom Srbije (detalj sa Spomenika kosovskim junacima u Kruševcu iz 1904. godine, kipara Đorđa Jovanovića)

Novčanica Narodne banke Kraljevine SHS od 10 dinara iz 1926. godine (izdana je kasnije 1929. i pod novim nazivom države, Kraljevine Jugoslavije), sa ženskim likom – izvorno alegorijom Srbije

Bista „Srbija“ kipara Đorđa Jovanovića iz 1900. godine

Novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije od 50 dinara iz 1931. godine (iz serije ratnih novčanih rezervi) – Portret jugoslavenskog kralja Aleksandra I. Karađorđevića u vojnoj odori i prikaz Boke kotorske (ulaz u Kotorski zaljev kod Veriga) te u vodenom znaku portret Prestolonasljednika Petra II. Karađorđevića u sokolaškoj odori

Na licu novčanice Narodne banke Kraljevine SHS od 1000 dinara iz 1920. godine uz prikaz sv. Jurja (sveti velikomučenik Đorđe) manastir je Svetе Bogorodice u Gračanici na Kosovu te u vodenom znaku i središnjoj vinjeti portret Đorda Petrovića Karađorđa, vode Prvoga srpskog ustanka i utemeljitelja dinastije Karađorđević.

Novčanice Narodne banke Kraljevine Jugoslavije s likom Prestolonasljednika odnosno kralja Petra II. Karađorđevića

Novčanica Narodne banke Kraljevine Jugoslavije od 25 dinara iz serije novčanica koje je 1943. godine izradila jugoslavenska Vlada u izbjeglištvu u Engleskoj

U SPOMEN

ZLATA NOVAK

1927. – 2020.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Osijek

U SPOMEN

MIRA ŠARČEVIĆ

1957. – 2020.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Osijek

U SPOMEN

IVICA GRUBIŠIĆ

1966. – 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Šibensko-kninske županije

U SPOMEN

dr. sc. ANTO KOVAČEVIĆ

1952. – 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

MLADENKO LOKAS

1947. – 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Šibensko-kninske županije

U SPOMEN

DRAGO LUKENDA

1942. – 2020.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

IN DIESER AUSGABE

Während **Alfred Obranić** über die finanziellen Schwierigkeiten der Kroatischen Gesellschaft der politischen Gefangenen schreibt, die der Staat wie eine Rabenmutter behandelt, beschäftigt sich **Zvonimir Jonjić** in seinem Text mit der Lage der Kroaten in Bosnien und Herzegowina, einem der drei dortigen konstitutiven Völker. Er kommt zu dem Schluss, dass die Republik Kroatien offensichtlich nicht weiß, was sie mit den bosnisch-herzegowinischen Kroaten anfangen soll, die wiederum selbst nicht wissen, was sie mit Bosnien und Herzegowina als kaum funktionierendem Staat anfangen sollen, der nichts tut, um eine Marginalisierung der bosnischen Kroaten zu verhindern.

*

In dieser Ausgabe bringen wir den letzten Teil der Studie des Historikers **Dr. sc. Nikica Barić** vom Kroatischen Institut für Geschichte über die Situation auf der Insel Brač während der Zeit des Unabhängigen Staates Kroatien. Hier wird auch der letzte Teil der Diskussion über die Geschichte des kroatischen Wappens, verfasst von **Dr. sc. Mario Jareb** von demselben Institut, veröffentlicht. Der unmittelbare Anlass für seine Diskussion ist die häufige Kritik von uninformatierten Personen, meist aus dem linken Teil des

politischen Spektrums, wonach das kroatische Wappen in Form eines Schachbretts mit dem weißen (silbernen) Anfangsfeld als „Ustascha-Wappen“ bezeichnet wird. Jarebs Ausführungen zeigen, wie ungenau und bösartig die Behauptung ist.

*

Wir bringen auch eine ausführliche Besprechung des neuen Buches von **Dr. sc. Vladimir Geiger** vom Kroatischen Institut für Geschichte über das Lager in Velika Pisanica, einem Ort bei Bjelovar. Gegen Ende des Zweiten Weltkrieges und unmittelbar danach hielten die jugoslawischen kommunistischen Behörden eine große Anzahl von Volksdeutschen, aber auch kroatische Kriegsgefangene und Zivilisten fest. Obwohl es nur relativ kurz existierte, erlitten zahlreiche Häftlinge in diesem Lager schwere Misshandlungen und dauerhafte Gesundheitsschäden, und es wird geschätzt, dass mehr als hundert Menschen getötet wurden.

*

Dr. sc. Vladimir Geiger und **Dr. sc. Suzana Leček**, eine Historikerin von demselben Institut haben vor kurzem ein Buch mit dem Titel *Gott hüttet Jugoslawien!* (kroatischer Originaltitel „*Bog čuva Jugoslaviju!*“) veröffentlicht, in dem sie sich mit dem politischen und ideologischen Hintergrund der Gestaltung und Ikonographie des ersten jugoslawischen Staates (1918-1941) beschäftigen. In der Annahme, dass das Thema für unsere Leser, unter denen es vielleicht noch einige gibt, die im monarchistischen Jugoslawien inhaftiert waren, von Interesse sein wird, veröffentlichen wir auch eine Rezension dieses Buches. Es belegt sehr deutlich die These vom ersten Jugoslawien als einem vergrößerten Serbien bzw. Großserbien.

*

Dr. sc. Ante Čuvalo schreibt über die wenig bekannte Entführung eines Flugzeugs. Die Entführung fand Ende Juni 1952 statt, als drei Kroaten ein jugoslawisches Flugzeug auf der Route Beograd – Zagreb – Rijeka – Pula entführten und die Besatzung zur Landung auf italienischem Gebiet zwangen, damit sie vor dem jugoslawischen Terror ins Exil flüchten konnten. Es war eine Zeit, in der Hunderte und sogar Tausende von Kroaten aus Jugoslawien flohen – manchmal mit tragischem Ausgang – und es ist interessant, dass sich unter den Passagieren des entführten Flugzeugs ein jugoslawischer Schriftsteller kroatischer Herkunft war, der spätere Nobelpreisträger **Ivo Andrić**.

Ogulin

IN THIS ISSUE

Alfred Obranić writes about financial difficulties of the Croatian Society of Political Prisoners and its mistreatment by the state, while **Zvonimir Jonjić** deals with the problem of Croats in Bosnia and Hercegovina, as one of three constituent nations. He concludes that the Republic of Croatia does not know what to do with Croats from Bosnia and Hercegovina, while they themselves do not know what to do with Bosnia and Hercegovina as a barely functional state which does nothing to stop the marginalization of Croats.

*

We publish the final part of the study by **Nikica Barić, Ph. D.**, from the Croatian Institute of History, regarding the situation on the island of Brač during the Independent State of Croatia. Also, we bring the final part of the discussion on the history of the Croatian coat of arms, written by **Mario Jareb, Ph. D.** from the same Institute. The cause for that discussion is the fact that often uneducated people, usually from the left wing of the political spectrum, tend to view the coat

of arms with the initial white (or silver) checkered square as belonging to Ustaše. Jareb's discussion shows how such claims are incorrect and malicious.

*

Also, we publish a detailed review of a new book by **Vladimir Geiger, Ph. D.**, from the Croatian Institute of History, regarding the camp in Velika Pisanica, near Bjelovar. Close to the end of World War II, Yugoslav Communist authorities detained numerous Germans (also called: folksdöjcers, Volksdeutschen) and Croatian war prisoners and civilians in it. Many of them suffered heavy abuse and permanent loss of health, and it is estimated that more than a hundred people have been killed.

*

Vladimir Geiger, Ph. D. and **Suzana Leček, Ph. D.**, from the same Institute, recently published a book entitled „God Guards over Yugoslavia!“, in which they deal with the political and ideological background of the iconography and design in the first Yugoslav state (1918-

1941). Assuming that the subject will be of interest to our readers, some of whom have maybe been imprisoned even in monarchist Yugoslavia, we publish a review of that book. It clearly proves the thesis of first Yugoslavia being an expanded or Greater Serbia.

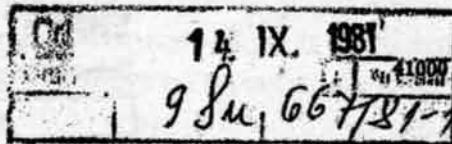
*

Ante Čuvalo, Ph. D., writes about a less known airplane hijack. It happened at the end of June 1952, when three Croats hijacked a Yugoslav airplane flying on route Beograd – Zagreb – Rijeka – Pula, and forced the staff to land in Italy, so they could emigrate because of Yugoslav terror. It was a time when hundreds and thousands Croats fled Yugoslavia, sometimes with a tragic ending. Interesting fact is that, amongst the passengers in the hijacked airplane, was a Yugoslav writer of Croatian origin and later Nobel Prize laureate, **Ivo Andrić**.

Derventa

P.E.N. - HRVATSKI CENTAR CROATIAN CENTRE

11. 9. 1981.
ZAGREB,

Predsjedništvu Okružnog suda u Zagrebu s molbom da se proslijedi nadležnoj instanciji

Poštovani drugovi,

Na Hrvatski Centar PEN-a, kojem sam odnedavno predsjednikom, došla su dva priložena pisma: jedno je intervencija Heinricha Bölla i Pera Wästberga, internacionalnog predsjednika PEN-a; drugo je predsjedništvo Lucija koju na narednom Kongresu PEN-a (u Lyonu, 22. IX 1981) predstavlja američki PEN-centar (nju nam je unaprijed poslao generalni sekretar PEN-a Peter Elstob iz Londona). Držim da je korisno da se sud s njima upozna, a zamoljen sam i od pošiljalaca da to učinim (kopije sam takodje poslao u CK SK hrvatske, na druga Ivica Račana).

Slučaj književnika Vlade Gotovca bio je predmetom rasprave u PEN-u 1973 te osibito 1974, kad je drug Mitja Kibičić posjetio Kongres PEN-a u Ohridu i razgovarao s članovima predsjedništva te internacionalne organizacije pisaca, kaje je, poslije toga, primio drug Tito u Beogradu.

Za jesen 1982 previdjen je Kongres internacionalnog PEN-a u Beogradu. Zbog osuda književnika Gorjana Đorđe i Vlade Gotovca može doći do dogoditi da taj skup bude otkazan, tj. održan u nekoj drugoj zemlji, o čemu su, kako sam obaviješten, predstavnici Srpskog Centra PEN-a informirali nadležne rukovodioce u SR Srbiji, zalažući se da se njihov član oslobođi (dvadesetak potpisa u Udrženju književnika Srbije). No, Kongres nije jedini razlog zbog kojeg vam upućujem ove rādove.

Osudjen od Okružnog suda u Zagrebu na dvije godine zatvora književnik Vlado Gotovac čeka, na slobodi, pravomočnost presude njenu preinaku. Slobodan sam iznijeti svu mišljenje u vezi s tim. Želim ga predičiti nadležnim sudskim tijelima kao mišljenje kulturnog radnika, dakle iz same kulture, u želji da na taj način pružim stamske elemente koji mogu pomoći da se Gotovčev slučaj cielevitije razmotri i prosudi.

Poznato mi je da Vlado Gotovac nije osudjen zbog nekih književnih rada, nego triju intervjuia, pretežno političkog karaktera, namijenjenih inozemstvu, u kojima ~~ne~~ iznosi svoja mišljenja o razmjenjavanju u Jugoslaviji. Ja ne dijelim ta mišljenja, ali poštujem njegovo pravo da nisli držkije od mene ili od oilo koja drugoga.

Premda nisu posrijedi književne ili kulture činjenice u užem smislu riječi, ovaj se slučaj ne može posve izdvojiti iz konteksta književnosti i kulture. U hrvatskoj književnosti, u našem suvremenom pjesništvu, djelo Vlade Gotovca zauzima mjesto koje je, sigurno, i projekta. Gotovac je dugo bio među nim našim piscima koji su održavali najkolegijalnije i nožda čak najtežnje veze sa srpskim piscima. Često je boravio u Beogradu, objavljivao u Srbiji pjesme, eseje, članove i jednu ili dvije knjige. Svi koji su ga pobliže poznavali držali su ga jugoslavenski orientiranim. Ako se ne varam - a mislim da se ne varam - napisao je ~~nešto~~ pjesmu posvećenu Jugoslaviji.

Kako i zašto se on promijenio? Zašto i kako ~~ne~~ uopće dolazi do

SOCIJALISTICKA REPUBLIKA HRVATSKA
OKRUŽNI SUD U KARLOVCU
PREDSJEDNIŠTVO
Broj 18 Su 925/72-2
Karlovac, 1.studena 1972.

14 919/72-1 pre
7.11.1972. učlan

PREDSJEDNIŠTVIMA SVIH PODRUČNIH OPĆINSKIH SUDOVA !

Od Općinske konferencije SSRNH Karlovac dobili smo dopis br. 01-236/1-1972. od 31.listopada 1972. slijedećeg sadržaja:

" Na II redovnoj sjednici OK SSRNH Karlovac razmatrajući neposredne zadatke organizacija i članova SSRN nakon pisma druga Tita i Izvršnog Biroa Predsjedništva SKJ, u raspravi članova OK SSRNH iznešen je zahtjev, da se pismeno obratimo predsjednicima sudova u pogledu zastupanja Bartovčak Zdravka - advokata iz Karlovca pred svim sudovima na našem području po službenoj dužnosti.

Ovaj zahtjev je iznešen iz razloga političke odgovornosti Bartovčaka nakon 21. sjednice Predsjedništva SPB J SKJ, zbog kojeg je imenovani isključen iz redova članova SKH, te smijenjen sa dužnosti Okružnog javnog tužioca.

Članovi OK SSRNH Karlovac smatraju da ne bi nikako trebalo omogućiti ljudima čija je djelatnost bila suprotna liniji SKJ i SKH, da zastupaju naše gradjane i radne organizacije po službenoj dužnosti pred našim sudovima.

Druže predsjedniče uvjereni smo da će te prihvatići opravdani zahtjev članstva i organizacija SSRNH i zaključaka II sjednice OK SSRNH Karlovac, te u buduće ne imenovati Bartovčak Zdravka advokata iz Karlovca kao zastupnika po službenoj dužnosti pred svim našim sudovima koji staje pred vašom jurisdikcijom."

Dostavlja Vam se prednje na znanje i daljnje postupanje.

M. Jerinić *Bogdan*
J. Jerinić *Opština*
K. Ž.
Z. Č.
M. M.

PREDSJEDNIK SUDA

Jerinić Bogdan

Bogdan Jerinić